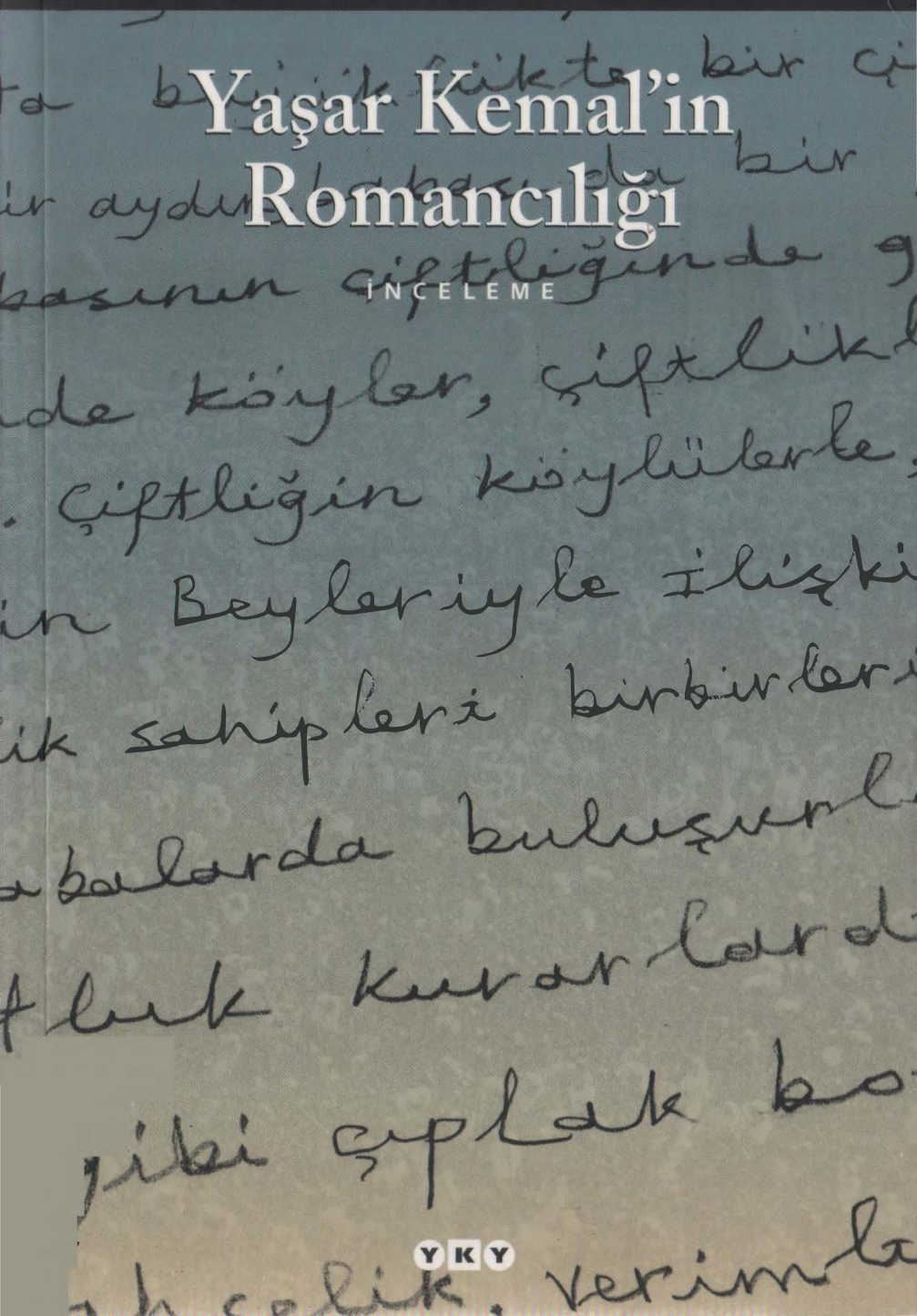
Fethi Naci

Yaşar Kemal'in Romancılığı

İNCELEME

YKY

Fethi Naci'nin
YKY'deki öteki kitapları:

Türk Romanında Ölçüt Sorunu *(2002)*
Gücünü Yitiren Edebiyat *(2002)*
Roman ve Yaşam *(2002)*
"Dünya Bir Gölgeliktir" *(2002)*
Reşat Nuri'nin Romancılığı *(2003)*
Sait Faik'in Hikâyeciliği *(2003)*

FETHİ NACİ

Yaşar Kemal'in Romancılığı

ELEŞTİRİ

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2035
Edebiyat - 604

Yaşar Kemal'in Romancılığı / Fethi Naci

Kitap Editörü: Pınar Çelikel
Düzelti: Mahmure İleri

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Nisan 2004
ISBN 975-08-0791-X

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2004

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Yaşar Kemal ve Türk İnsanı • 7
Yaşar Kemal ve Gelenek • 11
Teneke • 13
Ortadirek • 18
Ölmez Otu • 26
Bir Evliya Yaratmak • 31
Yusufcuk Yusuf • 51
Kale Kapısı • 54
Kanın Sesi • 64
İnce Memed 4 • 72
Deniz Küstü • 82

1. *Yaşar Kemal ve Türk İnsanı*

Fransız, İngiliz, Alman ya da Rus denince hemen belirli kişisel özellikler gelir aklımıza; "Ha, İngilizler mi?" diye başlar, İngilizlerin birtakım özelliklerini sıralamaya koyuluruz. Peki, "Türk" denince ne geliyor aklımıza? "Türkiye" denince "Şiş kebabı çok güzel, Boğaz harikulade!" diyen yabancılar gibi, biz de, en çok, "Konukseverlik, tevekkül" gibi sözcükleri yinelemekten başka bir şey diyebiliyor muyuz?

Gerçekte, artık, "Türk insanı" denince aklımıza belirli niteliklerin gelmemesini olağan karşılamak gerek; çünkü, yüzyılımızda, Türkiye ve Türk insanı çok hızlı bir değişim içinde: Kapitalizm, değer yargılarını, beğenileri, kimi insani duyguları altüst ediyor. Bu, yalnız Türkiye'de böyle değil; bütün dünyada böyle. Çağımızın Fransızı, İngilizi, Almanı, Rusu, bizim bildiğimizi sandığımız Fransız, İngiliz, Alman, Rus değil. Bizim bildiğimizi sandıklarımız, on dokuzuncu yüzyıl romanının bize öğrettikleri. Bir Dostoyevski çıkıp da "Rus halkı Hamlet'ler çıkarmaz, bizden Karamazov'lar çıkar ancak," dediği içindir ki "Rus" denince aklımıza belirli özellikleri olan kişi geliyor. Ama bunlar on dokuzuncu yüzyılda kaldı. On dokuzuncu yüzyılda güçlü bir Türk romanı olsaydı, "Türk" denince herkesin aklına belirli özellikleri olan bir kişi gelebilirdi. Ama geçti artık.

Gene de edebiyatımızda, "Türk insanı"nı demiyeyim, kapitalizm öncesi dönemin belirli bir bölgede yaşayan "Türk köylüsü"nü belli başlı nitelikleriyle betimleyen bir romancı var: Yaşar Kemal.

Romancılarımız, Türk köylüsünü ya idealize etmişlerdir, ya köylülerin kimi davranışlarını, düşünüşlerini saklamışlar, kentlilere karşı "kol kırılır yen içinde" havasına girmişlerdir, ya da köylülere "büyük mal" diye, "kavat" diye bakmışlardır. Bir Yaşar Kemal vardır romanımızda köylüleri "olduğu gibi" gösteren; Yaşar Kemal, yaşantısına ve tanıklığına bağlı kalmış, gerçekçilikten sapmamıştır. Bunun içindir ki Türk köylüsünü "olduğu gibi" tanımak için elimizdeki tek kaynak, Yaşar Kemal'in romanlarıdır.

Ortadirek'i düşünüyorum: Değişik olaylar ve kişiler karşısındaki tepkileriyle tanıdığımız Meryem'in, Ali'nin, Elif'in ilişkileri, bu üç kişinin aralarındaki ana-oğul, gelin-kaynana, karı-koca ilişkileri, ancak o ilkel tarımsal üretim düzeyinde yaşayan Türk köylüsünün ilişkileridir; başka ülkelerde o ilişkilere rastlanabileceğini sanmıyorum. Yaşar Kemal'in büyük başarısı burada, bence: Hem roman okurlarını, hem de toplum ve insan gerçekliğimizi araştırmak isteyen toplumbilimcileri doyurabilmesinde. Yaşar Kemal, yazdığının roman olduğunu hiçbir zaman unutmaz; anlattığı çevrenin ekonomik-toplumsal yapısını bütün ayrıntılarıyla bilir, ama bu geniş bilginin romana girmemesi gereken büyük kısmını yazmamak ustalığını gösterir. Yaşar Kemal, romancı olduğunu hiçbir zaman unutmaz; bunun için, uzaktan bakılınca hep birbirlerine benzer görünen köylülerin hiç de birbirlerine benzemediklerini, öyle akla kara gibi şematik tasniflerle köylülerin anlatılamayacağını, hepsinin ayrı bir iç dünyası olduğunu, bireysiz olduğu söylenen köy topluluklarında unutulmaz bireysel dramların yaşanabileceğini gösterir. Bunun içindir ki bir görev, giderek bir tutku haline gelen öldürme saplantısı, korkular, kaygılar, düşle gerçek arası bocalamalar, kurtulmak için çabalamalar içindeki Memidik'i anlatırken Memidik'in kişiliğinde bir köylü Hamlet yaratabiliyor, bir Türk köylüsünde de bir Shakespeare kişisinin yaşayabileceğini gösterebiliyor (bkz. *Ölmez Otu*).

Köyü, köylüyü anlatan Yaşar Kemal, köy toplumunun durağan bir toplum olmadığını, köyde de "bir şeylerin" değişmekte olduğunu gören ve gösteren bir romancı. Değişik ekonomik-toplumsal koşullar, köy insanını, bu insanın inanışını, töre-

sini değiştirmektedir. Bunu en iyi *Yusufçuk Yusuf*'ta görürüz. Yaşar Kemal, *Yusufcuk Yusuf*'ta, "astığı astık, kestiği kestik" derebey artığı ağa tipinin çöküşünü, yok oluşunu ve bu çöküşle, bu yok oluşla birlikte giden bir gelişmeyi, yani tarımdan para kazanan ağaların –Demokrat Parti'nin de kredi yardımlarıyla– sanayi alanına yatırım yapmalarını anlatır, eski toprak ağalarının yavaş yavaş sanayici olmaları sürecini betimler. Değişen yaşam koşulları, gelenek ve görenekleri de değiştiriyor: Kan davası güden iki ağanın çocukları, aynı şirketin idare meclisinde artık birlikte çalışabilmektedirler.

Bu kısa yazının yazılmasının nedeni, Yaşar Kemal'in Sedat Simavi Vakfı 1985 Edebiyat Ödülü'nü alması. Bunun için, bu ödüle vesile olan *İnce Memed 3*'ten de söz etmek istiyorum.

İnce Memed 3'te de ağa ve bürokrasi zulmünü, köylülerin çektiklerini anlatıyor Yaşar Kemal. Ve doğayı; bütün güzelliğiyle, bütün şiiriyle. Doğayı anlatırken dilin olanaklarını zorluyor Yaşar Kemal. Gitgide daha çok inanıyorum: Ancak şiirle uğraşmış yazarlar düzyazıyı ustalıkla kullanabiliyorlar; şiiri bırakmış da olsalar, şiirle içli dışlı olmak, Türkçenin olanaklarını sonuna kadar zorlayabilmek için gerekli. Yaşar Kemal'de açıkça görülüyor bu. Son romanlarında, Türkçenin cümle yapısını da geliştirmeye çalışıyor; Fransızca cümle yapısına benzer bir yapı kullanarak daha uzun cümleler kuruyor, bu uzun cümleler anlattıkları için –özellikle doğa betimlemeleri için– çok uygun düşüyor.

Yaşar Kemal, *İnce Memed 3*'te "mecbur olmak" üzerinde duruyor İnce Memed'in İnce Memed'liğini açıklamak için. Battal Ağa, "Ben seni azıcık tanıyorsam, senin içindeki bu kurt var iken, böyle de depreşip durur iken, sen mecbursun. Köroğlu da mecburdu," deyince İnce Memed, "Biliyorum mecburum, biliyorum duramam, biliyorum İnce yitince ben buna dayanamam," der. Ve Battal Ağa'nın açıklaması: "İnce Memed öldürülecek, onun yerine Ali Memed gelecek, o da öldürülecek onun yerine Hasan Memed gelecek. O da öldürülünce Veli Memed gelecek. O da, o da, o da... Sen ne sanıyorsun oğlum Memed, İnce Memedler bitecek mi sanıyorsun? Her insanın içinde bir mecbur kurdu, bir İnce Memedlik, bir Köroğluluk kurdu var.

Köroğlu gitti İnce Memed geldi. İnsanoğlunun içinde bu kurt oldukça insanoğlu ne olursa olsun yenilmeyecek."

İnce Memed 3, Yaşar Kemal'in mizah gücünü de gözler önüne seren bir roman. Özellikle Topal Ali ile Murtaza Ağa'nın ilişkilerinin anlatıldığı sayfalar.

1985

2. *Yaşar Kemal ve Gelenek*

Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor'u okuyorum. Kaçıncı okuyuşum bu? Önce Türkçe *manuscrit*'yi, sonra Gallimard'ın 1992'de yayımladığı Fransızcasını, şimdi de Toros Yayınları'nca yayımlanan Türkçesini... İlk gözlem: Yaşar Kemal, özyaşamıyla ilgili 1. soruyu yeniden ve epey genişleterek yazmış: Fransızca kitapta 27 sayfa iken Türkçede (üstelik daha küçük punto ile dizildiği halde) 65 sayfa olmuş.

Marquez'le Konuşmalar'ı okurken Türkiye'de de bir yazarı, bir şairi çok iyi tanıyan, o yazarın, o şairin eseri üzerinde çalışmış, araştırmış, düşünmüş kişiler bir yazarla, bir şairle konuşarak böyle kitaplar hazırlasalar ne iyi olur diye düşünmüştüm, yalnız edebiyat tarihine gereç hazırlamak için değil, günümüz okurları için de... Yaşar Kemal'le konuşan, Fransız yazar ve şair Alain Bosquet; Yaşar Kemal'in yurtdışında en çok tanındığı ülke Fransa, bu bakımdan bir Fransız yazarla yapılmış konuşmalar Fransa'da daha çok ilgi uyandırabilir, ayrıca Yaşar Kemal'in çok okunduğu başka ülkelerin dillerine de daha kolay çevrilebilir...

Yaşar Kemal'in "dil" hakkında söylediği birkaç satır var, sadece o birkaç satırda söyledikleri üzerinde durmak istiyorum (bkz. YKY, s. 162): "Herkesin söylediği, benim şiirli dilim var ya, birkaç romanımda bunun tam tersine, romanların kupkuru olduğunu görürsünüz. Örneğin *İnce Memed*'lerin dili ayrı, *Akçasazın Ağaları*'nın, *Deniz Küstü*'nün dili apayrı..."

Gerçekten, bu üç romanda da Yaşar Kemal'in dili ayrı özellikler gösterir, benzemez birbirine.

Otuz iki yıl gibi büyük bir zaman dilimi içinde yayımlanan dört cilt *İnce Memed*'de Yaşar Kemal hep aynı dili kullanır, hep aynı anlatımı sürdürür: Anlatıcı ile anlattığı kişiler hep aynı dünyanın insanlarıdır sanki; sanki özdeşleşmişlerdir, dilleri aynıdır, inançları aynıdır, aynı mucizelere inanırlar. Sözgelimi İnce Memed yeniden eşkıyalığa dönünce Yaşar Kemal, "Başında o sarı ışık dönüyor, şavkıyor, savruluyordu" (*İnce Memed 4*) diye yazar; Anacık Sultan'ın gömülüşünü anlatırken, "Bu sırada ölünün üstüne ak bir bulut geldi durdu, o, her zaman Ocağın üstünde salınıp duran bulut" diye yazar (a.g.e.); "O ak bulutla, o üç kuş doruğun üstünde süzüldüler kaldılar. Gece de bir yıldız kümesi, ışıkları savrularak doruğun üstüne indi," (a.g.e.) diye yazar. Yaşar Kemal mi yazıyor, halk mı söylüyor, karışır birbirine: Yaşar Kemal de halkın düşündüğüne inanır gibidir.

Bu dili, bu anlatımı hiçbir romancımızda bulamazsınız. Çünkü Batı'dan romanı aldığımız günlerde Ahmet Mithat gibi, daha sonra, Hüseyin Rahmi gibi romancılar eski Türk hikâyeciliğinden, meddah hikâyelerinden yararlanmışlar, ama Servetifünun romancılarıyla birlikte eski gelenekler geçmişe gömülmüştür. Cumhuriyet döneminde, bildiğim kadarıyla, ilk defa bir romancı halkın sözlü anlatı geleneğini araştırmış, özümsemiş ve romanında bu gelenekten yararlanmıştır. Bu romancı, Yaşar Kemal'dir; *İnce Memed*'ler bu kadar çok sevilmişse, bunu, Yaşar Kemal'in gelenekten yararlanmasıyla açıklayabiliriz. "Âşık hikâyecilerle onun (Yaşar Kemal'in) ortak bir özelliği de, geleneğin hikâyecileri gibi anlattığı şeylere 'inanması'dır" (Pertev Naili Boratav).

Yaşar Kemal'in adını andığı iki romandan *Akçasazın Ağaları*, bir toplumsal değişimin romanıdır, elbette *İnce Memed*'lerin diliyle yazılamaz o roman; *Deniz Küstü* ise Yaşar Kemal'in tek kent romanıdır. İstanbul'un pisliği, rezilliği sinmiştir o romana, dil de buna uygun bir dildir.

Asıl ilginç örnek *Yer Demir Gök Bakır*'dır: Bu romanda birçok efsane anlatır Yaşar Kemal, ama anlatışı *İnce Memed*'lerdeki gibi değildir, çünkü anlatıcı, anlattıklarından ayırmıştır kendini.

Yaşar Kemal'in o birkaç satırı bile "dil" konusunda ne kadar bilinçli olduğunu göstermeye yeter.

1993

3. *Teneke*

Teneke'yi okuyup bitirince Eluard'ın sevdiğim bir dizesini anımsadım: "La nuit n'est jamais complète." Yaşar Kemal de, Eluard gibi, benim gibi, hiçbir zaman gecenin tam olmadığına, en koyu karanlıkta bile aydınlık bir yan olduğuna inananlardan. Bazı yazarlarımız vardır, gerçekleri olduğu gibi göremezler, bu gerçeklere kendi kötümserliklerinin, güçsüzlüklerinin içinden bakarlar, hayatın zorlukları karşısında, kolayı, içe kapanmakta, dünyadan ellerini eteklerini çekmekte bulurlar; rahat etmek için de aydınlık bir gelecek için hiçbir şey yapılamayacağına kendilerini de, çevrelerini de inandırmak isterler. Edebiyatımızda yaygın olan durum budur. Yaşar Kemal, onlara karşı çıkıyor, en çetin şartlar içinde bile daha iyi bir dünya için çalışmanın mümkün olduğuna inanıyor, insanın gücüne inanıyor, iyiliğe, vefaya inanıyor. Yaşar Kemal'in *Teneke*'sindeki insanların şöyle bir doğruluşları var... Köyden, köylüden söz eden hikâyelerde görmeye alışık olduğumuz ezilen, sefalet çeken, işleri oluruna bırakmış, bir yandan bazı toplum kuvvetlerinin, öbür yandan tabiat kuvvetlerinin elinde esir insanlar yerine bu kuvvetler karşısında dinelen, seslerini yükselten insanlar, aynı gaye için hep beraber yürüyen insanlar. *Teneke*'nin en önemli özelliği bu, bence. Memleketimizin insanlarına yeni bir görüşle bakması. *Teneke*, doğru anlaşılmış bir gerçekçiliğin ürünü.

Yaşar Kemal, bu uzun hikâyesinde, sıtma meselesini ele almış. Çukurova'da bir kasaba. Bir yanda köylüler: "Evleri batak-

lığın üstüne, kamışlardan, sazlardan yapılmıştır. Altından sular kaynar. Hayvanlarıyla birlikte burada, yalnız yağsız bulgur yiyerek yaşarlar efendim. Yalnız bulgur ve ekmek. Bir de baharda ot yerler. Kaynatıp yerler. En büyük gıdaları ekşi ayrandır. Yaşamları mucize." (YKY, s. 20) Köylülerin karşısında çeltikçiler, çeltikçileri tutan köy muhtarı, belediye reisi, parti reisleri, "yaşlı, kambur, küçücük" kasaba müftüsü. İki yanın ortasında; çeltikçilerden nefret eden, köylülerin iyiliğini isteyen, bunca yıldır bu kasabada yaşadığı halde, çeltikçilere satılmayan, "ama korkak, bir kertenkele kadar ürkek" Resul Efendi; kaymakama vekillik eden tahrirat kâtibi Resul Efendi: Tam kasaba gerçekliğimizin insanı. Resul Efendi'nin en büyük kaygısı bir buçuk yıl sonra emekliye ayrılmak, on yılda yapabildiği pembe boyalı, pencerelerinden sakız gibi süt beyaz perdeler sarkan evinde rahat, huzur içinde yaşamaktır. Çeltik ekmek için ruhsatiye müracaatları başlayınca, Resul Efendi'yi bir korkudur alır. Dönen dalavereleri, çeltikçilerin namussuzluklarını çok iyi bildiği için "çeltik işlerine burnumu sokmam" der, dayatır. Nihayet kaymakam gelir. Siyasal Bilgiler Okulu mezunu, yirmi dört yaşında Fikret Irmaklı. Fikret Irmaklı'nın köy ağalarıyla karşılaşması; ilk izlenimleri, sonra çeltikçi Okçuoğlu'nun kaymakamı aldatarak üç yüz bin lira kâr etmek için, bin beş yüz dönümlük Sazlıdere köyünü su altında bırakması. Kaymakam, "bir ay içinde bir ömürde öğrenebileceklerinin hepsini öğrenmiş gibiydi." Kasaba gerçekliğini tanıması için en büyük yardımcısı Resul Efendi'dir. "Resul Efendi, vay aman vay, ne pişmiş herif! Ciğerlerini biliyor. Resul Efendi olmasaydı... Ne kadar da düşman bunlara! Ama korkak... Bir kertenkele kadar ürkek," diye düşünür kaymakam onun için. Kaymakamın yurt gerçeklerinden, toplumsal sorumluluk duygusundan habersiz bir gençten ayağını toprağa basan, sorumluluk bilincini kazanan bir aydına doğru gelişmesini Yaşar Kemal çok ustaca belirtmiştir. *Yeni Ufuklar*'ın aydınlar hakkındaki soruşturmasına verdiği cevapta Râhâ Kartal, toplumsal sorumluluk duygusuna sıkı sıkıya sarılmak diyor, ilave ediyordu: "Böylelerinin yetişmesi için gerekli şartlar eğitim sistemimizde yok ama, toplumumuzda fazlasıyla var." Kaymakam, Râhâ'nın sözlerinin canlı bir örneği. (Gönül

ister ki, Yaşar Kemal, kaymakamın ardını bırakmasın, onun olumlu gelişmesini –örneğin bir başka eserde– sonuna kadar göstersin... Böyle bir eser, "Ne yapmalı?" sorusuna cevap arayan birçok okur-yazar, iyi niyetli genç için bir aydınlık olabilirdi.) Kaymakamla köylüler, kanuna karşı hareket eden, "Bizim gazancımız insan ganı. Biz ganı emiyoruk. Sinek ganı emmiyor, biz emiyoruk," diyen çeltikçi ağalarla mücadele ediyorlar. Sonunda çeltikçiler Ankara'ya bir heyet göndererek, kaymakamı bir ilçeye naklettiriyorlar.

Teneke'nin kuvveti, konusundan, ya da Oktay Akbal'ın söylediği gibi, (*Vatan*, 3 Nisan 1955) "olmuş bir vak'anın kuvvetine sığınmak"tan mı ileri geliyor? Mesele, bir çevrede yaşamak, birtakım insanları tanımak, olmuş vak'aların kuvvetine sığınmak meselesi değildir... sanıyorum. Mesele, bu çevrenin toplumsal gerçekliğine, insan gerçekliğine bakış meselesidir. Oktay Akbal da usta yazardır; aynı olayları görseydi, yaşasaydı, eserini acaba böyle mi bitirirdi? Yoksa okurlarına "bu dünya düzelmez, böyle gelmiş, böyle gider, elden ne gelir" fikrini mi telkin ederdi? Yaşar Kemal, gerçeklere bakmasını, nüfuz etmesini, toplum gerçeğini oluş halinde görmesini bilen bir yazar. Eserinin, tarihsel bakımdan doğru bir özü var. İnsanın gücüne inanmış; onun hayatı daha iyiye, daha güzele doğru değiştirecek yanlarını, güçlü yanlarını belirtiyor. "La nuit n'est jamais complète" diyor.

Yaşar Kemal'in eserinin özü tarihsel bakımdan doğru, dedim. Yaşar Kemal bu özü, önceden bilinen birtakım ilkelerden, hazır formüllerden hareket ederek, hikâye haline getirmiyor; hayatın gerçeklerinden hareket ederek, yaşanmış tecrübelerden hareket ederek bu özü adeta yeniden buluyor; kalıp halinde değil, canlı, taze gerçekler halinde veriyor. Romandaki kişiler, belirli bazı fikirleri göstermeye yarayan tipler olarak kalmıyorlarsa, etli canlı insansalar bu yüzdendir. Eserin etkisi, güçlü, sürekli oluyorsa, bu yüzdendir. Bu bakımdan, eserleriyle toplumsal bir iş yapmak isteyen, ama başlangıç noktası olarak hayatı değil, hazır fikirleri alan, bunun için de eserleri renksiz, cansız olan, iyi niyetlerine inandığım, çabalarını saygı ile karşıladığım yazarlarımızın *Teneke*'yi dikkatle incelemeleri gerekir diyorum.

Yaşar Kemal, iyiliğe, insanın gücüne, halkın vefasına inanıyor. Yurt gerçeklerine bilimsel bir görüşle bakmasını bilmeseydi, bu inanışı onu birtakım hayali hal çareleri bulmaya, ayağını topraktan kesmeye sürükleyebilirdi. Oysa ki Kemal, toplumsal meseleleri, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, fertlerin sadece ferdi çalışmalarının halledemeyeceğini biliyor. Hikâyenin bütünü bunu gösteriyor. Ayrıca, toplumsal meseleleri ancak toplumsal bir gücün halledebileceğini de çok ustaca sezdiriyor. Kitabın en önemli tiplerinden biri –bugün için olumlu köylü tipi diyebileceğim– Kürt Memo şöyle der: "Ne gelmiştir elimden ane! Ne gelmiştir! Öldür Okçi'yi, çıkmiştir dağe. Okçi bir adem değildir kim. Okçi çoook! Şaşırmişim ane! Ben çatlayacak. Hersimden çatlayacak ben. İğdiş olmuş biz ane, iğdiş..." Memo'nun, Zeyno ananın, öbür köylülerin bir kurtuluş yolu arayışları... "Bir arabanın üstüne çıkıp oturdular. Uzun uzun müzakere ettiler." Aydınların ışığından, devrimci müdahalelerinden uzak. Karanlıkta, el yordamıyla.

Köylülerle kaymakam çeltikçilerle yaptıkları mücadelede mağlûp olurlar. Kaymakamın müthiş yeisi: "Koskoca, ıssız bir dünyada tek başına kaldı. Korkunç bir karanlığa düştü. Yuvarlanıyordu. Bıçak gibi keskin, hissedilir bir yalnızlık duydu. Ta iliklerinde duydu." Kaymakamın Resul Efendi'ye sorduğu soru: "Uğraşmak, mücadele etmek para etmez değil mi?" Resul Efendi'nin cevabı: "Etmez efendim." Sonra birden halkın vefasını, gücünü, mücadelenin bitmediğini, her şeye rağmen devam ettiğini gösteren bir sembol gibi, kaymakamın karşısına çıkan Memo, sonuna kadar dayatan yiğit Memo...

"... Adam kaymakama sevgiyle, muhabbetle bakıyordu. Dostça gülümsüyordu. Güneşten solmuş düşük bıyıklarında bir şeyler, bir titreme vardı. Acı acı:

– Vay başım üstünde gedesen, gözüm üstünde gedesen gaymukaymım."

"Kaymakam bir şey söyliyemedi. Gözleri doldu."

Memo'yu gördükten sonradır ki, kaymakam mücadeleye devam gücünü kendinde bulur, tekrar Dokuzuncu Senfoni'den ıslıkla bir parça tutturur. Burası hikâyenin en önemli yerlerinden biridir. Yalnız kalan aydın kişinin yenilgiye boyun eğişin-

den, kahroluşundan, halkla birleşen, halkın gerçek temsilcilerine inanan aydın kişinin mücadeleye devam gücünü kendinde buluşuna geçiş... Bu, Yaşar Kemal'in aydınlara hem ihtarı, hem de çağrısıdır. Eser böyle birdenbire iyimser bir havaya, umutlu, insana iyi şeyler yapmak isteği, mücadele gücü veren bir havaya kavuşur. Yaşar Kemal, tam zamanında, gerçeği aşmasını, gerçeğe kendisinden bir şeyler katmasını bilmiş. Bunu yaman bir ustalıkla yapmış.

Çehov'un tiyatro için söylediği bir söz vardır: Bir oyunun başında bir tüfekten bahsedilmişse, oyunun sonunda o tüfek patlamalıdır. Yaşar Kemal, tiyatro için söylenen bu sözü, bu uzun hikâyesine uygulamış. Lüzumsuz teferruattan sakınmak kaygısı, göze batacak derecede. İnsan bazı yerlerin biraz daha uzun olmasını istiyor. Yazar sanki zorla kendini tutmuş. Bu derece aşırı bir teksif kaygısı yersiz bence; eserin bazı yerlerinde ufak tefek boşluklar bırakıyor.

Teneke'nin dili Yaşar Kemal'in öbür hikâyelerinin diline pek benzemiyor. Dil tam bir "expressivité"ye kavuşmuş. Bu dil vasıtasıyla fikirler imajlar haline geliyor; eserin özüne bütün beşeri değerini veriyor.

Teneke, kuruluş halindeki milli edebiyatımızın nefis bir örneği; edebiyatımızda gerçekçiliğin alması gereken yönü gösteren, son yılların en önemli hikâyesi, bence.

1955

4. *Ortadirek*

Bugüne kadar okuduğum en mükemmel Türk romanıdır *Ortadirek*. Hiçbir romanımızda, belirli şartlar içinde yaşayan, belirli bir tarihsel ve sosyal zamanın "Türk insanı"nın böylesine somut, böylesine derinliğine; tabiatın böylesine zengin, canlı, kıpır kıpır verildiğini hatırlamıyorum. Değişik olaylar ve kişiler karşısındaki tepkileriyle ve ana-oğul, gelin-kaynana, karı-koca ilişkileri içinde durmadan netleşen, ayrıntılarla beslenip ete kemiğe bürünerek ortaya çıkan üç insan (Meryemce, Ali ve Elif), bütün karmaşıklıklarıyla, bütün canlılıklarıyla, bütün sahihlikleriyle, ilkel tarımsal üretim düzeyindeki Türk köylüsünü unutulmayacak bir biçimde somutlaştırmaktadır.

352 sayfalık (YKY baskısı) roman boyunca, romandaki kişilere romancının bir "yama" yaptığını göremezsiniz; anlattığı çevre hakkındaki geniş bilgisini, buzulların suyun içinde kalan, ilk bakışta görünmeyen büyük kısmı gibi, görmez, sezersiniz. Bunun içindir ki kişilerinde, çoğu "köy romanları"nda gördüğümüz yalınkatlık yoktur. Birtakım romanlarda önceden tasarlanan kaba şemaların yalınlaştırdığı, akla kara haline getirdiği kişiler, *Ortadirek*'te, bütün ilkelliklerine, cahilliklerine rağmen, insan olmanın karmaşıklığı içindedirler: Öfkeleriyle, sevinçleriyle, umutlarıyla, umutsuzluklarıyla, düşleriyle, hataları ve sevaplarıyla. Yaşar Kemal'in bu üstün başarısını, öyle sanıyorum, Önsöz'ünün son cümlesi açıklıyor: "Bu üçlü benim yaşantım ve tanıklığımdır."

Romancılarımız, toplumsal gerçekliğe, genellikle, iki yön-

temle yaklaşıyorlar: Ya Yaşar Kemal gibi yaşantısından ve tanıklığından, yani insanlardan yola çıkarak, ya da kimi romancılarımız gibi tarihsel araştırmaları, birtakım eserleri inceleyerek. Kitaplardan yola çıkmanın da bir yararı var elbette: Sağlam verilere dayanmak, yorum yanılgılarından kaçınmak, vb. Ama bu yarar, genellikle, bir zararı da sürüklüyor kendisiyle birlikte. Bakıyorsunuz, edebiyatın kendine özgü ifade aracı olan imajın (geniş anlamda "imaj") yerini toplumsal bilimlerin ifade aracı olan kavramlar alıvermiş; imaj alıp başını gitmiş romandan, imajlarla birlikte insanlar da. (Son zamanlarda memleketimizde böyle eserlere "Roman değil" denmiyor da "Türk romanı" deniyor. Ve romandaki "insansızlık", romancının işinin üstesinden gelemeyişiyle açıklanmıyor da, "Bizde Batı'daki gibi bireyler yoktur ki!" denerek toplumsal şartlarla açıklanıyor! Zavallı "toplumsal şartlar"; çekmedikleri kalmadı "toplumcu"larımızın ellerinden!)

İnsanlardan yola çıkan romancı, "yaşantısını ve tanıklığını" sağlam bir dünya görüşü ve usta işi bir roman tekniğiyle birleştirebilirse ortaya olumlu bir bileşim çıkıyor. *Ortadirek* gibi.

* * *

"Toroslar'ın arka yanındaki" bir köyün insanlarının, pamuk tarlalarında ırgatlık yapmak için, Çukurova'ya doğru yola koyuluşlarını, tabiatla dövüşe dövüşe Çukurova'ya varışlarını anlatır *Ortadirek*. Destansı bir hava içinde. Bu havaya uygun bir Türkçe ile. Aklınıza uzaktan uzağa eski bir büyük destanı getirerek. Ve Meryemce'nin bir zafer narasını hatırlatan sözleriyle biter: "İndik ya! Geldik ya!"

Meryemce, yol boyunca, bir uğurböceğini ak başörtüsünün içinde taşımıştır. Çukurova'ya inince açar başörtüsünü bakar ki uğurböceği ölmüş. Kurumuş. Alır kurumuş böceği bir çiçeğin üstüne koyar, "Kadersizim, kimsesizim burada uyu!" der. Dışardan bakınca, bütün Meryemce'lerin, Ali'lerin, Elif'lerin durumu da uğurböceğinin durumu gibidir: "Kadersizim, kimsesizim..." Geldikleri tarlada toplanacak pamuk kozası yoktur, ellerine para geçmeyecektir. Adil Efendi'ye borçlarını ödeyemeye-

ceklerdir, açlık korkusu peşlerini bırakmayacaktır. Ne var ki Çukurova'ya inmek başlıbaşına bir amaç oluvermiştir sanki. Hem de nasıl? Kızgın güneşte, yağmurlar altında, sırtta yorgan, sırtta kurşun gibi ağır yükler ve sırtta inatçı mı inatçı bir ana ile dik yokuşları, sarp kayalıklı yolları yürüyerek... Bu bitmez tükenmez yol da bir roman kişisi gibidir, daha doğrusu filmlerdeki "kötü adam" (*bad man*) gibidir: "Yokuş yukarı baktı. Bir belalı yokuştu. Dik, kaygan, küçük küçük taşlıydı. Yokuşa baktıkça içi kararıyor, umudu kesiliyor, dizlerinin bağı çözülüyordu" (s. 212). Meryemce dayanamaz: "Ocağı sönesice, gâvurun malı da, domuzun doğurduğu, diye küfretti yokuşa" (s. 212). Bu yürüyüş günlerce, günlerce, günlerce sürer. Hep öyle: Kızgın güneşte, yağmurlar altında, dik yokuşları, kayalık yolları, yaya yürüyerek. Bu küçük "Uzun yürüyüş"ü bitirmek birden yetesiye bir zafer gibi görünür. Meryemce'nin sözlerini farkında olmadan tekrarlamaya başlarsınız: "İndik ya! Geldik ya!" Pamuk olmasa da, Adil Efendi'nin borçları ödenmese de, açlık tehlikesi Çukurova sıcağı gibi öldürücü olsa da "İndik ya! Geldik ya!" Meryemce'nin bu sözleri Meryemce'lerin, Ali'lerin, Elif'lerin kurumuş uğurböceklerine benzemediklerini anlatmaya yeter: Tabiatı yenen insanoğlu yıkılır göründüğü yerde yeniden ayağa kalkmış ve yücelmiştir.

Toroslar'ın arkasındaki bu köyün gelirinin çoğu pamuk tarlalarında ırgatlıktan gelir. Güz kokuları gelmeye başlar ve "döngele" Tekeç dağına doğru göğe ağarken, bütün köy, köyde bir tek canlı kalmamasıya, üç gün içinde hazırlanıp pamuk tarlalarında ırgatlık yapmak üzere Çukurova'ya doğru yollara dökülür. Köyde topu topu dört tane at vardır. Bunun için çocuklar da, kadınlar da, yaşlılar da erkekler gibi günlerce yürümek zorundadırlar. Çukurova'da ancak bir, bir buçuk ay çalışılır. Köylüler, iş bitince, geldikleri gibi, gene toplu olarak köye dönerler. Alışverişlerini kasabadaki Adil Efendi'den yaparlar. Adil Efendi, her ailenin kaç kişi olduğunu, kaçının çalıştığını sorup öğrendikten sonra, "İnsan başına bir şeyler verir. Sarı deftere yazar. Bilir ki millet Çukurovadan dönünce, bir ölüm kalım olmamışsa, bir tanesi köyden, topluluktan tezikip başını alıp gitmemişse sarı defterde yazılılar eksiksiz avucunun içindedir" (s. 24).

Köyün muhtarı, başka köylülerin çalışmak istemediği verimsiz tarlaların sahipleriyle anlaşır, ırgat bulmakta güçlük çeken bu tarla sahiplerinden rüşvet alarak köylülerini bu verimsiz, ağaçsız, susuz tarlalara sokar. Başka tarlalarda çalışanlar bir günde adam başına yüz kilo toplarken bunlar yirmi beş kiloyu zor tuttururlar. Bunun için Adil Efendi'nin alacakları bir türlü bitmek bilmez.

Muhtarın rüşvet alarak köylüyü verimsiz tarlalara götürdüğünü bilenler (Taşbaşoğlu, Ali, Öksüz Duran, vb.) durumu köylülere anlatırlar. Köylüler, muhtarla ortaklaşa çalışan Delice Bekir'in bulduğu tarlaya gitmemeye karar verirler. Ve bunu muhtara söylerler. Arkasını Demokrat Parti'ye dayayan muhtar, çeşitli tehditlerle, bu arada, "Canımı sıkarsanız, size Çukurda hiçbir pamuk tarlası verdirmem," diyerek köylüleri korkutur. Köylüler, günlük çıkarlarıyla, açlık tokluk meseleleriyle bu kadar doğrudan ilgili bir durumda bile çıkarlarına uyan yolu tutmazlar, muhtarın ardından gitmek zorunda kalırlar. Muhtarın ardına takılmamak için en büyük yemini ettikleri halde, "avrat boşadıkları" halde. Çukurova'ya yaklaşınca, köylülerin en açık görüşlüsü Taşbaşoğlu, kendinden yana olanlarla topluluktan ayrılmak ve verimli bir tarla aramak ister. Birçok köylü, ilkin, onunla birlik olur. Ama muhtar bir gece ev ev dolaşarak gene köylüleri kandırır, peşinden sürükler. Ve Taşbaşoğlu'nu da köylülerle birlikte gelmek zorunda bırakır.

Yaşar Kemal'in bir romancı olarak yaptığı bu gözlem son derece önemlidir. Türk köylüsü çıkmaz sokağa benzer şartlar içinde yaşamaktadır; bunun için elle tutulur, gözle görülür çıkarlarına rağmen, bu çıkarlara sırt çevirmek zorunda kalmakta, apaçık çıkarının değil, bu çıkarı baltalayan muhtarın ardından gitmektedir. Muhtar, gücünün kaynağını çok iyi bilmektedir: "Allahın yeryüzündeki vekili Hükümetimiz, Demirgıratımız. Hükümetin, Demirgıratın kasabadaki vekilleri kaymakamla Gödece Tevfik Efendimiz, kaymakamla Gödece Tevfik Efendinin köydeki vekili muhtar" (s. 299). Aşılmaz yolları aşan, yani tabiatı yenen Türk köylüsü, insanoğlunun kurduğu düzen karşısında (sosyal düzen) naçar kalmaktadır. Kafasını bu düzene her çarpışta, şimdilik, kendi kurduğu düşler, umutlar dünyası-

na, uğurböcekleri dünyasına sığınmaktadır. Bu düzenin değiştirilebileceği konusunda ne umudu, ne düşüncesi vardır. Bu gözlemlerin, demokrasi ve sosyalizm savaşı yapanları uzun uzun düşündürmesi gerekir.

* * *

Yaşar Kemal ikinci derecede roman kişilerinden bazılarını, özellikle Koca Halil'i oldukça işlemişse de asıl Meryemce, Ali ve Elif'i derinliğine verir *Ortadirek*'te.

Ali'nin geçmişi (Meryemce'ninki de) kısa "geriye dönüşler"le veriliyor. Yaşar Kemal, böylece, Ali'nin hem o andaki psikolojik durumunu açıklamış oluyor (mesela hayal kurmak, bir umuda bel bağlamak ihtiyacı), hem de geçmişini açıklayarak kişiliğini bir bütünlüğe kavuşturmuş oluyor. Yağmurla ilgili bir anı Ali'ye şunları söyletir: "Topraklı pamuk ağır çeker. O yıl, her yılkinin iki misli para kazandıydık" (s. 157). Bunu ancak Ali söyleyebilir. Bu kadardır Ali'nin hatırlayabileceği şeyler, hayali ve umudu! Bu sözlerin arkasında, Yaşar Kemal'in Ali'lerin ekonomik ve sosyal durumları hakkındaki geniş bilgisi yatar; ama o, bu kadarını söylemekle yetinir, yetinmesi gerektiğini bilir.

Çukurova yolu bitmez tükenmez bir yoldur. Bir de bu yol boyunca Meryemce'nin aksilikleri ve inatçılıkları vardır; Ali'nin dönüp dönüp anasını aramaları vardır. İlkin okuru da yoran bu yol, bu gidip gidip geri dönmeler, Meryemce'nin bu aksilikleri, gerçekte, Meryemce'nin, Ali'nin, Elif'in kişiliklerini bütün derinliğiyle vermek için şaşılacak bir ustalıkla kullanılmıştır. Ali'nin anasına olan sonsuz saygısı, onun huysuzlukları karşısındaki sonsuz sabrı sonunda açlık ve Adil Efendi korkusunun ağır basması: "Ulaşmazsam, onlar gideli çok oldu, ulaşamazsam çoluk çocuğum aç çıplak kalır. Borçumu da ödeyemem. Adil Efendi de ağzıma sıçar." Adil Efendi, zaten hep bir kara bulut gibi köylünün üzerindedir. Meryemce bile beddua ederken, "Adil Efendi de onu boğazlasın," (s. 116) der. Açlık korkusu, sonunda Ali'yi çileden çıkarır, anasına isyan eder. Sonra pişmanlık. Kendini bağışlat-

mak için yalvarmalar. Sonra yeniden öfkelenmeler. Tıpkı Ali gibi Meryemce'nin öfkelenmeleri. Oğluna öfkesinden, "İnşallah o aklına gelen, gelinin başına gelir de, ben de varır, köyün ortasında zil takar da oynarım," (s. 110) bile der. Sonra sakinleşir, "Ağaç gelinimi öldürdüyse, eeey Uzunca Ali!" (s. 112) diye kaygılanır. Ali, anasını sırtında taşır günlerce, düşünür kendi kendine, "Bir oğul daha ne tür bakar ki anasına?" (s. 121) der. Ya Meryemce? "Sen askerdeyken harp olacak dediler de aylar ayı, geceler gecesi uyumadım da saçlarımı yoldum" (s. 182).

Ali'nin ve Meryemce'nin öfkeleri, kaygıları, korkuları, içinde yaşadıkları şartlarla öylesine haşır neşir olmuştur ki alabildiğine bir gerçeklik duygusu uyandırırlar; bunun için roman bittikten sonra da sizde yaşamaya devam ederler. Hem de kendileriyle birlikte yığınla sorunu sürükleyip getirerek.

Yaşar Kemal'in Ali ile Meryemce kadar üzerinde durmadığı bir Elif bile, kocasının haline bakıp bakıp, "Sen de eller gibi, bire Alim, sırtını ağaca verip bir cigara içmedin. Şöyle, elin adamları gibi," (s. 125) diye düşünmesiyle bir dirilik kazanır. Ya da şöyle: "Gözlerinden uyku akıyordu. Sabaha kadar uyumamış, merakla, korkuyla onları beklemişti. Meryemce, çocuklar, kocası uyuyorlardı. Şimdi kendi de uyusa olmazdı. Aşağıdaki yoldan bir geçen olur, öteberiyi, kabı kacağı çalar götürürdü" (s. 116).

Yaşar Kemal, köylülerin sefaletini büyük bir serinkanlılıkla anlatır; daha doğrusu, sefaletten söz etmeden bu sefaleti somut olarak verir. Ali'nin ailesi yol boyunca hep aynı şeyleri yer: Bulgur çorbası, bulgur pilavı, bulgur çorbası, bulgur pilavı. Canları başka hiçbir şey çekmez mi. Çeker. Ali, istese istese bir baş soğan ister: "Ah avrat, şu aşın yanında bir de soğan olmalı ki... Bir baş" (s. 122). Sefalete öylesine alışmışlardır ki en küçük bir refah işareti ürkütür onları, tedirgin eder. Ali, kendi fukara sofrasına davet ettiği, soğanının yarısını bile ikram ettiği yabancının kösteğini ve tabakasını görünce isteyeceğini isteyemez ondan. Yaşar Kemal, sefaleti abartmak bir yana, belki de o hayatın içinden gelmenin etkisiyle, kimi zaman romancı gözüyle değil Ali'nin gözüyle bakıyor: Bitmez tükenmez bulgur pilavların-

dan birini anlatırken, "Yağ tavada cızırdayınca pilavın üstüne aktardı. Ortalık mis gibi koktu," (s. 344) der.

Ali'nin anasına davranışı, "Bir yerde yemek yerken, düşman bile olsa, babayın kanlısı bile olsa yemeğe buyur etmeden olmazdı," (s. 344) diye düşünmesi, askerlik anılarını abartarak anlatması, canlı olan her şeye duyduğu gerçek saygı (Oğlu Hasan kibriti çakıp periler evini tutuşturacağı sırada, "Ulan! Silktin mi onu? Onun içi böcek dolu. Yuva o. At onu," [s. 149] diye bağırır.), bizim insanlarımıza özgü niteliklerdir. Ama aynı Ali, yağmur yağınca, çoluk çocuk düşünmez olur, geçim derdi can derdinden önce gelir, araç amaç oluverir gözünde; tek düşüncesi vardır artık: "Tüm pamuklar yerde. Bir de ağır çeker ki" (s. 334). Yolda, otların köküne bakarak, Koca Halil'in köylüleri erken yola çıktığına inanmaya çalışarak nasıl kendini aldatmak, direnme gücü verecek bir umuda sarılmak istemişse şimdi de yağmura, bu yeni umuda sarılmaktadır. Naçar kaldıkça bir umut icat etmek ve ona bel bağlamak: Yaşar Kemal bunu ustaca çoğaltıyor.

Yaşar Kemal, tabiatı sanki iki ayrı insan gibi görür; Nâzım Hikmet'in büyük gözlemini buluruz onda: "Bu cehennem, bu cennet bizim." Uzayıp giden yollara, dik yokuşlara, ayakları parçalayan kayalıklara köylülerin gözüyle bakar. Ama Ali'nin, Meryemce'nin, Elif'in savaştığı tabiatın, Ali'lerin, Meryemce'lerin, Elif'lerin çoğu zaman farkına varmadıkları bir de güzel yanı vardır ki bunu Yaşar Kemal gibi anlatabilen bir başka romancımız yoktur: "Güz yelleri neredeyse esmeye başlayacak. Boz toprağı soğuk, ürpertici bir yel yaladı yalayacak. Kuşlar boyunlarını kanatlarının arasına çekmiş kuytuluklarda büzülmüş duruyorlar. Üşümüş kuşlar. Keklik sesleri gelmez oldu. Kınalı ayaklarının izi yok artık çalı diplerinde" (s. 10). "Sıcacıktır Çukurun toprağı. Yumuşacık, pamuk gibidir. Kimbilir nasıl böyle un gibi yapmışlardır bu toprağı? Kara, ışıltılıdır. Yürürken ayak bileklerine kadar toprağa gömülürsün. Seher vakti düş gibi buğulanır. Işık günden değil, topraktan çıkar gibidir. Çukurun bu hali dağlarda yoktur" (s. 160). Romanın en güzel parçalarından biri nar bahçesini ve yılanların sevişmesini anlattığı bölümdür (s. 313 ve sonrası). Kısaca, Yaşar Kemal'de tabiat, dışardan bakılan bir madde değildir, yaşantısının bir parçasıdır.

Ortadirek, insanlarıyla, tabiatıyla bizim olan, bizden olan bir roman. Kimi yurttaşlarımızın "tembel" dediği köylülerin "çalışmak" için tabiatla destan kahramanları gibi nasıl boğuştuklarını, hiçbir duygusallığa yer vermeden, düpedüz anlatan bir roman. Meryemce'nin zafer narası elbette ancak, "İndik ya! Geldik ya!" olabilir. Ondan ötesi? *Ortadirek*, her okuru "ondan ötesi"ni düşünmeye çağıran, zorlayan, yargılayan bir roman.

1968

5. *Ölmez Otu*

Ölmez Otu yeni bir bakış açısı getiriyor; Türk romancısının Türk köylüsüne bakışını değiştiriyor. Şimdiye kadar romancılarımız genellikle bir araç olarak bakmışlardır köylüye: Bir toplumsal gerçekliğin anlatılması için bir araç; bir davanın savunulması –ya da yerilmesi– için bir araç... Bir dekoratif unsur... Hep "roman malzemesi" olarak düşünülmüştür "köylü". *Ölmez Otu*'nda Yaşar Kemal, "insan" olarak bakıyor köylüye, "roman malzemesi" olarak değil. Ve bunun için, o uzaktan bakılınca hep birbirlerine benzer görünen köylülerin hiç de birbirlerine benzemediklerini, öyle akla kara gibi şematik tasniflerle köylülerin anlatılamayacağını, hepsinin ayrı bir iç dünyası olduğunu, bireysiz olduğu söylenen köy topluluklarında unutulmaz bireysel dramların yaşanabileceğini ustaca gösteriyor.

Yaşar Kemal, ünlü üçlüsünün en başarılısı olan *Ortadirek*'te Toroslar'ın ardındaki bir köyün insanlarının pamuk tarlalarında ırgatlık yapmak için Çukurova'ya gidişlerini, Türk köylüsünün tabiatla savaşını, köylülerin sefaletini kolay kolay erişilemeyecek bir mükemmellikte anlatmıştı. Sonra, *Yer Demir Gök Bakır*'da, güçlükler içinde bunalan, yaşama şartlarını değiştirmek için bir umutları, bir düşünceleri olmayan köylülerin, insanoğlunun naçar kaldıkça başvurduğu o ölümsüz çözüme, bir mit yaratmaya başvurduğunu, Taşbaşoğlu'nu bir ermiş haline getirdiğini, gerçeklerden kaçışı bu ermişe sığınmakta bulduğunu anlatmıştır. Yer yer sözü uzatarak. Kimi zaman gereksiz ayrıntılara dalarak.

Yer Demir Gök Bakır bir köy topluluğunun bir mit yaratmasının hikâyesiydi. *Ölmez Otu* ise, bir yandan değişen şartlar içinde bu mitin yıkılışını anlatırken, bir yandan da bir kişinin bir cinayet mitini yaratışını anlatıyor. İlk iki romanında, o korkunç sefalet karşısında duygulanmalara kapılmadan, büyük bir serinkanlılıkla ve bir "romancı" gözüyle köyün ekonomik ve sosyal gerçekliğini, köylülerin yaşama ve çalışma şartlarını veren Yaşar Kemal'in, bu romanında tek tek kişileri ele alması, nesnel şartları geri plana atarak doğrudan doğruya "insan"a eğilmesi çok tabiî bir şey. Yoksa yeni bir şey söylemesi güç olurdu. Kaçınılmaz tekrarlar, bir tehlike olarak karşısına dikilebilirdi. Ama, bence, Yaşar Kemal'in bu romanda önemli bir yanılgısı var; bunun için bilinçle yapmak istedikleri, bir yerde, Yaşar Kemal romanlarına özgü, yaşanmışlıktan gelen o güzelim sahihliğe aykırı düşüyor, yapmacık oluyor.

Toplumlar yaratır miti, yaratırsa; bir kişi değil. Bunun için Memidik'in Muhtar'ı öldürmek düşüncesiyle haşır neşir olarak yaşayışından bir kişinin bir cinayet mitini yaratışına varamıyor Yaşar Kemal. Romancının bu işe bütün gücünü harcadığı yerler, Anadolu'da "kan tutması" denen psikolojik durumu anlatmak için durmadan abartmalara başvurması, Memidik'in düş ve düşünce dünyasında bir yama olarak kalıyor. Organ nakli gibi bir şey. Memidik'in gerçek ruhsal durumlarıyla Yaşar Kemal'in romancı ustalığı göstermek için yaptıkları, üst üste çekilmiş fotoğraflara benzer bir bulanıklık yaratıyor.

Buna karşılık Yaşar Kemal, bilerek-bilmeyerek, Memidik'in kişiliğinde bir Hamlet, bir köylü Hamlet yaratıyor. Bir görev, giderek bir tutku haline gelen o öldürme saplantısı, bocalamalar, korkular, kaygılar, düşle gerçek arasında bocalamalar, kurtulmak için çabalamalar... Memidik'i bize özgü bir Hamlet yapıyor. Memidik, bu davranışları içinde gerçek bir Memidik oluyor.

Bir kişinin mit yaratmasını anlatırken başarısız olan Yaşar Kemal, bir mitin yıkılışını anlatırken alabildiğine ustadır. Başarılıdır. Bu, öyle sanıyorum, miti yıkanın gene bir insan topluluğu oluşundan ve bu yıkışın gerçek sebeplere bağlı oluşundan ileri geliyor. Naçar kaldığı için Taşbaşoğlu'nu ermiş yapan köy

topluluğu, işler yoluna girince, yani bol pamuk toplayıp cepleri para görünce, böylece Adil Efendi tehlikesi savuşturulunca, "Ermiş Taşbaşoğlu" fikrini sürdürür gibi görünürse de öfkesini Taşbaşoğlu'nun canlısından alır, rezil eder onu. Taşbaşoğlu'nun rezil edilişi, sanki köy topluluğunun bir özeleştirisidir. Bir yandan "Taşbaş'ın canlısı"nı alaya alırlar, bir yandan da yağmur yağmaması için dua ederlerken ondan medet umarlar: "Pir Lokmanlar soyu, Sultanlar Sultanı, ermişler ermişi Taşbaş Efendi..." Duaya Taşbaş da katılır: "Taşbaşoğlu iyice şaşırmıştı. Artık ayakta duracak, konuşacak gücü de kalmamıştı. Usulcana, cansız, 'Taşbaş Efendimiz' derken yere yığılıverdi, oturdu. Kimse bunun farkına varmadı" (s. 252). Köyünün insanları "Ermiş Taşbaş"ı "Köylü Taşbaş"tan soyutlamışlardır. Taşbaş da bu soyutlamaya katılınca, köylü Taşbaş da Ermiş Taşbaş'tan medet umunca, artık Taşbaş'ın sonu gelmiş demektir. Karpuz hırsızlığının ortaya çıkışı... Köylülerin "Evliyaya bakın... Karpuz hırsızlığına geliyor" diye alay edişleri, Muhtar'ın kışkırtması sonucu uğradığı hakaretler... Muhtar'ın sözleri: "Demedim mi ki bu köylü insana böyle yapar? İşine gelince başına taç eder geçirir, ermiş yapar, peygamber yapar, işi bitince de vurur götüne tekmeyi işte böyle rezil rüsvay yapar" (s. 289). Taşbaş da durumun bilincindedir: "Köylü beni ermiş etti ya, darlıkta etti. Pamuk iyi olunca, köylü çok pamuk toplayınca, Adil Efendi korkusunu, açlık korkusunu arkaya atınca beni tutup ermiş yaptıklarına utandılar. Bana tapındıklarına utandılar. (...) Gene bana ya eskisi gibi tapacaklar, ya da beni yok edecekler. Varlığıma dayanamıyorlar" (s. 292). Ali, ayrımı iyi belirtiyor: "... köylü senin ermişliğini kabul etmiyor. Taşbaşoğlu'nu kabul ediyor da seni etmiyor. Keşke gelmeseydin" (s. 294). Vicikvicik, Taşbaş'ı döver, ama ermiş Taşbaşoğlu'nun buyruğundan dışarı çıkamaz, Muhtar'la konuşmaz.

Yaşar Kemal, köylüleri "olduğu gibi" veren bir romancı. Uzaktan uzağa sefaletini gördüğümüz, kurtuluşu için düşünceler ileri sürdüğümüz, ama iç dünyasını pek bilmediğimiz köylüleri; seven, öfkelenen, yalan söyleyen, mit yaratan, iyilik eden, kötülük eden, inandığı için dövüşen, kaytaran... *insanlar* olarak Yaşar Kemal'de buluruz. İnsanları ak'la kara diye ayır-

mak, kalın çizgilerle işin içinden sıyrılmak yoktur onda. Bunun içindir ki "Köylüler yalnız aşikâr olan şeyleri söylerler. Gerisi yüreklerinde çöreklenir kalır," (s. 195) sözünü onda okuyabilirsiniz. "Öfkelenmeleri gerekti. Ali'yi buldular," (s. 195) yargısını o verebilir. Ama bundan ötesini de gene onda bulursunuz: Bütün öfkelerini Ali'den alan, Ali'yi ölesiye döven köylüler, dövdükten sonra, ona en dostça ilgiyi de gösterirler. İlk yumruğu atan Gömleksizoğlu, sabaha kadar Ali'nin başında bekler. En büyük kışkırtıcı Zalaca, "Ali'nin yatağının üstüne buruşmuş ama hoş kokulu bir dağ elması" (s. 215) koyar. Yaşar Kemal, köylülere, bir roman malzemesi olarak değil, yaşayan, iç dünyası olan insanlar diye bakar. Şematizmden kurtulmuş bu çok yanlı bakışı, bizim, Türk köylüsü hakkındaki, insan hakkındaki bilgimizi zenginleştirir. Yaşar Kemal'in getirdiği bilgi, böylesi bir "edebiyata özgü" bilgidir; birtakım sosyal-ekonomik bilgilerin roman kahramanlarının ağzından dökülüşü değildir.

Ortadirek'te Uzunca Ali anasını köyde bir başına koyup Çukurova'ya gidememişti. Ama *Ölmez Otu*'nda, bıçak kemiğe dayanınca, Meryemce'yi –yiyeceğini, içeceğini hazırladıktan sonra– köyde bir başına bırakırlar. Meryemce'nin yalnızlığını, bir can yoldaşı özlemini Yaşar Kemal çok güzel anlatır. Romanın en sevdiğim bölümlerinden biri Meryemce'nin köyde bırakılmış tek canlı olan horozla ilişkileri. Meryemce, günlerce uğraştıktan sonra horozu yakalar. Ateşi yakar. Tam kesip pişirmek üzereyken... dayanamaz, horozu serbest bırakır: "Meryemce bir ocaktaki tepeleme köze baktı, bir ağılın üstündeki horoza: 'Horozcuk, horozcuk' dedi, 'Meryemce'nin şu darı dünyadaki tek yoldaşı, acından ölse de Meryemce seni kesip yiyemeyecek: Allah güzel sesini eksik etmesin Meryemce'nin kulaklarından. Horozcuk, horozcuk, güzel sesli, güzel tüylü horozcuk... Meryemce'nin can yoldaşı'..." (s. 277). Belki uzaktan uzağa, Çehov'un, acısını anlatacak kimse bulamadığı için atına içini döken hikâye kahramanı gelir aklınıza. Ama Yaşar Kemal'in Meryemce-horoz ilişkisini anlatmadaki ustalığı da bir Çehov mükemmelliğindedir. Aynı Meryemce'nin, Ömer köye döndükten sonra, yani bir can yoldaşı bulduktan sonra, horozu kesip pişirmesi de, ilk yakalayışta serbest bırakması kadar insanidir.

Roman üçlü bir bitişle sona erer. Köylüler Taşbaş'ın ölüsünü bulurlar: "Kara gözleri açıktı, canlı gibiydi, büyüktü. Suyun altındaki gözleri açılır kapanır gibi oluyordu. Ölü azıcık da gülümsüyordu. Azıcık da üstünde yarı düş görür, yarı hayalde, yarı uykuda bir hal vardı" (s. 342). İçi kibrit dolu bir naylon torba göğsünün üstündedir. Kibritler... Mamul madde olarak, oyuncak olarak bütün düşlediği sadece kibrit olan, para ile kibrit almayı bilmeyen, kiraz çubukları toplayıp bunları kibritle değiştiren küçük Hasan'ın hediyeleri... Ermişle çocuk... Taşbaş'ın sonu, Memidik'in kurtuluşunu yani Muhtar'ın sonunu tayin eder. O zamana kadar Muhtar'ı öldürmek gücünü kendinde bulamayan Memidik, tapınırcasına bağlı olduğu Taşbaş'ın bu hazin sonu karşısında Muhtar'ı öldürür: "Sağ eli güneşte üç kere parladı, kıvılcımlandı, indi kalktı, indi kalktı." (s. 348).

Yaşar Kemal, bir Türk köylüsünde de bir Shakespeare kişisinin yaşayabileceğini gösteriyor bu romanıyla. Gücü, yaşantısına bağlılığından geliyor. Lukacs'ın bir sözünü anmanın yeridir: "Edebiyat gerçek yaşantıya dayanır; kararlar, ne kadar iyi niyetle varılmış olurlarsa olsunlar, yaşantının yerini tutamazlar."

1970

6. Bir Evliya Yaratmak

Yaşar Kemal'in ünlü üçlüsünü (*Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu*, Ant Yayınları, 1968/YKY 2004) yeniden okudum. Bu kez "bir mit (ya da "evliya") yaratmak" açısından.

Ortadirek'e yazdığı "Önsöz"de şöyle diyor Yaşar Kemal: "... İnsan, mit yaratan bir mahluktur. / İnsanın doğa içindeki, doğa karşısındaki başının sıkışması, bir, birkaç değil, yüzlercedir. İnsanoğlu binlerce yıldan bu yana dört bir yandan kuşatılmış, sıkıştırılmıştır. Kıtlıklar, açlıklar, savaşlar, salgınlar, tekmil doyumsuzluklar, cinsel, ruhsal... Ve ölüm korkusu... Ve insanın arayıp da bulamadığı çok yerde bir düş, bir mit dünyası yaratıp ona sığınma vardır. İşte ben bu üçlüde başı dara gelmiş insanların kendilerine düş dünyaları kurup o dünyaya sığınmalarının, ağır, yaşanılmaz dünyalarından, gerçeklerden kaçışlarının hikâyesini anlatmaya çalıştım."

Yaşar Kemal, *Ortadirek*'te köylülerin içinde yaşadıkları ekonomik-toplumsal koşulları, umutlarını, bu umutların yıkılışını anlatıyor; *Yer Demir Gök Bakır*'da köylü Taşbaş'ın "evliya Taşbaş efendimiz" haline getirilişini ve *Ölmez Otu*'nda, değişen yaşam koşulları sonucu yaratılan mitin yok edilişini.

I. "ORTADİREK":
"Orda bir köy var uzakta"

"Torosların arka yanındaki, düzleşerek uzun, büyük bir dalgayla bozkıra doğru sarkan ak, yanıkcasına kavrulmuş top-

raklı, ağaçsız kısmındaki köyleri, güzün kokusu gelmeye başlayınca toptan, köylerde siniler sinek kalmamacasına, Çukurova'ya çalışmağa inerler" (s. 22). Köylülerin pamuk toplama çalışmaları bir, bir buçuk ay sürer; sonra, geldikleri gibi, gene hep birlikte köylerine dönerler. Gelirlerinin çoğu Çukurova'daki pamuk toplama işinden, ırgatlıktan gelir. Bu köyün (Köyün adının "Yalak" olduğunu *Yer Demir Gök Bakır*'da öğreneceğiz.) köylüleri, kasabada, dükkâncı Adil Efendi'den alışveriş yaparlar: "Adil Efendi önce kafasında ölçer biçer, inanmazsa sorar soruşturur. Sonra da insan başına bir şeyler verir. Sarı deftere yazar. Bilir ki millet Çukurovadan dönünce, bir ölüm kalım olmamışsa, bir tanesi köyden, topluluktan tezikip başını alıp gitmemişse sarı defterde yazılılar eksiksiz avucunun içindedir" (s. 24).

Köyün muhtarı, başka köylülerin çalışmak istemediği verimsiz tarlaların sahipleriyle anlaşır, ırgat bulmakta güçlük çeken bu tarla sahiplerinden rüşvet alarak köylülerini bunların verimsiz, ağaçsız (gölgesiz), susuz tarlalarına sokar. Başka tarlalarda çalışanlar bir günde adam başına yüz kilo pamuk toplarlarken bunlar yirmi beş kiloyu zor tuttururlar. Bu yüzden Adil Efendi'nin alacakları bir türlü bitmek bilmez.

Muhtarın rüşvet alarak köylüyü verimsiz tarlalara götürdüğünü bilenler (Taşbaşoğlu, Ali, Öksüz Duran, vb.) durumu köylülere anlatırlar. Köylüler, muhtarla ortaklaşa çalışan Delice Bekir'in bulduğu tarlaya gitmemeye karar verirler. Ve bunu muhtara söylerler. Arkasını Demokrat Parti iktidarına dayayan muhtar, çeşitli tehditlerle, bu arada, "Canımı sıkarsanız, size Çukurda hiçbir pamuk tarlası verdirmem," diyerek köylüleri korkutur. Günlük çıkarlarıyla, açlık tokluk meseleleriyle böylesine doğrudan ilgili bir durumda bile köylüler, çıkarlarına uygun yolu tutamazlar, muhtarın ardından gitmek zorunda kalırlar. Muhtarın ardına takılmamak için en büyük yemini ettikleri halde, "avrat boşadıkları" halde! Çukurova'ya yaklaşınca, köylülerin en açık görüşlüsü Taşbaşoğlu, kendinden yana olanlarla topluluktan ayrılmak, verimli bir tarla aramak ister. Birçok köylü, ilkin, onunla birlik olur. Ne var ki muhtar, ev ev dolaşarak, bir gecede köylüleri gene kandırır, ardından sürükler, Taşba-

şoğlu'nu da köylülerle birlikte gelmek zorunda bırakır. Sonuç: Romanın sonunda Taşbaşoğlu, Ali'ye anlatır: "... işte gözlerinle görüyorsun. Hiç canını sıkma. Bizi öyle bir tarlaya soktu ki... Senin halinden iyi değil bizim halimiz de... (...) Geçen yılkine can kurban. Hiç üzülme. Ne yapalım. Başa gelen çekilir. (...) On fidanında bir tek koza bile yok. (...) Koca çiftliğin dörtte üçünü alıverdik birkaç günde. Pamuk yok. Elimize hiçbir şey geçmedi" (s. 352)

Roman, Meryemce'nin, sağ elini birkaç kez hızlı hızlı toprağa vurarak, "İndik ya! Geldik ya!" demesiyle biter.

Aşılmaz yolları aşan, çalışabilmek için doğayla destan kahramanları gibi savaşan Türk köylüsü, insanoğlunun kurduğu toplumsal düzen karşısında umarsız kalmaktadır. Bu koşullarda Meryemce'nin zafer narası elbette ancak "İndik ya! Geldik ya!" olabilirdi. Kafalarını bu toplumsal düzene her çarpışlarında köylülerin, şimdilik, kendi kurdukları düşler, umutlar dünyasına, uğurböcekleri dünyasına sığınmaktan başka çareleri yoktur. Bu düzenin değiştirilebileceği konusunda ne umutları vardır, ne de düşünceleri.

Yaşar Kemal, anlattığı çevrenin ekonomik-toplumsal yapısını bütün ayrıntılarıyla incelemiş, belli, avcunun içi gibi biliyor; ama bu geniş bilgisinin romana girmemesi gereken büyük bölümünü yazmamak ustalığını göstermiş. Bilgisini, -o eski benzetişle- buzulların suyun içinde kalan, ilk bakışta görünmeyen büyük kısmı gibi, görmez, sezersiniz. Bunun içindir ki kişilerde çoğu "köy romanları"nda gördüğümüz yalınkatlık yoktur. Birtakım romanlarda önceden tasarlanmış kaba şemaların yalınlaştırdığı, akla kara haline getirdiği kişiler, *Ortadirek*'te, bütün ilkelliklerine, cahilliklerine rağmen, insan olmanın karmaşıklığı içindedirler: Öfkeleriyle, sevinçleriyle, umutlarıyla, umutsuzluklarıyla, düşleriyle, hataları ve sevaplarıyla.

352 sayfalık romanın 168 sayfası Ali'nin, anası, karısı ve iki çocuğuyla Çukurova'ya ulaşmak için giriştiği savaşı (Evet, abartmasız "savaş"!) anlatır. Çukurova yolu, bitmez tükenmez bir yoldur. Bir de bu yol boyunca Meryemce'nin aksilikleri ve inatçılıkları vardır. Ali'nin dönüp dönüp Meryemce'yi aramaları vardır. İlkin okuru da yoran bu yol, bu gidip gidip geri dön-

meler, Meryemce'nin bu aksilikleri, gerçekte Meryemce'nin, Ali'nin, Elif'in kişiliklerini bütün derinliğiyle vermek için şaşılacak bir ustalıkla kullanılmıştır. Değişik olaylar ve kişiler karşısında tepkileriyle ve ana-oğul, gelin-kaynana, karı-koca ilişkileri içinde durmadan ayrıntılarla beslenip netleşen bu üç insan, bütün karmaşıklıklarıyla, bütün canlılıklarıyla, bütün sahihlikleriyle, bütün Türklükleriyle, ilkel tarımsal üretim düzeyindeki köylümüzü unutulmayacak bir biçimde somutlaştırmaktadır.

Mitin koşulları nasıl oluşuyor?

Üçlü'nün sonraki iki kitabında, *Yer Demir Gök Bakır*'la *Ölmez Otu*'nda, düşle gerçek iç içedir; oysa *Ortadirek*, gerçekçiliğin öne çıktığı bir roman, daha çok hareket halindeki insanları (Ali'yle ailesinin Çukurova'ya inişleri 168 sayfa sürüyor, biliyoruz.), bu insanların geçim kaygılarını dile getiren bir roman. Gene de düşler, söylenler, düşle gerçeğin iç içe olduğu sayfalar eksik değil. Önem sıralarına göre bunları şöyle sıralamak mümkün:

Ziyaret cevizi: İlkin 101. sayfada sözü ediliyor: "Dağda heykiren, dişleri bir karış dışarda kaplandan başka, adamı çont eden ulu Ziyaret cevizi var." En son 202. sayfada olmak üzere toplam sekiz sayfada sözü ediliyor Ziyaret ağacının: "Tüm göğü tutmuştu ceviz. Birden bir şey çat etti. Döndüm baktım topraktan bir top ışık cevize doğru ağıyor ("Işık"a dikkat: *Yer Demir Gök Bakır*'daki mitlerin hemen hepsi "ışık" üstünedir. - F.N.), o ağdıkça cevizin dalları ışıklanıyor, ışığa batıyor, ışığa kesiyor. (...) Ağaç büyüyor ha büyüyor. Göğe yukarı dallı yapraklı bir ağaç seli, ışıktan bir ağaç seli ağıyor. Şafağa kadar Ziyaret cevizi ışıktan oldu. Şafak atıncaya kadar durdum seyreyledim." (Meryemce anlatıyor. - F.N.)

Kavak ormanı: "Ali yarı uyur, yarı uyanık hayallıyordu. (...) Tan yerleri ışıyıp, gün doğanda ne görelim? Öteden, ovanın üstünde bir kavak ormanı, dimdik, bir tek ağacı bile eğilmeden, düşmeden, olduğu gibi denize doğru akıp gelir. (...) Baktık, kavak ormanı aktı geldi, denizin kıyısına yanaştı. (...) Kavak ormanı yü-

rüdü yürüdü, denizin kıyısına geldi. (...) Bir an orman deniz kıyısında durur gibi oldu. Sonra birden, en öndeki ağaçlar, denizin içine devriliverdi. Durmadan, öteden, uzaklardan, dimdik ağaçlarıyla kavak ormanı aktı geldi, devrildi. Aktı geldi, perde perde devrildi. Gece karanlığına kadar devrildi..." (s.156).

Vurgun Ahmet: Vurgun Ahmet'le peri padişahının kızının aşkları (s. 142).

Köroğlu'nun hayat suyunu içen kır atı (s. 144).

Ortadirek'te düşle gerçeğin iç içe olduğu sayfalar, bunlar.

"Adil Efendi" adı, ilkin, *Ortadirek*'in 18. sayfasında geçer: Koca Halil, Çukurova'da pamuğun açmasının müjdecisi olan "döngele"yi alıp muhtara götürmeyi geciktirdiği için korkular içindedir: "Demezler mi Halil Emmi, yaktın bu yıl bizi demezler mi? Ocağımızı söndürdün, çoluk çocuğumuzu aç kodun bu yıl. Adil Efendiyi de sırtımıza bindirdin demezler mi?"

Kara bir bulut gibidir Adil Efendi köylülerin üzerinde. İşte Ali'deki Adil Efendi korkusu: "Borcumu da ödeyemezsem, Adil Efendi de ağzıma sıçar" (s. 93); "Adil Efendi Müslümanım demez, evin kapısını söker de borcunun yerine alır götürür. Tarladaki yanık sabanı bile alır. Evdeki unu, çuvaldaki bulguru bile alır" (s. 150); "Adil Efendi beni iğnenin deliğinden geçirir. Sen bana bak, benim halime bak. Pamuğa ulaşamadım bu yıl" (s. 169); "Adil Efendi beni hapislerde süründürür" (s. 170); "Çocuklarım bu kış... Adil Efendi de..." (s. 210); "Vay bu kış karda kıyamette aç çıplak kalanlarım! Adil Efendi, gözün çıksın Adil Efendi. Olmaz ol gâvur, dinsiz." (s. 319).

Tek umut yağmurdur Ali için: "Güz yağmurları beter olur Çukurova'nın. Beter, beter, beter olur. Çok şükür, kurtulduk avrat. Bu yağmur on gün sürerse, yornuğumuz da çıkar on günde. Ötekilerden, köylüden çok pamuk toplarız." (s. 333); "... Tüm pamuklar yerde. Bir de ağır çeker ki..." (s. 334).

Ne çare, Taşbaşoğlu'nun sözleri ("Pamuk yok. Elimize hiçbir şey geçmedi.") ve Ali'lerin gözlemi ("Buraya yağmur da düşmemiş, bir çilesimiş geçmiş" s. 351), köylülerin bütün umutlarını yok eder. Umutların yıkılışı bardağı taşıran damladır: Mitlerin koşulları oluşmaya başlamıştır.

Din, bu koşullarda, akla gelen ilk sığınak. Nitekim Ali, darda kalınca, "Ben yarın tanyerleri ışımadan kalkacağım, şu kutlu

cevizin altında sabaha kadar namaz kılacağım," (s. 121) der. "Çukura inince de, iyice başlayacağım namaza. Beş vakit," der, "Kellem gidecek, namazım geçmeyecek," (s. 122) der. Ve namaz kılar: "Ali iki elini açmış, kulaklarına vermiş, bir sağa, bir sola selam veriyordu. Selam verdikten sonra, iki dizinin üstüne kalkmış duaya durmuştu. Ağzı kıpır kıpır ediyordu" (s. 130). Ama aynı Ali, Elif'in "(Allah) bir kapıyı örterse, birini açar," sözüne, "Açmaz olsun," diye cevap verir; Elif'in, korkuyla, "Tövbe de, tövbe de, tövbe! Tövbe, tövbe! Boyunla bile günaha battın," demesine karşı, "Demem" diye var gücüyle bağırır, "Açmaz olsun. Açmaz olsun da evceğizi başına yıkılsın o Allah'ın. Yıkılsın! Yıkılsın! Gözü olsa beni görür, kulağı olsa sesimi duyar. Tövbe demem!" (s. 171) diye isyan eder. Öyle sanıyorum "din" de, "Allah" da Ali için, Meryemce için fazla "soyut". Nitekim Meryemce "Allah"ı ancak "somut" olarak düşünebiliyor: "Allah geldi gözlerinin önüne. Saçı sakalı ışıklı, ak sakalı ışık içinde yanan, pırıl pırıl bir kocaydı" (s. 185); "Allahım, karagözlüm sen imdat eyle" (s. 248); "Ölüyorum, sen imdat eyle karagözlüm" (s. 248).

Darda kalan bu insanlar niçin dine sığınmıyorlar da, Yaşar Kemal'in Önsöz'de belirttiği gibi, "bir düş, bir mit dünyası yaratıp ona" sığınıyorlar? Niçin Allah'a değil de "evliya"ya sarılıyorlar?

Bu sorunun cevabını Yaşar Kemal'in nasıl verdiğini öğrenmek için öteki iki kitabı da okumak gerekecek.

II. "YER DEMiR GÖK BAKIR":
Kendi evliyanı kendin yarat!

Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*'ın ilk bölümünde, Taşbaşoğlu'nu kaçınılmaz bir biçimde evliya (Bu evliyalık başka hiçbir evliyalığa benzemeyen bir "zoraki evliyalık" da olsa!) yapacak olan iki toplumsal gerçekliği gösteriyor: Köyün sefaleti ve köylülerin Adil Efendi korkusu; hem de iki çocuğu anlatarak: Ummahan ve Hasan, kar üzerinde, yalınayaktır (s. 7); "Hasan kurumuş bir ağaca benziyor," (s. 8) ve Hasan'ın gözünden ba-

bası: "Baba da bu günlerde beter mi beter. Yanına yaklaşılmıyor. Yalım olmuş bir adam ki, ağzını bıçaklar açmaz" (s. 12).

Hasan, adını anmadan, Adil Efendi korkusunu dile getiriyor: "... Gelecek diye ödüm patlıyor" (s. 20). Ummahan'ın cevabı: "Ben de bi korkuyorum ki. Çok çok korkuyorum." (s. 21). Ummahan, "Şu adam gelse de biz de kurtulsak," (s. 22) der; Hasan da kardeşi gibi düşünür: "Gelse de, ne yapacaksa yapsa da kurtulsak..." (s. 22). "Kim bu gelen? Kimsecikler adını ağzına alamıyor, kimse kimseye korktuğunu belli etmek istemiyor. Gittikçe de, gün geçtikçe de korku artıyor..." (s. 26). Hasan düş kurar: "O kuştan bin tane yakalansa... Bin tanesinin etini yeyip, başını nazarlık diye çepeçevre, kazıklara bağlayıp, köyün dört bir yanını çevirseler, bir daha köye hiç uğursuzluk uğrar mı?" (s. 28). Sonra daha somut bir düş kurar Hasan: "Acıkmasak da." Ummahan da hemen "Sahi, hiç acıkmasak..." der (s. 28).

Aynı gerçeklikler, ikinci bölümde, büyüklerce dile getirilir: "Köyde de bir tad kalmadı. Herkes kızgın demir üstünde oturuyormuş gibi." (s. 31). Gene Adil Efendi'nin adı anılmadan anlatılır: "Muhtar gitmiş de konuşmuş onunla. Demiş ki Muhtara, yakın bir gelecekte geleceğim köye, altlarındaki çulu, evlerindeki keçiyi, ineği, hızmanlarındaki yağı, avratlarının bacaklarındaki donu da alıp götüreceğim. Öteki köylüler ne yaptılar ne ettiler de borçlarını ödediler. (...) Belki yüz yıl var, bu köyler bizimlen alışveriş ederler. Dedem, babam zamanından bu yana. İlk olaraktır ki bir köylü Çukurova dönüşü borcunu vermiyor" (s. 33).

"Korku, yılgınlık köyün taşına, ağacına bile sinmişti" (s. 70).

Muhtar, "yılgın, umutsuz, korku" içinde köylülere, Adil Efendi'nin gelmesi, köyde ne bulursa alması tehlikesine karşı, "kurtuluş çaresi" olarak, neleri varsa saklamalarını söyler: "Şimdi evlere gidip arpanızı, buğdayınızı, atınızı, eşeğinizi, ineğinizi, öküzünüzü, yağınızı, bulgurunuzu, kabınızı kacağınızı, evinizde işe yarar neyiniz varsa hepsini saklayacaksınız..." (s. 84).

Taşbaşoğlu dışında herkes Muhtar'ın çağrısına uymuştur, Taşbaşoğlu dışında herkes varını yoğunu saklamıştır. Köylüler bu yüzden kızgındır Taşbaşoğlu'na: "Taşbaşoğlu gebersin

batsın. Batsın da yerin dibine geçsin. O her zaman ayrı baş çeker zaten" (s. 94). Topluluğun "ayrı baş çekene" tahammülü yoktur.

Köylüler yavaş yavaş zıvanadan çıkmaya başlar. Adil Efendi'nin alacakları için köye gelmesi geciktikçe. Muhtar'ın dedikleri: "Bu köylü lanet yaratıktır Adil Efendi. Bekleye bekleye bir delilik çıkaracak. Bu korku, bu bekleme... İçinde Adil ağısını yutarak bekleme, köylüyü zıvanadan çıkaracak. Şimdiden çoğu zıvanadan çıktı, ağzı kanlı kurda döndü. Adil Efendi!" (s. 111).

Muhtar, köylülere, Adil Efendi'nin mallarını sakladıklarını duyduğunu, bunun için köye gelmediğini, köye gelmesi için (Muhtar, "Beklemekten öldük geberdik," deyince kalabalık da "Öldük geberdik," der. s. 115) sakladıkları malları çıkarmaları gerektiğini söyler. Ve köylüler de çıkarır: "Şimdi gene Adil'i bekliyorlardı. Bu sefer gönül rahatlığı, ve o kadar büyük utanç duymadan bekliyorlardı" (s. 122).

Ne var ki bir türlü gelmez Adil Efendi. Ya köylünün hali: "Gözlerine uyku girmiyor korkudan, köylünün. Neredeyse birbirlerini öldürecekler" (s. 158).

Ve bu arada konuşan, köylüye hem küfreden, hem yol gösteren Taşbaşoğlu... Bir yandan, "Daha kötü olun. Beterin beterine uğrayın!" (s. 162) diyen, bir yandan da "... korkmayın, evlere girip saklanmayın. Atın korkuyu, yılgınlığı üstünüzden. İnsan olun," (s. 162) diyen Taşbaşoğlu...

"Taşbaş da şimdi köyde bir ürküntü, bir korku. Yavaş yavaş Adil Efendiyi unutup, Taşbaş'tan çekecek köylü ne çekecekse. Herkese öyle geliyor. Kutsal bir yaratıktan ürker gibi ürküyorlar artık ondan. O ağzını açar açmaz, sanki bütün dedikleri olacakmış, oluyormuşcasına köylüyü irkiltiyor. (...) Taşbaş konuştukça köylünün ürküntüsü, korkusu, saygısı artıyor, onun sesi, ağılı, acılı sesi kulaklarından gitmiyor. Sanki Taşbaş, bu köy, köy oldu olalı hep böyle konuşur. Taşbaş olmazsa bu köy de köy olmaz. Öyle geliyor onlara" (s. 163).

Vurgun Ahmet'in köye gelip sevdalıların donarak öldüğünü bildirdiği gün, Taşbaş'ın evinde, eğilip üç kez toprağı öpmesi (s. 178) bardağı taşıran damla oluyor: Köylüler, "Bu Taşbaşoğ-

lu'nda bir şeyler var" (s. 179) demeye başlıyorlar. Ve efsaneler sökün ediyor.

Yer Demir Gök Bakır'da bol bol efsane okuyoruz. *Ortadirek*'teki katı gerçekliğin yerini bu romanda Taşbaşoğlu'nun evliyalığı ile dolaylı olarak ilgili efsaneler alıyor.

124. sayfada Kürt Âşığı Abdale Zeyniki efsanesini okumuştuk; iki gözü de görmeyen âşığın gözlerinin görmeye başlaması, toprağa eğilip ışığı öpmesi ve ölünceye kadar ışık üstüne türkü söyleyip, karanlığı lanetlemesi.

19. bölümde, "taştan bir şey, bir ışık" bekleyen kadınlar (s. 153).

25. bölümde, 194-196. sayfalarda, Taşbaş soyu üstüne efsaneler. Aynı bölümde, 242-247. sayfalarda, "Erciyes'teki evren hikâyesi"; yoksulluğa, ölüme çare arayan "Taşbaş Lokman"... Ve Muhtar'ın yorumu: "Olan olmuştu, bütün bu hikâyeler, masallar Taşbaş'a varmak içindi. Muhtar Sefer biliyordu ki, bittecrübe sabitti ki bütün ermişler ortalığa kıtlık yılları, salgın yılları çıkmıştır. (...) ... boğuntulu, sıkıntılı günlerde bu işler birdenbire çıkardı" (s. 198). "Allah bilir ya, belki de köylü uyduruyordur. O fıkara Taşbaş'ın haberi bile yoktur. Uydururlar, uydururlar bu domuzlar. Başları dara gelince neler uydurmazlar ki..." (s. 208). Muhtar'ın Taşbaşoğlu'na tehditle karışık söyledikleri de ilginçtir: "... Hükümetin, Adil'in de gözü üstümüzde. Tarikat kuruyorlar diye bizi hapse, Mehdi olmuş diye de seni tımarhaneye yollarlar. (...) Sen bu köylüyü benden iyi bilirsin. Bütün ermişler kıtlıklarda, salgınlarda, harplerde çıkar. Bizimkiler Sarıkamışta harp ederken bu dağlarda her gün bir Mehdi çıkıyordu ortaya. (...) Köylü Allaha değil, onlara sarılmış, tüm umudunu onlara bağlamıştı. Harp bitti, Yunan harbi de sona erdi. Ondan sonra da bütün Mehdiler unutulup gittiler. (...) Taşbaş kardaş, bu günler köyün sıkıntılı, ölüm kalım günleri. Sana tutunacak dal diye sarılıyorlar. Seni yüceltir yüceltirler, başları sıkıntıdan kurtulup aydınlığı bulunca, ta yukardan ayaklarının dibine, çamurun içine atarlar" (s. 212).

Ne var ki Taşbaş üstüne efsanelerin arkası kesilmez: Sarı Kız efsanesi (ss. 222-224); Taşbaş üstüne efsaneler (ss. 306-310); Yağ-

mur Dede (ss. 301-313). Ama Taşbaş'ın evliyalığını artık kaçınılmazlaştıran, 29. bölümde Memidik'in anlattıklarıdır: ss. 243-246.

(Burada bir ayraç zorunlu: Bu efsanelerin hepsinde çok bol "ışık" sözcüğü geçer, geçer ya, Memidik'in anlattıklarında, 246. sayfada "ışık" sözcüğü 10 kez, 247. sayfada 9 kez geçiyor. Yaşar Kemal bu ışık özleminin nedenini 302. sayfada sezdiriyor: "... Şu bozkır köyleri odun nedir bilmezdi. Odun yerine tezek yakarlardı. Tezeğin de yalımı olmaz. Bozkır köylüklerinde gün kavuşur kavuşmaz, silme bir karanlık çökerdi dünyaya. Evlerin içi dışı aynı karanlıkta. Hiçbir ışık bu karanlığı delemezdi. Bir Kürt şairinin dediği gibi, bin yıllık mayalanmış bir karanlık çökerdi gecelerine. / Çam çırası ışığı da ışıktan sayılmaz. Ne kadar yakarsan yak, uzun sürmez ki. Çırayı az yapsan ışık vermez, çok yapsan is bırakır. Işıktan sayılmaz. Yalnız Muhtar Seferin evinde bir gaz lambası vardı.")

Bir zoraki evliya

Taşbaşoğlu'nu *Ortadirek*'ten tanıyoruz: Çukurova'daki en verimsiz, bir dalında bir koza bile bulunmayan tarlaların sahiplerinden rüşvet alarak, başka köylerin köylülerinin çalışmadığı bu tarlalara köylülerini sokan Muhtar'a karşı, köylüleri birlik halinde, "ceppe" haline getirmeye çalışan bir lider gibidir. Muhtar bile çekinir ondan: "Köyde en arkalılardan biriydi" (*Ortadirek*, s. 58). Ama Taşbaş'ın büyük çabaları sonucu iki kez Taşbaş'la birlik olan köylüyü, iki seferinde de Taşbaş'tan koparmayı, kendi yanına çekmeyi başarır Muhtar. Sonunda gene Miralay'ın oğlunun verimsiz tarlalarına girmek zorunda kalır köylüler ve beş parasız köylerine dönerler.

Sıradan bir köylü değildir Taşbaşoğlu: Muhtar önemser onu; Meryemce'nin köyde en güvendiği kişi odur; Koca Halil, bütün köyde, bir onun kendi hakkındaki düşüncesini merak eder, bir onu ziyaret eder; Muhtar'ın Adil Efendi tehlikesine bulduğu "kurtuluş çaresi"ni köylüye anlatmak için düzenlediği toplantıya bir o gitmez, varını yoğunu bir o saklamaz, kılığını (Muhtar'la birlikte) değiştirmeyen bir odur. Köyde okuma yazma bilen tek kişi de odur. Kısaca, Taşbaşoğlu, sıra-dışı biridir.

Taşbaşoğlu, Muhtar'ın karşısında kendini yalnız bırakan köylülere fena halde kızmaktadır; Meryemce'ye "... bu köylünün sidiğine basan uyuz olur. Bu köylü lanetlenmiş bir köylüdür. Ölmüş bitmiş bir köylüdür. Eşek bir köylüdür," (s. 121) der. En yakın dostu Ali'ye şöyle der: "Bu köylü var ya, bu köylünün anasını avradını, darıdan ufağını, çocuğunu çömleğini... Anladın mı Uzun Ali kardaş! Ben bu köylü için tırnağımı kesip de atmam. Kendi düşen ağlamaz. Bırak sarhoşu düşene kadar gitsin. Bu köylü benim dediğimi yapsaydı da, Söğütlü gerçekte Muhtara karşı gelseydi de, Miralayın oğlunun ot bitmez çiftliğine gitmeseydi, bu haller başımıza gelmezdi. (...) Baharı bulur bulmaz, göçüp başka köye gideceğim. Bundan böyle bu köyde insan yaşayamaz. Ben boğuluyorum..." (s. 140).

Taşbaşoğlu, "Bazı günler, ta sabahtan köyün ortasına dikiliyor, hıncını, öfkesini kusuyor ha kusuyor" (s. 160). Taşbaşoğlu'nu dinleyen köylüler, yavaş yavaş, "Ama Taşbaşın hakkı var. Söylesin söyleyebildiği kadar. Bu Taşbaşta bir şey var," (s. 160) diye düşünmeye başlıyorlar ve "kutsal bir yaratıktan ürker gibi ürküyorlar artık ondan" (s. 163); "Taşbaş konuştukça köylünün ürküntüsü, korkusu, saygısı artıyor. (...) Taşbaş olmazsa, bu köy de köy olmaz. Öyle geliyor onlara" (s. 163).

Açlık, sefalet, ödenemeyen borçlar ve Adil Efendi korkusu... Sarılacak bir dal arayacak hale gelmiştir köylüler. Vurgun Ahmet'in Taşbaşoğlu'nun huzurunda eğilip üç kez toprağı öpmesi, çarkı döndürmeye başlar: Köylü, sarılacağı dalı bulmuştur; Taşbaşoğlu, istese de istemese de "Evliya Taşbaş Efendimiz" olacaktır.

İstemez de. En azından başlangıçta. Hakkında uydurulan hikâyeleri yalanlar. Ne var ki köylülerin inancını değiştiremez: "Ne diyebilirdi ki fukara? Benim soyum yeri göğü yaratanın öz bir kardeşi diyemezdi ki... Alçak gönüllü güzelcemiz. İnkâr etmekten başka ne gelir fıkararun elinden?" (s. 195).

Muhtar, ermiş olursa kendisine kötülük eder korkusuyla, Taşbaşoğlu'nun "ermişlik mertebesine çıkmasını" önleyecek bir kötülük arar, ırz düşmanlığını bulur: "Ve de kadın hazır. Güzeller güzeli, Delice Bekir kardaşımızın avradı" (s. 215). İşte o zaman tepesi atar Taşbaş'ın, Muhtar'a ağzına geleni söyler, bu

arada şunları da: "Hiç canını sıkma, köylü benim gibi bir adamı ermiş yapmaz. O, ağzı var, dili yok fukaralar arar ki istediği yöne çeksin, ona istediğini yaptırsın. Ermiş dediğin azıcık divane, saf olacak. Köylü bana ermiş derse, beni ermişliğime inandırabilir mi? Köylü bunu bilmez mi?" (s. 216).

Ama "Memidik olayı" Taşbaş'ın ermişliğini kesin olarak belirler. Memidik'in anlattıklarını dinledikten sonra Taşbaşoğlu başına gelecekleri anlar, "Memidik, aah! Beni mahvettin. Ocağımı söndürdün. Yalan söylesen de, söylemesen de..." (s. 280) diye inler.

Bu arada, Adil Efendi'yle borç konusunu görüşmeye giden Köy Yönetim Kurulu nihayet dönmüştür; hem de çok iyi haberlerle: "Bu yılki bütün borçlar bağışlandı. Sen de köyde Adil Efendinin vekilisin. Köylü şimdi gidip Adil Efendiden istediği kadar mal alabilecek. İsterlerse Adil borç para da verecek" (s. 270).

Muhtar, bir şölen vererek bildirir bu güzel haberleri köylüye ve kendi kendine "Kırdım mı kanadını kolunu Taşbaş! Bitirdim mi seni!" (s. 273) diye sevinir.

Ne var ki çark dönmeye başlamıştır bir kez, olanaksızdır gidişi önlemek: "Taşbaş olmasaydı da...", "Taşbaş Efendimiz bir soluk saldı kasabaya...", "Taşbaşımızın yüzü suyu hürmetine...", "Taşbaş Efendimiz bu köyde oldukça..."

Ve çileden çıkan Muhtar, bu kararlarını değiştirmesi için Adil Efendi'ye gider.

Ve Taşbaş ilk kez ermiş olup olmadığını düşünmeye başlar: "Acaba ermişler nasıl kişilerdi?" (s. 285). Öte yandan köylü, hikâye üstüne hikâye uydurmayı sürdürmektedir.

35. bölümde, Fatmaca Karı'nın yedi yıldır yatan kızının başına elini koymasıyla (s. 294) artık dönülmez yola girmiştir Taşbaşoğlu; bilir başına gelecekleri: "Şimdi artık, iyi olsa da bu kız, iyi olmasa da hastalar akını başlayacaktı. Ne yapmalı, bunun önüne nasıl geçmeliydi?" Köylülere gerçeği anlatmaya çalışır, "Bana kötülük etmeyin. Beni, böyle giderse ya deliler damına atarlar, ya da mapusaneye götürürler. Ya da ipe çekerler. Yazık değil mi bana?" diye yalvarır, "kendini yerin dibine batırır", "Böyle bir adamdan ermiş olur mu?" der; sonra: "Kalabalığın

içinden geçti, evine yollandı. Donmuş kalmış köylüler ona öfkeyle, kinle baktılar. Taşbaş bunun farkına varmıştı. Taşbaşla birlikte, aylardır yapıp donattıkları dünyaları yıkılıp gidiyordu. Büyülü, umutlu, güzel dünyaları" (s. 299). Ama yaşlı bir kadın sesi yeter Taşbaş'ın sözlerinin etkisini yok etmeye; çünkü köylüler Taşbaş'ın söylediklerini değil, bu sesin söylediklerini duymak istemektedirler: "Siz deli misiniz, siz hangi ermişin ermiş olduğunu söylediğini duydunuz? Bunların hepsi ermişliklerini inkâr ederler. Gönlü alçak kişilerdir bunlar."

Bu sözler bir ışık gibi dökülür köylülerin karanlıklarının üzerine: "Kim gördü ki şimdiye kadar ermiş ermişliğini söylesin?" / "Biz de amma deliymişiz!" / "Az daha günaha giriyorduk..." (s. 300).

Taşbaşoğlu, bir "zoraki ermiş" olmaya mahkûmdur; istediği kadar bu ermişlikten kurtulmaya çalışsın, bu ermişliğe karşı çıksın sonuç değişmez.

Yaşar Kemal'in romancı olarak yeniliği burada: İlk kez, ermiş olmak istemeyen, ermiş olmamak için elinden geleni yapan bir ermişin romanını okuyoruz.

Ne var ki Taşbaş, Fatmaca Karı'nın dayatması karşısında yatalak kızının başına elini koymakla kendisini sele kaptırmıştır, kurtuluş yolu yoktur artık. Hastaların ardı arkası kesilmez. Muhtar'ın ihbarı üzerine jandarmalar gelir, Taşbaş'ı alıp götürürler. Anlayışlı jandarma yüzbaşısı sayesinde serbest bırakılan Taşbaş köye döner: "Kalabalığı görür görmez, içinden köyü, karısını, çocuklarını bırakıp kaçmak geçti. Ama o da biliyordu ki kaçamazdı. Karısını, çocuklarını da. Bir şeyi bırakamazdı, bir tek şeyi bırakamazdı, bir tek şeyden vazgeçemezdi. Bir tek, bir tek... Onu kendine bile söylemiyordu" (s. 330). O "bir tek şey"in ne olduğunu Yaşar Kemal bir sonraki paragrafta açıklıyor: "Kalabalığa yürüdü ve o kalabalığın sevgi gösterisine kendini bıraktı. Ayaklarına kapanıyorlar, omuzlarını, ellerini, ayaklarını öpüyorlardı" (s. 330).

Ünü yayıldıkça yayılıyor Taşbaş'ın: "Öteki köylerden, Torosun içindeki, bozkırın uzağındaki köylerden, ta uzaklardan hastalar gelmeye başlamıştı" (s. 331).

Ermişliği konusunda Taşbaş'ı bocalatan, rahat bırakmayan mucizeler olur: "Taşbaş kendisine gelip de iyi olan hastaları

görmeyinceye kadar ermişliğine inanmadı. O yatalak, bacakları kurumuş kızı bir hafta sonra karşısında dimdik, ter-ü taze görünce sevincinden ağladı. / Dilleri çözülenleri, kulakları açılanları gördü. Karnı ağrıyanları, eli değince ağrıların kirp diye kesildiğini gördü. Gördü oğlu gördü. Bütün bunlar azıcık solukla, bir el dokunuşuyla oluyordu. / Ermiş falan değildi, öyle herkes gibi düpedüz insandı, ama bunlar neydi? Taşbaşoğlu'nun beynine giren, onu rahat bırakmayan, bocalatan buydu işte. (...) / Ya her gece gelip evin üstünde duran ışıktan ziyaret cevizi? Bir kişi iki kişi değil, evin üstüne inen ziyaret cevizini ışıktan olarak bütün köy görmüş. Biri ikisi yalan söyledi diyelim, koca bir köyün adamı da yalan söyler mi?" (s. 333).

Giderek Taşbaş'ı sarmaya başlar halkın kendisini kutsal bir kişi sayması; bunun için de ermişlerin ya darağacında can verdiğini, ya zindana atıldığını ya da derilerinin yüzüldüğünü bildiği halde tek kurtuluş yolunu tutamaz, bırakıp köyü çekip gidemez. "Bir ara dalıyor, iyice dalıyor, kendisini basbayağı ermiş sayıyordu" (s. 335).

Taşbaşoğlu tadını çıkarmaya başlıyor ermişliğinin, hastalarının "tedavi şeklini" değiştiriyor, "her hastaya göre bir türlü tedavi türü" uyguluyor. Kimi hastalara Meryemce'nin verdiği yarasa ölüsünü koklatıyor, kimi hastaların burnuna, alnına, gene Meryemce'nin verdiği ve "yılan boynuzu" dediği bir kemik sürüyor (s. 341). Köylülerden para almıyor, bir tutam tuzun dışında hediye kabul etmiyor. Bu arada, evinin üstüne gerçekten ışıktan ziyaret cevizi inip inmediğini kontrol etmek için birkaç gece, dışarda, soğukta, sabahlara kadar bekliyor, soğuktan elleri nerdeyse donuyor. Sonunda, "gündoğuda kocaman bir top ışığın balkıdığını gördü." (Güneşin doğduğunu görüyor. - F.N.) Bir kez daha donma tehlikesi geçiren "Taşbaşoğlu mutlu mutlu gülümsedi" (s. 357).

Muhtar'ın yeniden jandarma yüzbaşısına ihbarı üzerine, yüzbaşının gönderdiği, hasta köylü kılığındaki jandarmalar "Taşbaşın bütün marifetlerini gözleriyle" (s. 360) görürler. Yeniden tutuklanır Taşbaş; köyden ayrılırken, köylülere, bir daha Muhtar'la konuşmamalarını, bu isteğini yerine getirmezlerse "Allahın cehenneminden çıkmamacasına" yanacaklarını söyler.

Yolda, kar fırtınasından sığındıkları bir mağarada, jandarmalar uyuyunca Taşbaş kaçar: "Taşbaşoğlundan o gün bugündür bir haber alınamadı" (s. 376).

Ortadirek, Ali ile ailesinin doğa ile savaştan zaferle çıkışlarıyla, Meryemce'nin "İndik ya! Geldik ya!" sözleriyle bitiyordu; *Yer Demir Gök Bakır* da, doğal gelişmenin iyimserliğiyle biter; küçük Hasan'ın romanın 34. sayfasında büyük bir taşın altında gördüğü "sararmış, kıpır kıpır eden iki üç karıncaya benzer yaratık", bahar gelince, "yeni açmış üç çiçek" oluvermiştir: Biri kırmızı, parlak bir billur kırmızısı; biri sarı, ekin sarısı, güneş sarısı; biri mavi, devedikeni mavisi, cam göbeği, gök mavisi, deniz mavisi...

III. "ÖLMEZ OTU":
Bolluk, evliyalığa düşman!

Yer Demir Gök Bakır, darda kalan bir köy topluluğunun bir evliya yaratışının romanıydı; *Ölmez Otu* ise, koşulların değişmesiyle, köylülerin borçtan, dolayısıyla Adil Efendi korkusundan kurtulmasıyla, "ceplerinin inanamayacakları kadar para" (s. 350) görmesiyle, yarattıkları evliyayı yok etmelerinin (iki anlamda da!) romanıdır. İlk iki romanında, o korkunç sefalet karşısında duygulara kapılmadan, serinkanlılıkla ve "romancı" gözüyle köyün ekonomik ve toplumsal gerçekliğini veren Yaşar Kemal, *Ölmez Otu*'nda tek tek kişileri ele alıyor, nesnel koşulları (Çukurova'daki çalışma koşulları dışında) geri plana atarak doğrudan "insan"a eğiliyor – ve derinlemesine.

Umarsız kaldığı için Taşbaşoğlu'nu evliya yapan köy topluluğu, işler yoluna girince, "Ermiş Taşbaşoğlu" inancını sürdürüyor gibi görünürse de öfkesini Taşbaşoğlu'nun canlısından alır, rezil eder onu. Taşbaşoğlu'nun rezil edilişi, sanki köy topluluğunun dolaylı bir özeleştirisidir. Bin yandan "Taşbaş'ın canlısı"nı alaya alırlar, bir yandan da yağmurun durması için dua ederlerken "Ermiş Taşbaş"tan medet umarlar. Duaya Taşbaş bile katılır: "Taşbaşoğlu iyice şaşırmıştı. Artık ayakta duracak, konuşacak gücü de kalmamıştı. Usulcana, cansız, 'Taşbaş

Efendimiz' derken yere yığılıverdi, oturdu. Kimse bunun farkına varmadı." (s. 328). Köyünün insanları "Ermiş Taşbaş"ı "Köylü Taşbaş"tan soyutlamışlardır. Taşbaş da bu soyutlamaya katılınca, köylü Taşbaş da Ermiş Taşbaş'tan medet umunca, artık Taşbaş'ın sonu gelmiş demektir. Karpuz hırsızlığının ortaya çıkışı... Köylülerin "Evliyaya bakın... Karpuz hırsızlığından geliyor," diye alay edişleri, Muhtar'ın kışkırtmaları sonucu uğradığı hakaretler... Ve köylüler Taşbaş'ın ölüsünü bulurlar: "Kara gözleri açıktı, canlı gibiydi, büyüktü. Suyun altındaki gözleri açılır kapanır gibi oluyordu. Ölü azıcık da gülümsüyordu. Azıcık da üstünde yarı düş görür, yarı hayalde, yarı uykuda bir hal vardı" (s. 342). İçi kibrit dolu bir naylon torba göğsünün üstündedir. Kibritler... Paralı oyuncak olarak bütün düşlediği sadece kibrit olan, kiraz çubukları toplayıp bunları kibritle değiş tokuş eden küçük Hasan'ın hediyeleri. Ermişle çocuk... (Hasan bütün kibritlerini Taşbaş'a verince ne kadar sevinmişti Taşbaş: "Hasanı kucakladı, bağrına bastı. Yüreğine sıcak, hiç bilmediği, bir anı bile bir ömürlük mutluluk veren bir sevgi oturdu." s. 263)

Taşbaş'ın sonu demek, Muhtar'ın da sonu demektir: O zamana kadar Muhtar'ı öldürme gücünü kendinde bulamayan Memidik, "Evliya'sı"nın ölümüyle kendini yeniden bir boşlukta bulunca, çeker bıçağını, Muhtar'ı öldürür. (Muhtar'ın *Yer Demir Gök Bakır*'daki korkusunu anımsayalım: "Bu yarım adamların öç almaları çok zalimce olur." s. 318)

Ortadirek'te ve özellikle *Yer Demir Gök Bakır*'da epey efsane okumuştuk; bunlar, bir mitin doğuşuna okuru hazırlamak içindi. Bir mitin yok olduğu *Ölmez Otu*'nda tek efsane yok. (Buna karşılık Memidik'in bitmez tükenmez "hallucination"ları [sanrıları] var. Yaşar Kemal, "hallucination"ları, daha dengeli olarak, yıllar sonra *İnce Memed 4*'te kullanacaktır.) *Ölmez Otu*, bir mitin yıkılışını anlatıyor: Nesnel koşullarla, olaylarla, kişilerle, kişiler arası ilişkilerle, kısaca, edebiyata özgü yöntemle. Yaşar Kemal, bence, bununla yetinmeliydi, ayrıca "açıklamalara" gereksinim duymamalıydı; oysa Muhtar'a (s. 92), Kel Osman'a (s. 285), Gömleksizoğlu'na (s. 287) ve Taşbaş'ın kendisine (ss. 214, 230) bu açıklamaları yaptırıyor: "O Taşbaşoğlu ermiş değildi. Köylü uydurdu onu. Sıkıntıdan. Sıkıntıdan sarıla-

cak bir dal aradı, o anda da Taşbaş eline geçti, aldı ermişlik tahtına oturttu. Bir iyice ermiş olduğuna inandı"; "O ermiş olur mu. Eşşek köylü, başı dara gelince..."; "Bizim Taşbaş fukaramız ermiş olduğunda ölmüştü zaten"; "Köylü beni ermiş etti ya, darlıkta etti. Pamuk iyi olunca, köylü çok pamuk toplayınca, Adil Efendi korkusunu arkaya atınca, beni tutup ermiş yaptıklarına utandılar. Bana taptıklarına utandılar... Gene bana ya eskisi gibi tapacaklar, ya da beni yok edecekler. Varlığıma dayanamıyorlar..."; "Mahvedecekler seni. Sen bir oyuncaksın bundan sonra Taşbaş. Sen bir köylü oyuncağısın. Şimdi ağzına sıçarlar, üç gün sonra sıkışırlar, gene ermiş yaparlar seni, taparlar. Sonra bolluğa erişirler, götüne parmak atarlar, çünkü sana tapmaları ağırlarına gider..."

Romanın olay örgüsünden, kişilerinden, kişiler arası ilişkilerinden okurun çıkarabileceği bu bilgileri niçin bir de konuşma biçiminde veriyor Yaşar Kemal? Okurun anlayış gücüne güvenmiyor mu?

Ortadirek, doğa ile giriştiği savaşı kazanan insanın "İndik ya! Geldik ya!" diye attığı zafer narasıyla; *Yer Demir Gök Bakır*, doğadaki karşı durulmaz gelişmenin iyimserliğiyle sona eriyordu; *Ölmez Otu* ise çalışan, ekmek paralarını kazanan "ırgatların" dağlara doğru çekilmeleriyle ve "koca kartal"ın ("Bu tek başına kalmış kartal, kartal soyunun kendisine en güveneni, yalnızlıktan korkmayanıdır." s. 182) Aladağ'a doğru süzülüp gitmesiyle sona erer: Yaşam sürüyor – ırgatlarıyla, koca kartalıyla.

Köylü niçin dine sığınmıyor da evliya yaratıyor

Türk halkının düzene karşı hoşnutsuzluğunu, genel olarak "dine sarılmak yoluyla" gösterdiği üzerinde çok durulmuştur. İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabında sık sık durulur bunun üzerinde.

Öyleyse Yaşar Kemal'in üçlüsünde köylüler "darda kalınca" niçin dine sarılmıyorlar? İlk akıllarına gelen "din" olsa bile (*Ortadirek*'te Ali'nin namaza başlamasını anımsayalım!), daha sonra, niçin bir evliya gereksinimini duyuyorlar?

İdris Küçükömer, halkın muhalefetini din yoluyla göstermesini açıklarken, "... yenilik hareketleri ve emperyalist gâvur karşısında üretim güçlerinde gelişme yerine tasfiye olurken, halk kitleleri, kendilerini savunmak için eski değerler sistemine daha fazla sarılmaya itilmişti. İşte bu İslamcı-doğucu çerçeveye sarılma..." (*Düzenin Yabancılaşması*, Ant Yayınları, 1969, s. 137) diyordu; "... tabandaki büyük halk kitlelerinin tarihi gelişimi iyi bilinmedikçe, onlara gerici, yobaz, karşı devrimci demek kolay, fakat yanlış bir tutumdur," (s. 140) diyordu. Demek ki söz konusu olan, bütün ülkeyi sarsan, genel bir ekonomik çöküştür. O zaman halkın, dinle devletin sarmaş dolaş olduğu İslamdan medet ummasının açıklanması mümkündür.

Oysa Yalak köylülerinin sorunları –bu sorun ekonomik de olsa– "yerel" bir sorundur, beklemeye tahammülü olmayan, hemen çözüme kavuşturulması gereken bir sorundur; "yerel ve âcil" bir sorunun çözümünü "din" gibi, "Allah" gibi "soyut" kavramlardan beklemek, köylüler için, "işi yokuşa sürmek" diye düşünülebilir; bu koşullarda, güvendikleri, değer verdikleri (Taşbaş'ın sıra-dışı bir insan olduğunu belirtmiştim.) bir "tanış"larını evliya yapmak, yerel ve âcil sorunlarına ondan çözüm beklemek çok daha "pratik" bir yoldur. Köylülerin tuttuğu yol, bu yoldur. Muhtar'ın sözleri ilginçtir: "(Sarıkamış'ta savaşılırken) her köylünün iki üç Mehdisi vardı. (Dikkat: "Mehdi"yi "köy topluluğu" yaratıyor.) Köylü Allaha değil, onlara sarılmış, tüm umudunu onlara bağlamıştı."

Edebiyat, bilime öncülük ediyor

Yaşar Kemal'in *Ortadirek*'inin birinci baskısı 1960'ta, *Yer Demir Gök Bakır*'ının birinci baskısı 1963'te, *Ölmez Otu*'nun birinci baskısı 1968'de (YKY'de 1. baskıları 2004) yapılmıştır.

Yaşar Kemal'in üçlüsünün son kitabının yayımlanmasından bir yıl sonra, 1969'da Şerif Mardin'in *Din ve İdeoloji* adlı kitabının birinci baskısı yayımlanıyordu. İkinci baskısı 1983'te yapılan bu kitabın "Cumhuriyet Devrinde 'Volk' İslam" adlı 5. bölümüyle "Sonuç"undan aldığım bazı parçaları birlikte okuyalım:

"Halk kültürü ile seçkinler kültürü arasında bir uçurum olması, seçkinlerin, dine önem veren kimseler olsalar bile, 'halk İslamını' kuraldışı saymalarıyla sonuçlanmıştır..." (YKY baskısı, s. 108).

"Türkiye'de dini modernleştirme eğilimleri, İttihatçılardan başlayarak Türkiye'de bir din olduğu noktasından hareket etmiştir. Dini ciddiye alan ve almayan kimseler, halk inançlarının kendi içinde anlamlı bir tür olduğunu kabul etmemişlerdir. Bunun için yalnız 'hurafe'lerden bahsetmişlerdir. Reformcuların çabaları bu hurafeleri sökmek olmuştur. Resmi kültürün yanında gizlice yaşayan, anlamlı bir halk kültürü olduğunu keşfedenlerin, bunun yanında bir "halk dini" olduğunu görmemiş olmalarını ancak Ortodoks İslamın uzun vadede bir etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira reformcular, halk dinini kuraldışı saymakla şeyhülislamların pek de beğenmiş olacakları bir tutum almışlardır." / "Ziya Gökalp, Mehmet Akif ve Şemsettin Günaltay bu bakımdan aynı temellerden hareket etmişlerdir. Reformları Sünni İslamın ortodoks şekline yeni ve 'medeni' bir şekil vermek üzerinde durmuştur. Bu tutumlar, uzun vadede, bir halk dini olduğunu bilen ve onu ciddiye alan şıhlara, hocalara ve batıl itikat ticareti yapanlara yaramıştır. Onlar 'hurafe'yi ciddiye aldıkları için köylü ile alt tabakadan gelen adamla aynı dili konuşabiliyorlardı." (s. 108).

"Bugün Türkiye'de ümmet yapısından yeni çıkmış olan bir topluma, halk dini, bir dünya görüşü ve bir kişisel denge yöntemi sağlamaktadır. Zaman zaman hayret ettiğimiz 'hurafe'lerin gücü buradan gelmektedir." / "Halk tabakasındaki kişi yöntem yolu olarak halk kültürünün ve dininin verdiği imkânları kullanıyorsa bunun pratik bir sebebi vardır. Halk kültürü yolu bütün 'hurafe'leri bir yana menfaatlerine daha kısa yoldan cevap vermektedir. (Altını ben çizdim. - F.N.) Okula gitmenin sağlayacağı imkânların kapalı olduğu yerde kişi Kur'an kursu yolunu seçecektir. (13 Ağustos 1989 tarihli *Hürriyet*'ten: "Devletin resmi rakamlarına göre, Türkiye'de 3 bin 398 Kur'an kursu faaliyet gösteriyor ve bu kurslara 142 bin dolayında öğrenci devam ediyor. (...) Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri, Anadolu'nun pek çok yerinde, devletin kayıtlarına geçmeyen tahminen 1500 Kur'an kursu bulunduğunu bildirdiler." - F.N.) Seçkinlerinin

çok uzak oldukları bir kültürde kişi 'halk seçkini' –mesela Nurcu– olmayı deneyecektir. Doktorun halka yaklaşamadığı hastanenin etrafında üfürükçüler zengin olacaktır. / Toplumun sorunları, hiçbir yerde entelektüel seviyede vazedilmiş soyut problemler olarak ortaya çıkmaz. Halk bu sorunları ihtiyaçlarının tatmini olarak görür. (Altını ben çizdim. - F.N.) Türk aydınları bu hakikatlerden hareket etmedikçe bir taraftan toplumdan uzaklıklarını sürdürecekler, diğer taraftan da sürprizlerle karşılaşmaya devam edeceklerdir." (s. 122)

Yaşar Kemal'in üçlüsü, Türkiye'de edebiyatın bilimin önünde gittiğine tanık – unutulmaması gereken, güçlü bir tanık.

Yaşar Kemal'in üçlüsünü, bu kez bir evliya yaratılmasının, daha sonra bu evliyanın yok edilmesinin koşulları açısından okudum. Aynı üçlü, bir kez de Yaşar Kemal'in üslubunu oluştururken sözlü edebiyattan nasıl yararlandığını göstermek açısından okunabilir. Tahmin edeceğiniz gibi, artık benim tarafımdan değil!

1989

7. Yusufcuk Yusuf

Yusufcuk Yusuf, birinci cildi *Demirciler Çarşısı Cinayeti* adıyla yayımlanan *Akçasaz'ın Ağaları*'nın ikinci cildi. (Cem Yayınları, 1. baskı, 1975 - YKY'de 1. baskı 2004)

Yaşar Kemal, *Yusufcuk Yusuf*'ta, "astığı astık, kestiği kestik" derebey artığı ağa tipinin çöküşünü, yok oluşunu ve bu çöküşle, bu yok oluşla birlikte giden bir gelişmeyi, yani tarımdan para kazanan ağaların –Demokrat Parti'nin de kredi yardımlarıyla– sanayi alanına yatırım yapmalarını anlatıyor, eski toprak ağalarının yavaş yavaş sanayici olmaları sürecini betimliyor.

Ekonomik ve toplumsal yapıdaki bu değişim, uzun yıllardır sürüp gelen gelenek ve görenekleri de etkiliyor; Akyollu Mustafa'nın, Derviş Bey'in çöküşüyle, yok oluşuyla birlikte bu gelenek ve göreneklerin de çöküşünü, yok oluşunu görüyoruz. Öyle ki, kan davası güden bu iki ağanın çocukları aynı şirketin idare meclisinde bir araya gelince sarmaş dolaş olabiliyorlar. Yaşar Kemal'in romanında gösterdiği en önemli toplumsal değişme bu.

Bu değişimi önce Süleyman Sami'den dinleriz: "Mustafa Akyollu Bey'e çok acıyorum. Oğlu varını yoğunu satmış, Rüstemoğlu'yla birlik olmuş fabrika kuruyormuş. Çok kredi almış hükümetten. Bu Mehmet Ali cin gibi oğlan çıktı. Onun kuracağı fabrikaya Derviş Bey'in oğlu Muzaffer de ortak olmuş. Biliyor musun Mahir Bey, Mehmet Ali'yle Muzaffer'in içtikleri su ayrı gitmiyormuş. Adana'da her gün, her yerde kol kolalarmış" (s. 240). 604 ve 605. sayfalarda da Mehmet Ali'yle Muzaffer'in

"kucaklaşma"larını, kol kola girip masaya yan yana oturarak, "iş konuşması"na başlamalarını okuruz. Sonra şölen: "Gece yarısı şölen bitti. Mehmet Ali'yle Muzaffer hep yan yanaydılar. Bütün toplantı boyunca ağızları kulaklarına vararak konuştular. Şehir kulübünden de gene ikisi kol kola çıktı. / Ayrılırlarken Mehmet Ali: 'Muzaffer, senden bir şey rica edeceğim, sen bu gece bizde kalacaksın. Boş ver bunlara, seninle biz kardeşiz,'..." der (s. 605).

Ne var ki Yaşar Kemal, bu toplumsal değişmenin üzerinde fazla durmuyor, şöyle bir değinip geçiyor; asıl göstermek istediği, gelişme değil, bir düzenin çöküşü, yozlaşması, yok olması. Nitekim bu "düzen"i simgeleyen Akyollu Mustafa, oturduğu konak harabesinin de satılması üzerine, "usulca, cansız, bataklığa kayar" (s. 655). Derviş Bey'e gelince, "altındaki at kendiliğinden yürüdü, onu kanalı doldurmuş bozbulanık suyun aktığı yöne suyun hızınca aldı götürdü" (s. 662). Roman, iki cilt boyunca sık sık tekrarlanan "O iyi insanlar, o güzel atlara bindiler gittiler" cümlesinin değiştirilmiş biçimiyle sona erer: "O iyi atlar, o iyi insanları aldılar çektiler gittiler." (Yaşar Kemal, "kanlı katil" Derviş Bey'e hâlâ "iyi insan" diyebiliyor.)

Derviş Bey, yaşamının son demlerinde, büyük bir dramı yaşar: Kendine sığınanı hiçbir zaman düşmana teslim etmeyen bir ahlakın adamı olduğu halde, kendi emriyle adam öldüren Yusuf'u, çocuklarından daha çok sevdiğini söylediği Yusuf'u kendi tatlı canını kurtarmak için öldürür. 578. sayfada "Yusuf'u öldüremezdi. Bu elinden gelmezdi, bu onun insanlığına sığmazdı. Yusuf'u öldürmek zorunda kalırsa kendi de onunla birlikte ölecekti, onun insanlığı bunu gerektirirdi," diye düşünmüş olmasına rağmen!

Koşulların değişmesiyle birlikte halkın Derviş Bey'e karşı tutumunun da nasıl değiştiğini Yaşar Kemal iyi anlatıyor (ss. 656-657). Ama kendi çiftliğinin adamları, maddî bakımdan çöküşüne rağmen, eski göreneklerine bağlı olarak, ona sonuna kadar bağlıdırlar. (Jandarmalar Derviş Bey'in çiftliğinde arama yapmaya gelirler. Hiçbir köylü evinden çıkmaz. Hiçbir köylü jandarma ile tek sözcük konuşmaz. O bölüm şöyle biter: "Çiftlikteki hiçbir kapı kendiliğinden açılmadı. Her kapıyı kırdılar

ve hiç kimse bir tek sözcük bile söylemedi. / Akşam oldu, gün kavuştu. Aranmadık daha çok ev vardı. Kapı kırmaktan candarmaların omuzları çürümüş, elleri kan içinde kalmıştı. Komutan salt öfkeye kesmiş, bu durum karşısında ne yapacağını bilmez olmuş, köyün içinde dört dönüyordu." s. 524)

Ağalar da kendi kaderine terk ederler Derviş Bey'i. Oğlu Muzaffer'in yardım istediği Ramazan Ağa şöyle der: "Selam söyle baban Derviş'e, eski çamların bardak olduğunu hâlâ anlamadı mı. Bu çağda artık beylerden bile, cumhurbaşkanından bile sineği öldürse de hesabını soruyorlar" (s. 539). Sanayiciliğe başlayan Ala Temir ise Derviş Bey'i adam yerine koymadığını şöyle belirtir: "Sen de Derviş Bey, yeter artık boş boş böyle gezdiğin, senden geçti ya, bu gençlere yardım et" (s. 582).

Bir çöküşün romanı, *Yusufcuk Yusuf*.

Yaşar Kemal, *Yusufcuk Yusuf*'ta, sözü alabildiğine uzatır. Mahir'in Oğuz töresine göre barışması 59. sayfada başlar, 193. sayfada biter: Tam 134 sayfa! Mahir'in öç almak için Deli Hacı'yı kışkırtarak Derviş Bey'e hakaret ettirmesi 192. sayfadadır; Derviş Bey, 264. sayfada, "Yusufum Deli Hacıyı öldüreceksin." der... ve Yusuf'un Deli Hacı'yı öldürmesi –bu arada geçirdiği ruhsal bunalımlar–, öldürdükten sonra kaçması, saklanması romanın sonuna kadar (Roman 662 sayfa!) sürer gider.

Akyollu Mustafa'yı, Derviş Bey'i anlatırken Yaşar Kemal zaman zaman anılarla, düşlerle gerçekleri birbirine karıştırarak anlatır. Yusuf'u anlatırken de sık sık düşle gerçeği iç içe verir. Bunda başarılıdır da. Ama sözü çok uzattığı da yadsınamaz bir gerçek.

Doğa betimlemeleri gene bol.

Ve Türk köylüsü hakkında ancak Yaşar Kemal'den okuyabileceğimiz bir gözlem: "Evet, dikkat buyrula yüzbaşım, insanı köylü de olsa aşağılamayacaksın. Bu pisler hiçbir şeye alınmıyorlar da, tarih boyunca köpekler gibi süründüklerine, solucanlar gibi süründüklerine, böyle yüze yüz, karşıdan aşağılanırlarsa çok alınıyorlar" (s. 556).

1981

8. *Kale Kapısı*

"Bir kan yağmuru"

"Kan" sözcüğü, ilkin, romanın 7. sayfasında geçiyor: "Kanlı hançer". Sonra sayfalar boyu "kan": "Kanlı hançer, kanayan hançer, gözleri kanıyordu, kirpiklerinin arasından kan fışkırıyordu, kamanın kanı kurumuştu, anasının kanlı başı, babasının kayaya fışkırmış kanı, kibrit ışığında babasının kanını buldu, bir çukura dolmuş kan, vb..." "Kanıyor" diye bitiyor birinci bölüm. İkinci bölümde de durmadan "kan" sözcüğü geçer: "Salmanın elindeki kamanın kanları yol yol aşağıya süzülüyordu", "Kamayı tutan el de kana batmış çıkmıştı", "Ölünün kara sakalında, parmaklarının arasında fışkıran kan...", "Ölünün yanağına bir damla kan sıçramıştı", "Fişekliklerı de kan içindeydi." Ve "kırmızı": "... kocaman kırmızı postallı adamlar." Bu "kan yağmuru" bir cümleyle sona erer: "İsmail Ağanın diken diken kayaları çırmalayan parmaklarından boşanan kanlar yöreyi ıslatıyordu, bir kan yağmuru gibi yağarak."

Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*'nın (Yapı Kredi Yayınları, 480 sayfa) birinci bölümünde "kan"ı, Salman'ın gözünden ve beyninden veriyor: Salman için "kan" demek, "İsmail Ağa" demektir. Nitekim vurulan kartalların "şorul şorul akan kanı"nı düşünür düşünmez "Kama İsmail Ağaya girip çıkarken..." (s. 9) diye düşünmeye başlar. Oysa, ikinci bölümde, "kan"ı gören, "kan"a bakan Mustafa'dır. Ve ölünün parmaklarında kuruyan "kan",

Mustafa için artık "sonsuz bir korku"ya (s. 38) dönüşmüştür. *Kale Kapısı*, bu *korkunun romanı*dır.

Kimsecik'in birinci kitabı, *Yağmurcuk Kuşu*, Salman'ın İsmail Ağa'yı öldürmesiyle biter. Salman kimdir, niçin öldürmüştür İsmail Ağa'yı? İsmail Ağa'nın anası bulur Salman'ı: "... bir ağacın altındaki çalılığın içinden bir çocuğu çıkardılar yola getirdiler. Çocuk bir deri bir kemikti, (...) Başındaki kanlı yaralar irinliydi. Giyitleri de liyme liymeydi..." (*Yağmurcuk Kuşu*, s. 90). İsmail Ağa'nın anası sağaltır Salman'ı. İsmail Ağa da Salman'ı oğul beller. Ya Salman? "Salmanın sevgisiyse bambaşkaydı, onun sevgisi bir tapınma bir sonsuz hayranlıktı. Salmanın dünyası yalnızca oydu. (...) Belki aşk dedikleri buydu." (s. 186). Böyle bir Salman niçin öldürür İsmail Ağa'yı, nasıl öldürebilir? Tek nedene bağlamıyor bunu Yaşar Kemal: "Ama o (İsmail Ağa) seni hiç sevmiyor. (...) Bundan sonra... hiç mi hiç sevmeyecek," (s. 416) diyen, "Baban ölünceye kadar senin de, benim de yüzüme bakmaz. Ölünceye kadar. Ölünceye kadar, ölünceye kadar Salman," diyen Dal Emine'nin kışkırtmaları mı? Zero'nun düşündüğü gibi, "Bir de babasını öylesine seviyordu ki Salman, o kadar ona tapınıyordu ki dayanamayıp buna öldürmüş olamaz mıydı?" (s. 202). İsmail Ağa'nın öz oğlu Mustafa'yı Salman'ın çok kıskanması mı? Köylülerin İsmail Ağa hakkında yaydıkları dedikodu mu: "Anasını öldürmüş Salmanın" (s. 306)? Salman'ın "babamı öldürecekler" (s. 348) saplantısı mı? (*Kale Kapısı*'nda şöyle diyecektir Salman: "Ne iyi ettim de öldürdüm. Babamı hiç kimseye öldürtür müyüm Müslüm Ağa. Yahu Müslüm Ağa, az daha, daha yetişmeseydim babamı başkaları öldüreceklerdi." s. 57) İsmail Ağa'nın, "Şunun üstündeki silahların hepsini alın, üstünde bir hançeri kalsın..." diye, "Bu adam bundan sonra ölünceye kadar beni beklemeyecek," diye Salman'ı aşağılaması mı? (s. 333) Müslüm Ağa'nın dediği gibi "Salman'ı çıldırtan korku" mu? (s. 435) Salman'ın İsmail Ağa'yı öldürme nedeni yukarda sıraladığım nedenlerin bütünü olsa gerek.

"Bu korku cehennemi"

Kale Kapısı, korkunun romanıdır; Mustafa'nın korkusunun romanı. (Bir, Mustafa'nın korkusu mu? Köylülerin Salman kor-

kusu [Salman ortalıkta görünmedikçe bu korku artar, yoğunlaşır.], jandarma korkusu; Salman'ın korkusu... Ama asıl Mustafa'nın korkusu.) Mustafa'nın Salman'dan ne kadar korktuğunu *Yağmurcuk Kuşu*'ndan biliyoruz; ama Mustafa'nın "tepeden tırnağa korkuya kesmesi"ni (s. 394), "bu korku cehennemi"nde (s. 376) yaşamasını, korkunun bir insanı ne duruma getirdiğini, korkan insanın hayal etme gücünü, imgelemini bütün ayrıntılarıyla *Kale Kapısı*'nda okuyoruz. Korkuyu böylesine yoğunlukla, böylesine elle tutulurcasına veren bir başka roman anımsamıyorum.

110. sayfada Salman köye gelir. Köylüler taş kesilmiştir. "Ortalık çın çın ötüyordu sessizlikten" (s. 115). O kadar köylü arasında bir tek insan Salman'a karşı harekete geçer: Korkunun üzerine saldıran Mustafa:

"... Birden, Mustafanın çığlık gibi haykırışı ortalığı yırttı, ses birkaç kere dağda yankılandı geldi. Çocuk Salmanın üstüne atılmış ona vuruyor, bir pars gibi gerilip onun suratına atlıyor, yerden kaptığı taşları alıp alıp onun üstüne atıyor, sonra taşlarla yetinmeyip Salmanın üstüne atlıyor, gözlerine parmaklarıyla saldırıyor, ortalıkta uğunuyordu. Salmansa öyle durmuş kalmıştı." (s. 112)

Salman, kendine gelir, tabancasını çeker, Mustafa'ya doğrultur; önce Mustafa'nın arkadaşı Kuş Memet Mustafa'nın üzerine atılır, sonra kadın erkek bütün köylüler çocukların üstlerine yumularak onları korurlar. Salman da, "başı önüne eğilmiş, omuzları düşmüş", uzaklaşır gider.

Mustafa, bütün gücünü, bütün yürekliliğini tüketmiş gibidir. Artık o korkunç korku dönemi başlamıştır. Annesi, Mustafa'yı doktora götürür. Çocuğun çok korktuğunu anlayan doktorun korku üstüne söyledikleri gerçekten ilginçtir:

"İnsanoğlu biraz da böyledir, budur kızım. Hepimiz, bütün insanlar çılgıncasına korkuyu yaşıyoruz. Her an, her saniye, her şeyden korkuyoruz. İnsanoğlunun mayası korkuyla yoğrulmuş. Çok ölüm gördüm, çok yaralanma, çok donma, çok savaş... Bir şey gördüm yalnız, bir şey vardır insanlıkta, bir tek şey o da korku. Bu çocuk da kork-

muş, çok şiikiir ki, korkusunu kusmuş, saldırmış adama. Bu, korkunun ölümii aşmasıdır: Ölümden öte bir şey var kızım, işte o da senin oğlunun yaptığıdır, ölünün korkunun üstüne atılmasıdır. Üzülme kızım, çoğunlukla insanoğlu budur. Senin oğluna bundan böyle belki de hiçbir şey olmayacak, belki de senin oğlun, bu belirli huyundan ötürii bir şeyler olacak. (...) Belki eşkıya, belki babası gibi. Belki alim, belki asker. Onda bu korku varken, böylesine yoğun, elle tutulan korkma. Bu korku onu bir yere götürecek, korkma." (ss. 118-119)

Ama Mustafa korkudan ne yapacağını bilmez durumdadır; geceleri, ahıra gidip kır atın yemliğinde uyur, kır atın kendisini koruyacağına inanır; gün ışımadan uyanır, gider yatağına yatar. Salman yaşadıkça Mustafa'nın korku cehenneminden kurtulması olanaksızdır. Bunu bilen annesi Zero, Salman'ı öldürtmek için eşkıya Zaloğlu'na başvurur. Ve başlar Yaşar Kemal insan manzaraları çizmeye: Zaloğlu, Çift Boynuzlu İskender Çavuş, Altıparmak Cafer, Zübeyir, Temir, Sultanoğlu, Yörük Hamza, Kör İbrahim, Gâvurdağları'ndan bir aşiret beyi, Demirci Seyfali, vb... Renkli sayfalardır bunlar.

Salman'ı kimse öldüremez. Mustafa, korkusunu ve yalnızlığını yaşar. Kuşlardan medet umar: Düşünde, "kuşlar onu kanatlarının üstüne almış uçuruyorlardı" (s. 439). Salman, saçlarından tutarak, kellesini kesemesin diye "o kapkara kıvırcık, güneşte yeşillenen saçlarını kökünden kazıttırdı." (s. 424). Adamakıllı yılmıştır: Ölümün (Salman'ın) artık gelmesini dileyecek hale gelmiştir: "Bu gece onu sabaha kadar bekledim de gelmedi. Usandım. Gelse de kurtulsak." (s. 452)

Mustafa bu karabasanı yaşarken Salman konağı ateşe verir. Salman'ın ardına düşen Sefer'in, vurduğu adam için, "Bu vurduğum, ormana kaçan adam Salman da olabilir, başkası da," (s. 472) demesi üzerine tam bir umutsuzluğa düşen Mustafa, yanında rahatlayabildiği tek insan olan Topal Hacı Abbas Usta'nın işyerine gider: "Topal Hacı Abbas Ustanın davranışı onu bitirmişti. Bütün mümkünü çareleri kesilmiş, yapayalnız, tek başına, bu ıssız, bu korkunç dünyanın ortasında kimsiz, kimsesiz kalmıştı," (s. 475). "Yoğun bir yağmur gibi" kırlangıçların köyün üzerine çöktüğü, bütün canlıları, insanları da hayvanları

da, korkuya saldığı bir günün gecesinde Mustafa evden kaçar. Roman, Mustafa'nın en korktuğu yerde, "kalenin arkasındaki o mağarada" (s. 480) bulunmasıyla sona erer: Mustafa, bir kez daha korkusunun üzerine yürümüştür.

Yaşar Kemal, Mustafa'nın ruhsal durumunu, olaylarla, konuşmalarla, kimi zaman betimlemelerle veriyor; ruhsal çözümleme yapıyorum diye altını kalın çizgilerle çizmeden. Bir örnekle yetineceğim.

Salman yaşadıkça Mustafa'nın "korku cehennemi"nden kurtulamayacağını bilen annesi Zero, Salman'ı öldürtmek için Zaloğlu Musa'yı çağırtır. Zaloğlu gelmiştir. Mustafa merdiven başına koşar. Siz, beklediğiniz ama tanımadığınız birini ilk kez gördüğünüzde neresine bakarsınız? Ben, gözlerine bakarım, yüzüne bakarım. Normal olanı da budur, sanıyorum. Ama ölüm korkuları içinde bunalan, bir kurtarıcı bekleyen Mustafa'nın bakışını şöyle veriyor Yaşar Kemal:

"Mustafa merdivenin başına anasından önce varmış, Hasan Ağanın önünde merdivenleri ağır ağır çıkan, her yanına koşar koşar fişeklikler kuşanmış, omuzunda filintası, göğsünde dürbünü, belinde tabancaları, hançeri, ayağında çizmeleriyle gelen adamın küçücük yüzündeki pos bıyıklarına bakıyordu. Adamın gözleri de küçücüktü." (ss. 250-251)

Önce tüm silahlar, sonra pos bıyıklar, sonra gözler... Bir betimleme, bir ruhsal çözümleme oluvermiştir.

Öldüğü için, kendisini koyup gittiği, babasız bıraktığı için Mustafa'nın babasına küsmesini ne güzel anlatır Yaşar Kemal... Köylü anlamaz Mustafa'nın acısını, dış görünüşe bakarak değerlendirir: "Babasının ölüsü salacada giderken, bütün köylü, bütün dünya, kurt kuş, börtü böcek koca İsmail'e ağlarken gidip de çocuklarla bilye oynayan o Mustafa değil miydi?" (s. 263). Annesi Zero bile, "Babasına düşman oldu" der (s. 289). Gerçek durumu Kuş Memet bilir: "O, babasına öldü diye küsmüştü" (s. 227). Bir de Abbas Usta: Zero'ya, "Babasına düşman olmadı, ona küstü" (s. 290) der.

Seyis Süllü'nün o müthiş at özlemi...

İnsanlar, bitkiler, hayvanlar, kokular, renkler sarmaş dolaştır *Kale Kapısı*'nda, daha doğrusu bütün Yaşar Kemal romanlarında. Bir roman kişisi gibi bakar doğaya Yaşar Kemal.

Mustafa, babasının ölümünden sonra, kır atla dost olur; Salman kır atı öldürtünce Kocabaş köpekle. (Yaşar Kemal, Mustafa'nın Kocabaş köpeğe sevgisinin nedenini sezdirir: "Öteki köpekler nereye gitmişlerdi acaba? Kocabaş köpek niçin onlar gibi gitmemişti, azıcık da olsa içinde bir umudu mu kalmıştı, Çobanbaşının bir gün çıkıp geleceğini mi sanıyordu da bekliyordu burada?" s. 249). Atların, köpeklerin, kırlangıçların, yılanların, kedi yavrularının önemli yerleri vardır romanda. İnsanlarla birlikte "Dağ bile susmuş yokolmuştu." (s. 115). Yılanla kedi yavrusunun kavgası (s. 432-433) nefistir. Başı kesik horozun kümesin kapısına kadar koşarak kendi çevresinde döne döne ölmesi korkunçtur (s. 52). Köpeklerin Çobanbaşı'ya bağlılığını unutamazsınız. Süllü'ye göre at sevgisi nelere eşittir: "Ama atları seven bir çocuk insan olurdu insan. Cana kıymazdı, insanları aşağılayamaz, zulüm yapamazdı, yalan söyleyemez, kimseyi kandıramazdı. Dağı taşı, ormanı, bilcümle yarattığı kuşları, arıları, suları, gökyüzünü severdi" (s. 245). Sineklerin, arıların, kelebeklerin ölüleri sevdiklerini bilir miydiniz? Doru atı, demirkır atı, kır atı, al atı, yağız atı birer roman kişisi gibi betimler Yaşar Kemal (ss. 224-278).

Ya kırlangıçlar? İlkin, 51. sayfada girerler romana. Bir felaket habercisi gibi: "... kuşlar yoğun, soluk aldırmaz kara bir su gibi ağır ağır çalkanıyordu köyün içinde" (s. 66). İsmail Ağa'nın öldürülmesine yanan, Salman'a kızan köylülerin yorumu: "Kıtlık yılından önce de böyle olmuştu", "Suçsuz adamı öldürdüler, suçsuz adamı. İşte böyle, böyle olur. İşte böyle dünya başımıza yıkılır" (s. 67). 99. sayfada "Geliyor" diye bir ses duyulur: "Kapkara kırlangıç bulutu bütün batının göğünü sarmış, hışırtılarla ovayı doldurmuş, kanat sesleri dağda, kalede yankılanarak geliyordu" (s. 99). Ama köyde Müslüm'ün Salman'ı öldürdüğü söylentisi dolaşmaktadır; güçlü ile güçsüzün yer değiştirmesi durumunda hep güçsüzü tutan, hep güçlüye karşı olan

köylüler (Yaşar Kemal, bunu, roman boyunca sık sık belirtiyor.), Salman'a acımaya, İsmail Ağa için "Kimbilir ki, suç ölen de mi, öldürende mi?" demeye başlamışlardır. Ve kırlangıç yorumu da hemen değişir: "Kırlangıç her zaman uğurdur" (s. 111). Kırlangıçlar bir de 476. sayfada gelirler köye: Mustafa'nın korkunç umutsuzluğunun, umarsızlığının üzerine.

Yaşar Kemal, doğanın içine birer anten gibi germiştir beş duyusunu: Renkler, sesler, kokular... Hiçbir romanda *Kale Kapısı*'ndaki kadar bitki ve çiçek adı yoktur. Ya kokular! Egzoz kokusu değil, kömür kokusu değil, lağım kokusu değil, kısaca kent kokusu değil. Doğanın kokusu. Gökova'ya bile termik santral yapılırken, doğa göz göre göre mahvedilirken, bizden sonra yaşayacakları düşünmemek, "Bu kokuları bir daha koklayamayacaklar!" diye üzülmemek elde değil. İşte *Kale Kapısı*'nın kokuları: "Ezilmiş kuru kekik kokusu", "kaya kokusu" ve "Kopan bir yaprağın yeri koktu." (s. 9), "mersin kokusu" (s. 10),"acı böcek kokusu, güneşte yanmış mor kaya kokusu" (s. 19), "saz batak, çakıl taşı, yoğun hayıt yaprağı kokusu" (s. 21), "yaban elması kokusu" (s. 36), "yarpuz kokulu pınarlar" (s. 41), "saman, arpa, kuru ot, zibil kokusu" (s. 44), "toprak, çiçek, yağmur, güneş kokusu" (s. 69), "ottan gelen keskin koku" (s. 96), "Ortalık çam, sedir, türlü ağaç kokuyordu" (s. 103), "reçine kokusu" (s. 104), "sümbül kokusu" (s. 153), "püren kokuları" ve "fesleğen kokuları" (s. 171), "Suyu burcu burcu çam, sedir, mezdeğe kokan" bardak (s. 171), "orman, ağaç kokusu" ve "çam, sedir, köknar, mezdeğe kokusu" (s. 179), "taze toprak kokulu hava" (s. 180), "gül kokulu" (s. 184), "nergis kokulu" (s. 221), "yağmur kokusu" (s. 223), "... dağlar, taşlar, ağaçlar ve toprak hep limon kokacak" (s. 276), "koygun bir çam, acı bir ceviz, çınar ağacı kokusu" (s. 289), "kamış kokusu" (s. 335), "Ne güzel, çok yeşil kokuyor atın, aydınlık yarpuzlu bir pınar suyu gibi kokuyor atın" (s. 333), "taze saz kokusu" (s. 381), "ağır bir çam, çürümüş ot kokusu" (s. 381), "kurumuş kenger, çiriş, kekik çiçeklerinin kokusu" (s. 408), "yaban çiçekleri kokusu" (s. 420), "reyhan kokusu" (s. 433), "Çiçek, mersin, su püreni kokusu" (s. 441), "kamış, ot, saz kokusu" (s. 460), "her yanı bataklık, taze toprak kokan" (s. 461)... Belki gözümden kaçan kokular da vardır.

Romanda bir kez köyden çıkar Mustafa ve annesi. İşte Toprakkale kasabasının kokusu: "Sumak kokuyor ortalık, yağlı" (s. 352). Tarsus'ta: "Bir kebapçının önünde durdular. Gene kapıdan yanmış yağ kokan dumanlar dışarıya fışkırıyor, bir sumak, bir pişmiş kebap kokusu ortalığı almış dalga dalga alana yayılıyordu" (s. 361). Mersin'de: "Islak tomruklar, tahtalar, fabrikadan gelen hava yoğun bir reçine kokuyor, reçine kokusu denizin kokusuna karışıyordu. Deniz kokusu onun hiç bilmediği bir kokuydu." (s. 364)

"Yaşar Kemal ve Doğa" diye başlayınca söz tükenmez. Belki bir özetleme: Türk romanında doğayı bütün zenginliğiyle veren romancı Yaşar Kemal'dir.

Kısa... Kısa...

* *Dil*: *Teneke* üzerine yazdığım bir yazıda (*Yeni Ufuklar*, Mayıs 1955), otuz bir yıl önce, Yaşar Kemal'in dili konusunda şöyle demiştim: "*Teneke*'nin dili Yaşar Kemal'in öbür hikâyelerinin diline pek benzemiyor. Dil tam bir 'expressivité'ye kavuşmuş. Bu dil vasıtasıyla fikirler imajlar haline geliyor; eserin özüne bütün beşeri değerini veriyor." (Ne berbat bir Türkçe!)

Yaşar Kemal'in dili hızla gelişti. Bu dil hakkında geçenlerde *Gösteri*'de yazdıklarımı burada tekrarlamak istiyorum: "Gitgide daha çok inanıyorum: Ancak şiirle uğraşmış yazarlar düzyazıyı ustalıkla kullanabiliyorlar; şiiri bırakmış olsalar da şiirle içli dışlı olmak, Türkçenin olanaklarını sonuna kadar zorlayabilmek için gerekli. (Burada bir ayraç: Orhan Pamuk'un bu cümle üzerinde düşünmesini isterdim.) Yaşar Kemal'de açıkça görülüyor bu. Son romanlarında Türkçenin cümle yapısını da geliştirmeye çalışıyor; Fransızca cümle yapısına benzer bir yapı kullanarak daha uzun cümleler kuruyor, bu uzun cümleler anlattıkları için –özellikle doğa betimlemeleri için– çok uygun düşüyor."

Roman dili durmadan gelişiyor Yaşar Kemal'de. Egzoz kokusundan uzak bir dil bu. Doğanın dili sanki. Batı romanına yapısalcı yöntemle, Türk romanına izlenimci yöntemle yakla-

şan, hiçbir Türk romanını yapısalcı yöntemle henüz incelememiş olan dil bilginlerimiz için zengin bir inceleme kaynağıdır Yaşar Kemal'in romanları.

Yaşar Kemal'in anlatımı tekdüzelikten kurtarma çabasına bir örnek: "Cemal bütün gece eli yüreğinde uyanık *bekliyor*, kendini *alıştırmıştı*, ama sabaha karşı *uyukluyordu* biraz, işte bu sırada da gelebilirdi." (s. 69. İtalikler benim. - F.N.)

Anlatım gerektirince bu dil, bir şiire dönüşüyor (bkz. ss. 305-306).

480 sayfalık romanda bir tek Türkçe yanlışı buldum: "Ayrılık" ya da "ayrım" yerine "ayrıcalık" demiş Yaşar Kemal (s. 53).

* *Sarı*: *Çağdaş Eleştiri* dergisinde Yaşar Kemal'in "sarı"sı üzerinde durulmuştu; derginin o sayısını kitaplığımda bulamadım, ama geçenlerde okuduğum *Film Duyumu* (Sergey M. Eisenstein'den çeviri Nijat Özön, Payel Yayınevi, 1984, s. 114) bize yardımcı olabilir. Eisenstein, H. Ellis'ten alıntılıyor: "Sarı, kıskançlığın, çekememezliğin, ihanetin rengi oldu. Yahuda resimde sarı giysiler içinde gösterildi ve kimi ülkelerde Yahudiler böyle giyinmek zorunda bırakıldı. Fransa'da 16. yüzyılda hainlerin ve suçluların kapıları sarıya boyanıyordu."

Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*'nda da "kıskançlığın, çekememezliğin, ihanetin rengi" olarak kullanıyor sarıyı: "... *sarı* kayalıklarda karşılarına tepeden tırnağa *sapsarı* bir dona bürünmüş Salman çıktı. (...) Sesi de *sapsarıydı*" (s. 266). "Adam (...) *sarı* çizmeleriyle..." (s. 357). "Yanında da kocaman bir köpek. Bak, *sapsarı* bir köpek..." (s. 360). "Salmanın yüzü *sapsarı* kesilmiş..." (s. 371). "... kirpi oku *sarı* saçları..." (s. 403). "... beş tane köpek, her birisi kocaman, *sarı*..." (s. 407) (İtalikler benim. - F.N.).

Yaşar Kemal doğaya yönelince bir renk cümbüşü dolar romana (bkz. s. 16).

* *Yaşar Kemal'de mizah*: "Mizah" yerine "gülmece" sözcüğünü kullanamıyorum; çünkü "gülmece" denince aklıma ünlü "gülmece" yazarlarımızın "gülmece" hikâyeleri geliyor: Genellikle bir bayağılık, bir kolaylık vardır o hikâyelerde. Benim sevdiğim mizah, Gogol'ün, Çehov'un mizahıdır. Yaşar Kemal'in romanlarında onları anımsatan bir şeyler var. (Sözgelimi *Kale Kapısı*'nı okurken *Ölü Canlar*'ı yeniden okumak isteğini duydum.)

Arif Saim'in, Yüzbaşı'nın davranışları... 17. sayfada eşkıya Sefer'in bir "alnımızın teriyle" demesi vardır, zor tutarsınız kendinizi! Ya Kara Karaca'nın sorgusu! İşkenceden sonra Yüzbaşı Kara Karaca'yı sorguya çeker: "... –Yalan söylüyorsun Kara Karaca. –Yalan söylüyorum Yüzbaşım" (s. 144)

Yaşar Kemal, mizahını genellikle halka zulüm yapan bürokrasiye yöneltiyor. (bkz. Köylü ve bürokrasi, s. 133. Köylüye zulüm, ss. 138-142)

* *Folklor*: Bir Kürt Beyinin vurulması üzerine yapılan cenaze töreni hazırlıkları, yakılan ağıtlar, töreler, bir tören misali yenen yemekler, ölünün gömülmesi... (bkz. ss. 24-59)

* *Topal Hacı Abbas Usta*: Sait Faik'in Mercan Usta'sını sevenler Topal Hacı'yı da çok sevecekler. Nefis bir tip. Herhalde *Kimsecik*'in üçüncü kitabında gene karşılaşacağız onunla. Ne aradığını belki o zaman öğreniriz.

Daha çok yazmak isterdim *Kale Kapısı* üzerine... Sözgelimi, Mihail Bahtin'in *Esthétique de la création verbale* adlı kitabından da yararlanarak özyaşamöyküsel romanda romancı ile roman kahramanı arasındaki ilişkiler üzerinde durabilirdim. Belki ilerde gene dönerim *Kale Kapısı*'na.

1986

9. *Kanın Sesi*

Bir "Üçlü"yü daha tamamladı Yaşar Kemal: Ünlü *Ortadirek*, *Yer Demir Gök Bakır*, *Ölmez Otu*'ndan sonra, 1980'de birinci kitabı (*Yağmurcuk Kuşu*), 1985'te ikinci kitabı (*Kale Kapısı*) yayımlanan *Kimsecik* üçlüsü, bu yıl yayımlanan *Kanın Sesi* (YKY, 2004) ile tamamlandı.

İki üçlü arasında, çok yüzeysel bir bakışla bile görülebilecek, önemli bir fark var: İlk üçlüde ağır basan, toplumsal gerçekliklerdir, toplumsal sorunlardır; oysa ikinci üçlüde bunlar olabildiğince geri plana atılmış, köy insanlarının, özellikle de bir köy çocuğunun duyguları, düşünceleri, özleyişleri ön plana alınmış, 'korku' bu üçlünün odak noktasını oluşturmuştur.

Kimsecik üçlüsünün ilk kitabı, *Yağmurcuk Kuşu*, Salman'ın, İsmail Ağa'yı öldürmesiyle biter. Kimdir Salman, İsmail Ağa'yı niçin öldürmüştür? Çukurova'ya göçen İsmail Ağa'nın anası yolda bulmuştur Salman'ı; bir deri bir kemik kalmış, yaralar içindeki çocuğu, İsmail Ağa'nın anası sağaltır. İsmail Ağa da oğul beller Salman'ı. Ya Salman? "Salman'ın sevgisiyse bambaşkaydı, onun sevgisi bir tapınma, bir sonsuz hayranlıktı. (...) Belki aşk dedikleri buydu" (*Yağmurcuk Kuşu*). Bu Salman, tapınırcasına sevdiği İsmail Ağa'yı niçin öldürür, nasıl öldürebilir? Tek nedene bağlamıyor bunu Yaşar Kemal, hepsi de başlı başına bir öldürme nedeni olabilecek altı neden gösteriyor *Yağmurcuk Kuşu*'nda. (*Kanın Sesi*'nde, 489'uncu sayfada, Emine, yeni bir neden, yedinci neden üzerine düşünür.)

Üçlü'nün ikinci kitabı *Kale Kapısı*, 'korkunun romanı' diye özetlenebilir: Mustafa'nın Salman'da somutlaşan öldürülme korkusu; köylülerin Salman korkusu, jandarma korkusu; bir de Salman'ın korkusu. Ama asıl Mustafa'nın korkusu. "Yoğun bir yağmur gibi" kırlangıçların köyün üzerine çöktüğü, insanları da hayvanları da korkuya saldığı bir günün gecesinde Mustafa evden kaçar. *Kale Kapısı*, Mustafa'nın en korktuğu yerde, kalenin arkasındaki mağarada bulunmasıyla sona erer.

Üçlü'nün son kitabı *Kanın Sesi*, mağara kapısı önünde, anası Zero Hatun'un kucağında, "tortop olmuş, kaskatı" bir Mustafa ile başlıyor. *Kanın Sesi*, imgelemi neredeyse kalbi gibi işleyen Mustafa'nın ölüm korkusunu, bu korkuyla köyden kasabaya kaçışını, sonra gene köye dönüşünü, "Salman" adlı "ölüm"den kurtulmak için aldığı önlemleri; babasının sevdalısı Emine'ye tutkuyla bağlanmasını; *Kale Kapısı*'nda olduğu gibi Salman'ı öldürmek için eve gelenleri; sonunda Salman'ın kesik başının getirilişini; köy çocuklarının –Mustafa'nın önderliğinde– köyden kaçıp Düldül Dağı'na gitme çabalarını ve kaçışlarını; Düldül Dağı'na varan üç çocuğun, nicedir hayaliyle yaşadıkları Düldül Dağı'nın arkasını görünce, aradıklarını bulunca uğradıkları düş kırıklığını, "Hiç benzemiyor. Burası değil" deyişlerini anlatır ve tabii doğayı, bir de onu, kaçınılmaz olarak onu ve hiçbir Türk romancısının anlatamayacağı güzellikte. *Kanın Sesi*, Düldül Dağı'nın arkasına varan çocukların, aradıkları yerin burası olmadığına inanarak, "İşte orada, şu dağın arkasında!" diye bağırışmalarıyla sona erer: Korkunun romanı, giderek bir arayışın, bitmez tükenmez bir arayışın ve daha güzel bir dünya özleminin romanı olmuştur artık.

Korku cehenneminde bir çocuk

Salman korkusu, eli ayağı gibi artık vücudunun bir parçası olmuştur Mustafa'nın; ama Yaşar Kemal yetinmez bununla, başka korku kaynakları da ekler *Kanın Sesi*'ne: Romanın hemen başında "kara atlı" ile karşılaşırız: 50. sayfada, Mustafa'nın düşünde. Yaşar Kemal, "kara atlı"yı (a) düşte gösterir, (b) yalnız Mustafa ile Memet'e gösterir, (c) bütün köylülere gösterir. Bir

düş müdür "kara atlı", bir sanrı mıdır, bir gerçek midir? Kimi zaman bir düştür, kimi zaman bir sanrıdır (Çünkü Mustafa ile Memet'in, sadece neredeyse birlikte düşünüp birlikte hayal kuran bu iki çocuğun "kara atlı"yı gördükleri sayfalarda "Köylüler avlu duvarının önüne, telgraf tellerindeki kuşlar gibi tünemişler, ellerindeki çöplerle tozları karıştırıyorlardı. Atlı, önlerinden geçerken hiçbirisi de başını kaldırıp bakmadı."), kimi zaman da gerçek bir insandır: "Bir gün de atlının başı kayalıkların arkasından gözükünce, caminin önündekiler, ellerindeki çöpleri yere atarak, çil yavrusu gibi evlerine dağıldılar. Köyden çıt çıkmadı. (...) Evlerin pencerelerinden, ardına kadar açılmış yüzlerce göz, atlı köyü çıkıncaya kadar, onu izledi." Köylü, "kara atlı"nın Mustafa'yı öldüreceğine inanmaktadır. Mustafa evden çıkamaz olmuştur korkusundan. ("Kara atlı"dan korkmayan tek kişi vardır bütün köyde: Bilge Usta Abbas.) Sonunda Mustafa, üçlü'nün daha önceki kitaplarında da gördüğümüz gibi, korkusu son haddine gelince, korkusunun üzerine yürür: Köy alanına fırlar, atın dizginine yapışır, at silkinir, Mustafa düşer, yere serilir kalır. Ve ertesi sabah, içinde "kara atlı"nın korkusu, köyden kaçar. (Mustafa köyden kaçınca köylüler onu "kara atlı"nın kaçırdığına, kaçırıp öldürdüğüne inanırlar. Mustafa kaçtığı kasabadan köye dönünce Mustafa'nın sağ olduğunu gören köylülerin "kara atlı"dan korkuları sona erer. Bu ortam içinde, köye gelen "kara atlı"nın karşısında Mustafa birden gülmeye başlar, ardından Memet, ardından çocuklar, ardından büyükler. Böylece, 50. sayfada romana giren "kara atlı" 179. sayfadan sonra bir daha görülmez. Yaşar Kemal, sanrı ile gerçeği iç içe verme tekniğini ilk olarak *İnce Memed 4*'te kullanmıştı: İnce Memed, eşkıyalığı bıraktıktan sonra yaşadığı kasabada tedirgindir, korkular içindedir; bir gün "bir adam" görür, "o adam" peşini bırakmaz. Kimi zaman bir sanrıdır "o adam", kimi zaman gerçek. Memed, ancak dağlara dönünce, kasabanın o alışamadığı ortamından uzaklaşınca, tedirginliğinden kurtulunca kurtulur "o adam"dan da.)

Yaşar Kemal, Mustafa'nın köyden kaçışını 75. sayfada anlatmaya başlar, 171. sayfada Mustafa eve döner. (Roman, 615 sayfa.) Mustafa'nın köyden kaçarak kasabaya, babasının dayısının evine

gidiş nedeni belli: Ölüm korkusu. Kasabada olsun, tarlada olsun Mustafa çok çeker dayısının oğlu Kero'dan; ama çaresizdir, ölüm korkusu bırakmaz ardını, orada kalmak zorundadır; kalma süresini uzatabilmek için kara yılanların sevişmesini, seviştikleri zaman kıpkızıl olmalarını görmek bahanesine sarılır ("Kara yılanların sevişmesi" sözleri 60. sayfadan 150. sayfaya kadar romana serpiştirilmiştir, oysa *Ortadirek*'te bir-iki sayfada anlatılıyordu!). Düldül Dağı'na gitme düşleri, Mustafa'da, Kero'nun çektirdiklerinin etkisiyle, kasabada başlar. Fiziksel acıya bu düşlerle dayanır Mustafa, çok sevdiği anasını düşünerek dayanır. Yaz yeri sürmeye gittikleri tarlada günlerce, haftalarca çalışır; bir deri bir kemik kalır, ama ölüm korkusu elini kolunu bağlamaktadır. Bir gün, her zaman üstüne üstüne gelerek ödünü patlatan "büklük" artık üstüne üstüne gelmeyince, büklüğün içinden artık ejderhalar, çıngıraklı yılanlar çıkmayınca, "Ne yaptı ettiyse hiçbir şey olma"yınca, Mustafa bilincinde değil belki, kısaca, yaşadığı yerde duyduğu "korku"yu yenince, çeker gider oradan, köye döner.

Süren korku ve Mustafa'nın önlemleri

271. sayfada Cemşit, "elinde Sultanoğlu'nun kellesi" köye gelir, kesik başı saçlarından bağlar, "başı yanık ağacın dalına" asar. Sultanoğlu, Salman'ı öldürtmek istemiş; Salman, Sultanoğlu'nun evini basarak kellesini kesmiştir. Kesik başı gören Mustafa bir çığlık atar, bir şeyler söylemek ister, ama artık sesi çıkmaz, eve varır varmaz eşiğe yığılır kalır.

Mustafa'nın korkuya karşı aldığı ilk önlem, babasının tabancasını alıp usta avcı Ali Çavuş'a gitmesi oluyor. Ali Çavuş, Mustafa'ya tabanca sıkmayı öğretiyor; usta bir atıcı oluyor zamanla Mustafa, kendine güveni geliyor, korkusu azalıyor. Sultanoğlu'nun kesik başını daldan indirir –Salman'ın kesin buyruğuna rağmen; cenazeyi, çocuklarla birlikte (Büyükler kaçmışlardır korkudan; gelemezler cenazeye!) o kaldırtır.

Abbas Usta, nice yıllardır aradığını sonunda bulmuştur: İki karış genişliğindeki bir ceviz ağacı budağında "ulu Peygamberimiz Hazreti Muhammed, Burak atına binili." Abbas Usta se-

vinç içindedir: "Bu dünyada Muhammed'in sureti yalnız bende..." der. Ama bu buluşunun sırrını açtığı tek insanda heyecan uyandırmadığını görünce kahrolur. Mustafa'yı da sevincine ortak etmek için buluşunun önemini onun anlayabileceği biçimde anlatmak ister, çocuğun korkusunu çok iyi bildiği için: "Bak Mustafa, bu sureti eline alıp da... kurşun sana geçmez, hançer işlemez. Yaaa, hançer işlemez." Abbas Usta, bunları 322. sayfada söyler, Mustafa 327. sayfada o budak parçasını çalmayı düşünmeye başlar, köyü kırlangıçların bastığı, bütün köylülerin korku içinde caminin içini doldurduğu gün, 542. sayfada Abbas Usta'nın "tasvir"i artık Mustafa'nın "koynunda"dır. Ama dayanamaz Mustafa'nın yüreği o kadar çok sevdiği Abbas Usta'nın acı çekmesine, 550. sayfada "tasvir"i geri verir; Salman'ın hançerine karşı kendisini koruyacağına inandığı "tasvir"i.

Mustafa'nın Emine'ye, babasının bu eski sevdalısına tutkusu, Salman korkusuna karşı "tabanca sıkmayı öğrenme" gibi, "Hazreti Muhammed'in tasviri" gibi bilinçli bir önlem değildir, ama sonuçları bakımından o önlemlerden de önemlidir. Yaşar Kemal bu ilk çocukluk aşkını pek güzel anlatır: Bir çocukluk aşkı yaşamış herkesi, bir ara romanı bırakıp çocukluk günlerini yeniden yaşamaya sürükleyecek kadar. Bu aşk, bu tutku babasının acısını bile unuttturur Mustafa'ya ("Mustafa'nın içinden ilk olarak, sütleğenin yanındaki çukurda babasının köpüren kanına bakmak gelmedi. (...) ... Emine'ye benzer bir kadın görmüştü."), Salman korkusuna aldırmaz, tabancasını eve bırakır. Ve Zero Hatun'un Emine'ye söyledikleri: "Sen benim oğlumu kurtardın. Korkudan, ölümden, zulümden, her şeyden kurtardın. Allah senden razı olsun."

Salman'ın sonu

Ali Çavuş Zero Hatun'a ortaklık (yarıcılık) önerdikten sonra araba, pulluk, at almak için Zero Hatun bir köşeye sakladığı parayı ortaya çıkarınca, tıpkı *Kale Kapısı*'ndaki gibi, ama bu kez daha az sayıda, eve bir eşkıya akınıdır başlar. Bunların içinde en ilginci Çobanbaşı Eyüp'tür: Salman, Eyüp'ün onurunu kırmıştır; Eyüp şöyle der Zero Hatun'a: "Sen bana yardım etsen de, etmesen de

ben onu öldürmeye mecburum." Yaşar Kemal'i okuyanlar, Çobanbaşı'nın bu işin üstesinden geleceğini anlamışlardır; *İnce Memed 3*'te, Battal Ağa, İnce Memed'e, "Ben seni azıcık tanıyorsam, senin içindeki bu kurt var iken, böyle de depreşip durur iken, sen mecbursun. Köroğlu da mecburdu" deyince, İnce Memed, "Biliyorum mecburum, biliyorum duramam..." der; Battal Ağa açıklamasını şöyle sürdürür: "Her insanın içinde bir mecbur kurdu (...) var. (...) İnsanoğlunun içinde bu kurt oldukça insanoğlu ne olursa olsun yenilmeyecek." Cemşit, 608. sayfada, romanın bitmesine yedi sayfa kala, Çobanbaşı'nın gönderdiği Salman'ın kesik başını köye getirir, Zero Hatun'un önüne yuvarlar: "Zero Hatun gittikçe sararıyor, sağa sola sallanıyor, gözleri de gittikçe büyüyordu. Usulca, yanına düşmüş elleri kalktı, boğazına gitti. Boğazındaki altın bir zincire takılı beşibiryerdeyi aldı. Çemşide uzattı." Ya Mustafa'nın tepkisi? diyeceksiniz. Yok! Yaşar Kemal, Salman'ın kesik başı karşısında Mustafa'nın duygularını, düşüncelerini belirtmek gereksinimini duymamış!

Ya öbür çocuklar?

Roman içinde roman: Düldül Dağına doğru

Salman'ın kesik başı köye getirildikten sonra beş kez "çocuklar" sözcüğü geçiyor kesik başla ilintili olarak, altıncı "çocuklar" şu cümlede: "Çocuklar gene kale boyuna geldiler, yerlerine oturdular. Düldül Dağına gözlerini diktiler, aralarında bir tek sözcük bile konuşmadılar, karanlık kavuşup da Düldül gözlerinden silinince eve döndüler."

İlk kez romanın 12. sayfasında okuruz "Düldül Dağının arkasında," sözünü. "Neredeymiş o cin padişahı?" sorusuna verilen cevaptır bu. (Mustafa'nın gördüğü karabasanda.) Nitekim romanın sonunda, 614. sayfada, üç çocuk "Düldül Dağının arkasına" vardıkları zaman, Mustafa, konuştukları yaşlı adama, "'ya kuşlar padişahının...' diyecekti, dilinin ucuna geldi, söyleyemedi."

Mustafa'nın öldürülme korkusu, köy çocuklarının da yaşadıkları korku, çekilmez yaşam koşulları, Düldül Dağı'nı bir cennet olarak betimleyen türküler, bütün çocuklarda bir Düldül

Dağı özlemi başlatır. Düldül Dağı'na gitmek, başlangıçta, çocuklar için bir araçtır: Ya ölümden kurtulmak için, ya daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için. Ama zamanla bu araç, bir amaç haline gelir. Ölüm korkusu içinde yaşayan Mustafa: "Artık bütün yaşamı böyleydi. Kendini bırakmıştı. Düldül Dağından kendine bile söyleyemediği, bir umut ışığı her gün ona doğru yeşerip geliyordu. Bunun bilincinde değildi ya, içindeki karanlık yavaş yavaş çekiliyordu."

Önce Mustafa'nın can yoldaşı Memet, sonra babasından çok çeken Tırtıl Yusuf, sonra bütün çocuklar Düldül Dağı'nın büyüsüne kaptırırlar kendilerini.

"Dağların arkasına" gitmek için on tay almak üzere satıcıyla anlaşırlar: "Getir on tane tayı gelecek yıl bugün, tirink, para elinde."

Tay satın almak için para gerek. Nereden bulacaklar çocuklar onca parayı? Önce kavun-karpuz çalıp satarlar; topladıkları parayı caminin minberinin altına saklarlar. Mustafa ile Memet, para kazanmak için, Ali Çavuş'la Hasan Ağa'nın ortaklaşa ekip biçtikleri tarladan birkaç dönüm tarla isterler, çapalayıp pamuğunu alıp elde edecekleri parayla kavun-karpuz parasını birleştirip on tay alacaklardır. Minberin altındaki paralar çalınır, pamuğa fazla su verdikleri için "pamuk aşırıya çalar", yani pamuk alamazlar topraktan. Gene de çocuklar çeker giderler köyden. Bir çocuk kalmamacasına. Köylülerin aramaları bir sonuç vermez. Sonra çocuklar gruplar halinde dönerler köye: "Yalnız aralarında üç kişi yoktu: Mustafa, Memet, Tırtıl."

Üç çocuk ulaşır Düldül Dağı'na: "Günbatısındaki dağ ışık içinde kalmış, uçuk bir yeşilde tütüyor, doruğuna gün vurmuş, balkıyordu. Göz alabildiğine uzanan ova ağzına kadar çiçeklerle dolmuş, yeşile çalan bir mavide dalgalanıyordu. Esen incecik yel taze bir bahar kokusu getiriyordu, gün ışığına karışmış. Ovayı, günbatıdan gündoğuya kesen yol, uzak dağların yamacında gözden yitiyordu." Orada gördükleri yaşlı bir adamdan dağın, Düldül Dağı olduğunu, bulundukları yerin de "Düldül Dağının arkası" olduğunu öğrenirler. Yıllardır özledikleri yere gelmişlerdir, ama ovayı, Düldül Dağı'nı uzun uzun gözden geçirdikten sonra, üç çocuk da, "Hiç benzemiyor. Burası değil"

der. Mecnun'un Leyla'sını bulduğu zamanki ruhsal durum içindedir çocuklar. Yaşar Kemal'in yeniliği, şimdiye kadar yalnız "büyükler" için geçerli olan bu "ruhsal durum"un çocuklar için de geçerli olabileceğini göstermektir. Roman, çocukların "Düldülün arkası işte bu dağın arkası" diyerek, ileride, Düldül'den de daha yüksek bir dağı göstermeleriyle biter.

Yaşar Kemal ne yapmak istiyor Kanın Sesi*'nde?*

615 sayfalık romanın hemen hemen yarısında çocuklardan söz ediyor Yaşar Kemal; "çocuk romanları" dışında, bir romanda çocuklara bu kadar büyük bir yer ayrıldığını anımsamıyorum. Yaşar Kemal, çocuklara bu kadar büyük yer ayırırken, olay örgüsünün de çok yetersiz olduğu romanını, yaşam birikimi olmayan, bu yüzden de roman malzemesi olacak anıları olmayan çocukların, başta, tabii, Mustafa olmak üzere, hayal güçlerine dayandırıyor. Mustafa'nın imgelemi, uzun süre "ölüm korkusu - Salman korkusu" üzerinde çalışıyor; bu kadar sınırlı bir konuda bir çocuk imgeleminin üretebildikleriyle romanı sürdürmek olanaksız olduğu için romanın içinden yeni bir roman filizleniyor: Ahmet Haşim'in "O Belde"de, Baudelaire'in "Yolculuğa Çağrı"da büyükler için yaptıklarını, Yaşar Kemal çocuklar için yapıyor: Hem romanını tekdüzelikten kurtarıyor, hem romanına bir yenilik getiriyor.

Nefis doğa betimlemeleri, köy çocuklarının yaşayarak edindikleri doğa bilgisi, ayrıntı ustalıkları, cümle yapısındaki yenilikler, Sait Faik'in "Gün Ola Harman Ola"sındaki Mercan Usta'yı anımsatan, Sait Faik'e bile isteye uçurulmuş bir selam olan Ferhat Usta ve gitgide gelişen, şiirden büyük ölçüde yararlanan o güzelim Türkçe...

Tek sorum var Yaşar Kemal'e: Salman'ın kesik başı karşısında Mustafa'nın tepkisini niçin yazmadın?

1991

10. *İnce Memed 4*

"İnsan soyu başkaldırmayı yemek içmek, yaşamak, uyumak, çocuk yapmak gibi bir yaşama biçimi yapmazsa..."

İnce Memed'in ilk cildinin birinci kitabını (Çağlayan Yayınevi iki kitap olarak yayımlamıştı birinci cildi; kapağı hâlâ gözümün önünde: Üstte ve altta iki kalın eflatun şerit, ortadaki beyaz şeritte süslü matbaa harfleriyle yazılmış bir *İnce Memed*.) okumaya başladığım geceyi unutmam olanaksız. Saraçhanebaşı'nda –şimdi yerinde yeller esen– bir apartmanda oturuyorduk. Gece yarısına doğru dışardan garip bir uğultu gelmeye başlamıştı, ardı arkası kesilmeyen bir uğultu. Ertesi sabah gazeteler o ünlü 6-7 Eylül olayını yazıyordu. Birkaç gün sonra da Asım Bezirci'nin yengesi geliyor, polislerin 6-7 Eylül'ü düzenleyenlerden biri olmakla suçladıkları Asım'ı alıp götürdüklerini bildiriyordu. Otuzdan fazla "solcu"nun aynı suçla suçlanarak alınıp götürüldüğünü bir iki gün içinde öğreniyorduk. (Bu düzmece tutuklamalar beraatla sonuçlandı, yatan yattığıyla kaldı!) Evet, *İnce Memed*'i 6 Eylül 1955'te okumaya başlamıştım, dün (22 Ocak 1987) bitirdim; böylece *İnce Memed* en uzun sürede okuduğum roman oldu: 31 yılda! (YKY, 2004)

Kaç dile çevrildi *İnce Memed*? O dillerde kaç baskı yaptı? Bir yabancının yabancı bir ülkede çevirdiği *İnce Memed* filmi nasıldı? Bilmiyorum bunları; bildiğim, *İnce Memed*'in yalnız Türkiye'nin en ünlü romanı olmadığı, dünyada da XX. yüzyılın tanınmış romanları arasında yer aldığı. Burada dostum Sunul-

lah Arısoy'un adını anmak isterim; şimdilerde pek sesi soluğu çıkmayan Sunullah, yanlış anımsamıyorsam, *İnce Memed* hakkında ülkemizde ilk eleştiriyi yazan yazarımızdır.

Nedir ilginç yapan *İnce Memed*'i?

Öyle sanıyorum, yarısını bu bölüme başlık olarak aldığım cümlede dile getirilen görüş; şöyle bitiyor o cümle: "... bugünden de bin beter olacak, içi boşalacak, duymayı, düşünmeyi, sevmeyi, dostluğu, arkadaşlığı, göğü, yerin, kurdun kuşun, akar suyun, tanyerindeki ışığın, yürekteki sıcaklığını unutacak" (s. 349). O sayfadan bir iki alıntı daha: "... korkma, içindeki o yüz bin yıllık ağının, korkunun üstüne yürü, ona başkaldır. (...) Getirdiğin iyilikler de, belki bir gün insanlar için kötülük olur, kendi iyiliğine de başkaldır. (...) Allah sana büyük hazinesini, tek kıymetli varlığını armağan etti, yüreğindeki umudu verdi sana. Başkaldırman için umuttan daha değerli bir şey, bir silah veremezdi sana."

Romandaki olaylar 1930'lu yıllarda geçiyor: *İnce Memed* 3'ün 537. sayfasında "Onuncu yıl affında..." diye başlayan bir cümle var. *İnce Memed* 4'te zaman zaman "fes"ten söz edilmesi (ss. 16, 137, 209, 280, 285, 342, 378, 396, 477 ve 554) yanıltmaması; gerçi "Şapka İktisası (giyilmesi)" hakkındaki kanun Kasım 1925'te çıkarılmıştır ama eşkıyaların "fes"e bir çeşit üniforma gözüyle baktıklarını sezdiriyor Yaşar Kemal: İnce Memed, eşkıyalığı bırakınca, "fesi atıp şapka giyer" (s. 55), ama yeniden eşkıyalığa dönmeye karar verince gider Zeynullah'tan "püsküllü mor bir fes" (s. 342) alır. (Arif Saim Bey de "görkemli lord şapkası"nı giyiyor. s. 418)

Yaşar Kemal, 30'lu yılların Çukurova'sından ekonomik, toplumsal, siyasal bir kesit veriyor; Türk köylüsünün yaşadığı yoksulluğu ve zulmü; ağalar, beyler ve bürokrasi ittifakının kahredici baskısını, insanı aşağılamasını gözler önüne seriyor. Bu insanlık dışı yaşama koşulları içinde, toplumsal sorunlara toplumsal çözüm yolları bulunmasının olanaksız olduğu bir dönemde, bir köylünün tek çare olarak "ihkak-ı hak"ka başvurduğunu, adaleti kendi silahıyla yerine getirmek zorunda kaldığını gösteriyor: Köylülerin sıtmadan kırılmasını önlemek için savaşan öğretmen Zeki Nejad'ı büyük çeltik ekicisi Şakir Bey

öldürtür; bununla da yetinmez, "Çukurova'nın o uzun bacaklı yağmurları" altında ("Uzun bacaklı yağmur" deyimine bayılıyorum!) ırgatları günlerce bekletir, ücretlerini ödemez ve sonunda İnce Memed, *"Dövülmüş demir olsa dayanmaz buna/eriyecek yüreğim./Ben gayrı zulüm ve huruç edeceğim!"* dercesine, bile isteye bıraktığı eşkıyalığa bile isteye döner: "... Onu (Şakir Bey'i. - F.N.) çınarın altında durdurdu, gözlerinin içine dikti gözlerini, 'Bu muallim Zeki Bey için,' diye tetiğe bastı. 'Bu da sıtmadan ölen çocuklar için...' Bir daha tetiğe çöktü, çok soğukkanlıydı. Yüzü de gülüyor gibiydi. 'Bu da hakkını yediğin ırgatlar için," (s. 343).

İnce Memed'in deyişiyle, "dünya kurulduğundan bu yana zulüm altında olan, zulme, yoksulluğa, alçalmağa, aşağılanmağa, öldürülmeğe, tutsaklığa, on yıl askerliğe, Yemen'e" dayanan köylüler, kendi yapamadıklarını İnce Memed yapınca, başkaldırınca, İnce Memed'i evliya yerine koyuyorlar, başlarına taç yapıyorlar. Bir yanda İnce Memed, köylüler, Anacık Sultan (din), bir yanda da ağalar, beyler, jandarma, mebus Arif Saim Bey ve gene köylüler, ağalara uşaklığı seçmiş köylüler. (Köylüler konusunda nesnelliği elden bırakmaz Yaşar Kemal; kendilerini sıtmadan kurtarmak için ölen öğretmen Zeki Nejad'ın cenaze töreninde "köylülerden birinin bile gözükmediğini" açıkça belirtir. Ayracı açtığıma göre Zeki Nejad'ın arkadaşlarından birinin cenaze töreninde çektiği "dokunaklı nutuk"a da değineyim; Zeki Nejad'ın arkadaşı, sözlerini, "O kendisi için hiçbir şey istemiyordu," diye bitiriyor; anlaşılan o da, benim gibi, gençliğinde J. Steinbeck'in *Bitmeyen Kavga*'sını okumuş, o romanda geçen bir sözü benim gibi çok sevmiş, unutamamış ve tam yerinde kullanmış!)

Yaşar Kemal, dağdaki eşkıyaların hepsinin İnce Memed gibi zulme başkaldırmış kimseler olmadığını belirtiyor; Arif Saim Bey'e şöyle dedirtiyor: "Eşkıyalığı siz, siz, siz (Arif Saim, "ağa"lara söylüyor bu sözleri. - F.N.) yaratıp besliyorsunuz. İnce Memed gibi bir ikisi dışında dağdaki eşkıyaların hepsi sizin adamlarınız. Onları hükümete karşı, halka karşı zulüm aletleri olarak kullanıyorsunuz." (s. 497)

Köylüler dayanılmaz bir yoksulluk içindedir. Bu yetmiyormuş gibi bir de ağaların ve jandarmanın zulmü... Bir dayak ma-

kinesi durumuna getirilmiş Kertiş Ali onbaşı... "Dayaktan başı gözü yarılanların, ayağı kolu kırılanların esamisi okunmuyordu. Candarmalar bir karanlık işkence yeli gibi esiyorlardı Toros'un üstünde..." (s. 185). Karafırtına Albay Azmi Bey: "Köyde, ayağının üstünde kalabilecek bir tek adam bırakmadı. Yediden yetmişe hepimizi, kadın erkek, kız kısrak demeden yatalak etti" (s. 568). "İşkenceden bağıranları görünce bu adamın zevkten gözleri dönüyor, ağzı sulanıyor, dudaklarını yalıyor, kollarını açarak gerin babam gerin ediyordu." (s. 572). Bu da Binbaşı Nafiz Bey: "Bir iki gün içinde ilk dağ köylerine ulaşan candarmalar süngü takıp, köylere hücum ettiler, daha köylülere, nedir, ne oluyor, demeye vakit bırakmadan, onları yayan yapıldak, yatakları sırtlarında Çukurova yollarına düşürdüler, candarmaların korumasında, uzun ağıtlar, ilenmeler, çığlıklar, iniltiler gökleri tutarak düze indirildiler. Dağlara çıkan yollar tutulmuş, candarmanın haberi olmadan ne yukarıdan bir tek kişi aşağıya inebiliyor, ne de bir tek kişi aşağıdan yukarıya çıkabiliyordu." Yaşar Kemal, bir tek Asım Çavuş'u ayırıyor öteki jandarmalardan; Asım Çavuş, anlayışlı, halkı seven, anlayan biri; gerektiğinde İnce Memed çetesine önemli haberleri bile açıklıyor (s. 382). ilginçtir: Yaşar Kemal, İnce Memed'e "mebus Arif Saim Bey"i bile öldürtüyor da bir tek jandarma subayını öldürtmüyor; Albay Azmi Bey'i İlyas Çavuş'a, Yüzbaşı Faruk Bey'i Bünyamin'e öldürtüyor; İnce Memed, Binbaşı Nazif Bey'i bacağından yaralamakla yetiniyor...

Ağalarla bürokrasi kol kola

Ağalar, Kurtuluş Savaşı kaçakları. Zenginlik kaynakları: "Bütün bunları hep zengin eden kimdi; kim olacak, Zülfü Bey'di. O Muallim Rüstem'e, o Taşkın Bey'e, Molla Duran'a bütün bu toprakları, babalarından, dedelerinden kalmışçasına tapulayan kimdi, kim olacak... O beceriksizlere kalsa, bu her karışı kan eden topraklar şimdi hazinenindi, ya da buralı olmayan, bu kasabanın adını bile bilmeyen Kurtuluş Savaşı kahramanlarınındı."

Ne var ki ağaların gücü İnce Memed'e yetmez, bürokrasinin yardımına sığınırlar: Mebus Arif Saim Bey'in getirttiği jan-

darına birlikleri İnce Memed'in üstüne sürülür. Yaşar Kemal, ekonomik gücü ellerinde tutan ağaların siyasal gücü elinde tutan bürokrasiyle ittifakını çok ustaca belirtir roman boyunca.

Ağalar, İnce Memed işinin kesin çözüme vardırılması için işe Arif Saim Bey'in karıştırılmasının zorunlu olduğu kanısına varınca, eski eşkıyaları toplarlar, Arif Saim Bey'in çiftliğini soydurturlar; bununla da yetinmezler, Arif Saim Bey'i gereğince kışkırtabilmek için eşkıyalara Arif Saim Bey'in kâhyasını öldürmeleri, Arif Saim Bey'in babasında bulunan, söylentiye göre "Mustafa Kemal Paşa'nın yadigâr ettiği" altın saati almaları buyruğunu verirler. Albay Azmi Bey, Binbaşı Nazif Bey ancak bu soygundan sonra gelir: Çünkü soygunu İnce Memed'in yaptığını yaymışlardır.

Ağaların çıkarları için yapmayacakları yoktur: İnce Memed'in atına karşı düzenledikleri "harekât"ta, Seyis Seydi'ye uyarak, İnce Memed'in atının ağzında, tam damağında, Allah yazılı bir mühür olduğunu bile söyleyebilirler!

Ya mebus Arif Saim Bey? İkide bir "kan dökerek kurtardığımız bu vatan" diye nutuk çeken bu mebus kim? Eşkıya Bayramoğlu'na göre: "Konur dağda seni çok iyi tanımıştım. Bir can için bana köpekler gibi, sürüngenler gibi önümde yatarak, sürünerek yalvarmış, götümü öpmüştün" (s. 425). Zenginliğinin kaynağı: "Zülfü Bey'in bu kasabada toprak vermediği bir kimse kalmamıştı. (...) Ya Arif Saim Bey, o çiftlikleri nereden, nasıl almıştı, ceman yirmi sekiz bin dönüm eden çiftlikleri?" (s. 370). Mebusun halka bakışı: "... bu halktan, bu ezilmeye, aşağılanmaya, küçük görülmeye, insandan sayılmamaya alışmış halktan hiçbir şey çıkmaz." (s. 407). Ve mebus Arif Saim Bey'in halka zulmü: Kâhyası köyün ortasında altı kişiyi öldürmüştür ve Arif Saim Bey onu bir gün bile hapiste yatırmamıştır (s. 374). Arif Saim Bey'in "Döve döve adam öldürdüğü, otomobiline insan çiğnettiği, yüz otuz evlik bir köyü olduğu gibi yerinden alaraktan Toros'un kayalıklarına sürdüğü daha belleklerden silinmemişti." (s. 408)

Ve bunca yoksulluk, bunca zulüm, bunca insanlık dışı koşullar içinde yaşayan köylüler...

"Vay cevizin hali, vay benim halim"

Ve köylüler... Anacık Sultan'ın yüzüğünün kerametine inanan (s. 31); "Abdülselam Hoca bir muska yazarmış, ölünün boğazına tak, ölüyü dirilt" (s. 32) diyen; "efsunlu" olunca yılanların kendisine dokunmayacağına inanan (s. 34); Köroğlu'nun kıratının hâlâ yaşadığına inanan (s. 78); Anacık Sultan'ın İnce Memed'e giydirdiği tılsımlı gömleğin artık İnce Memed'e kurşun geçirmeyeceğine inanan (s. 324); "yıldırım taşı"nın kurşun geçirmeyeceğine inanan (s. 367); İnce Memed'in atı diye kurşuna dizilen atın "on iki ak libaslı kişi" ile birlikte dağlara doğru çekilip gittiğine (s. 226)... inanan köylüler... Her darda kaldıkça bir şey uyduran, uydurduğu şeye inanan köylüler... İnce Memed'i yakalayıp öldürmeye giden, köylerine döndükleri zaman İnce Memed'le karşılaşınca ona ziyafetler çeken köylüler... Adlarını değiştirip Memed yapan, ölünceye kadar dayak yeseler bile adlarının "Memed" olduğunu tekrarlayan köylüler... "Zavalsız yılanı öldürmek olmaz," (s. 60) diyecek kadar, canlı olan her yaratığa saygılı köylüler... "Sırasında dünyanın en korkak, sırasında dünyanın en yürekli insanları..." (s. 572)...

Ve büyük dostluklar, büyük vefa duyguları... İnce Memed'i kurtarmak için ölümü göze alan Topal Ali (s. 449); ölümü göze alarak İnce Memed'in safına katılan eşkıyalar (s. 454)...

Ya İnce Memed?.. "İyi ki bıraktım şu eşkıyalığı" diyen, "burada şu denizin kıyısında, Akyalı Köyünde, Abdülselam Hocanın yanında, bu kutsal adamın koltuğu altında, Hürü Anam da Seyran da evimde, rahat, etliye sütlüye karışmadan... Ben böyle yaratılmış, yumuşacık, içinde kimseye karşı, Hatçeyi öldüren Yüzbaşıya karşı kin bile gütmeyen birisiyim." (s. 99). Ama Şakir Bey, öğretmen Zeki Nejad'ı öldürtünce, ırgatlar ödenmeyen ücretlerini almak için, bir bölük jandarmanın yaylım ateşine aldırmayarak, konakları dümdüz edince, vakt ermiştir artık, yeniden "mor dağlar"ın yolunu tutar.

Kısa boyludur İnce Memed, utangaçtır. Topraktan öğrenmiştir öğrendiklerini. (Zeki Nejad imza atmasını da öğretmişti.) Alabildiğine duyguludur. Zeynep Hatun'un iyiliği karşısında tutamaz kendini, ağlar. İçi insan sevgisiyle doludur. Sarı Sultanoğlu

bile "... biz bu İnce Memedi bu Torosun elinden zor alırız. Çünkü Bey, bütün Alevi Dedeleri, bütün Sünni İmamları, bütün kızlar, kadınlar ermiş saymışlar İnce Memedi." (s. 447) der.

Öğretmen Zeki Nejad'dan bir hayli şey öğrenen İnce Memed, romanın sonuna doğru, bir halk ayaklanması düşü görür, sonra, mebus Arif Saim Bey'in kaldığı konağa gider: "İnce Memedin elindeki tüfeğin ucundan arka arkaya beş kere yalım sündü" (s. 637). Sonra... "İnce Memedden bir daha haber alınmadı, imi timi bellisiz oldu."

İnce Memed 4 de öteki *İnce Memed*'ler gibi biter: Köylüler, toprağa saban atmadan önce, büyük bir ateş yakarlar, sevinç türküleri söylerler, yalımlar her yanı sarar, *İnce Memed 3*'te üç dağın doruğunda patlayan ışık, bu kez, *İnce Memed 4*'te dört dağın doruğunda patlar: "... bu ateşle birlikte de Alidağın, Düldül Dağının, Yıldızdağın, Binboğanın doruklarında birer top ışık patlar, dağların doruğu üç gece ağarır, apaydınlık, gündüz gibi olur." (s. 639)

Neredeyse yarım yüzyılda yazılan *İnce Memed* bu sözcüklerle biter.

İnce Memed'ler, Yaşar Kemal'in öbür romanlarına benzemez

Otuz iki yıl gibi büyük bir zaman dilimi içinde yayımlanan dört cilt *İnce Memed*'de Yaşar Kemal hep aynı üslubu, hep aynı roman tekniğini kullanır. Bu yıllarda yazdığı öbür romanlarda anlatı biçimi değişir, *İnce Memed*'lerde hep aynı kalır: Hep o çocuksu, hep o masalsı anlatım; anlatıcı ile anlatılanlar hep aynı dünyanın insanlarıdır sanki; sanki özdeşleşmişlerdir, dilleri aynıdır, dünyaya bakışları aynıdır, inançları aynıdır, aynı mucizelere inanırlar... Yaşar Kemal "tükürmüşüm sizin romanınızın kurallarının içine" demektedir halkını anlatabilmek için –hatta daha fazlası için– halkını savunmak, halkının çektiklerini dile getirmek ve halkına umut vermek için. "Başkaldırı"yı temel ilke yapmış bir romancının roman kurallarına başkaldırmasını olağan saymak gerek.

Yaşar Kemal, *İnce Memed*'lere özgü bir roman anlayışını bilinçle kullandığı içindir ki Müslüm gelince zor durumdaki Me-

med'in "Başının yöresinde dönen kuşlar sevinç içinde şakıdılar" (s. 29); İnce Memed'in atı diye uyuz bir atı kurşuna dizdikleri zaman, "Şafağa karşıydı, köprünün üstündeki yüksek tepenin yamacından on iki ak libaslı kişi ışıklar içinde balkıyarak aşağı indiler, köprüye ayak basar basmaz da İnce Memed'in atı ayağa kalktı, derin bir uykudan uyanırcasına silkindi, ışık içindeki adamlar ona yaklaşırlarken, şaha kalktı, burun delikleri şişti, ön ayakları göğü döğerek üst üste kişnedi. (...) ... yürüdüler, dağlara doğru çekildiler gittiler. Orada, köprünün gözünün altında atın kurşuna dizildiği yerde küçücük, arada sırada sert çakan bir ışık kaldı" (s. 226); İnce Memed yeniden eşkıyalığa dönünce, "Başında o sarı ışık dönüyor, şavkıyor, savruluyordu" (s. 343); Anacık Sultan'ın İnce Memed'e giydirdiği gömleği "... giyenlere hiçbir hastalık yaklaşamazdı. Onlara kurşun işlemez, onları kılıç kesmezdi. Bu gömleklerden giyenler bilcümle kötülüklerden arınırdı. Onları ateş yakmaz, su boğmazdı. Kollarındaki zincirler kendiliğinden sökülür, mahpushane duvarları bir bakışta yıkılırdı" (s. 367); Anacık Sultan, kestirdiği geyiğin köyün fukaralarına dağıtılmasını isteyince, "Kayalar çatırdamağa, aralarından taze, buğulu, mavili çiçekler, bir uçtan bir uca silme çıkmağa başladı" (s. 369); Anacık Sultan gömülürken, "Bu sırada ölünün üstüne ak bir bulut geldi durdu, o, her zaman Ocağın üstünde salınıp duran bulut" (s. 556) ve "O ak bulutla, o üç kuş doruğun üstünde süzüldüler kaldılar. Gecede bir yıldız kümesi dönerek, ışıkları savrularak doruğun üstüne indi" (s. 356)... Yaşar Kemal mi yazıyor, halk mı söylüyor, karışır birbirine. Ve bütün *İnce Memed*'lerde Yaşar Kemal bilinçle yapar bunu.

Yaşar Kemal, roman kurallarına aldırmadığı için ya da *İnce Memed*'lerin kurallarını kendi koyduğu için, romanın akışını aksatacağını bile bile Bayramoğlu'nun nasıl eşkıya olduğunu, Şakir Bey'in zenginliğinin kökenini anlatmaya başlar.

Yaşar Kemal, *İnce Memed*'lerin klasik romanın alışılmış kalıpları içinde yazılamayacağını çok iyi biliyor; darda kaldıkça durmadan mit yaratan, yarattıkları mitlere sığınan, bunu bir savunma aracı, bir yaşama bağlanma aracı olarak kullanan insanların yaşamlarını günlük yaşamın mantıki düzenine bağlı kalarak anlatamayacağı için, gerekince, düşle gerçeği iç içe veriyor. Ustaca.

Yaşar Kemal, düşle gerçeği iç içe verme yöntemini, İnce Memed'in eşkıyalığı bıraktıktan sonra yaşadığı korkuyu anlatırken de kullanıyor. Sanrı (hallucination), biliyoruz, "uyanık bir kişinin, kendi dışında var sandığı ama gerçekte yok olan olguları algılaması"dır. İnce Memed, 115. sayfada, bir kebapçıda bir adam görür: "Memed, adamın kendisini bir iyice tanıdığını, tanıyınca da şaşkınlıktan küçük dilini yuttuğunu anladı." Memed'in bu adamla kovalamacası 327. sayfaya kadar sürer. Hürüce, Memed'e "Oysa öyle bir adam yokmuş" der; Memed, 334. sayfada eşkıyalığa döner ve "o adam" bir daha görülmez. Burada Yaşar Kemal'in romana getirdiği yenilik, sanrı ile gerçek olayı birbirine karıştırmasıdır: 162. sayfada "o adam"ı Memed'den başka Abdülselam Hoca'yla "kapıdan çıkmakta olan kadınlar" da görür; 254. sayfada, "o adam", "üç el kurşunu arka arkaya atın tam alnının ortasına" boşaltır; 255. sayfada Memed'le Zeki Nejad "atın koşumunu çözdüler, eyeri Memed, heybeyi, dizgini, bellemeyi öğretmen aldı, eve doğru yola düştüler."

Yaşar Kemal, Memed'le "o adam" ilişkisinde sanrı ile gerçeği birlikte vererek sayfalar boyu süren bir gerilim sağlıyor. Memed'in atı vurulduğu zaman öğretmen Zeki Nejad'a, "... bu Şakir olacak köpek kan içici bir insan kasabıdır. İşte ilk önce senin başına geldi. İlk seni öldürtmek istedi. Seni öldürerek bana gözdağı vermek istedi" dedirterek okura bir ipucu veriyor. Memed, dağlara dönünce, kasabanın o alışamadığı ortamından uzaklaşınca, tedirginliğinden kurtulunca, "o adam"dan da kurtuluyor.

Yaşar Kemal, ağaların, jandarma subaylarının, mebus Arif Saim Bey'in tutkularını, ikiyüzlülüklerini, korkularını, mal mülk düşkünlüklerini gözler önüne sererek 1930'lu yıllardan bir kesit verirken mizahı bir silah gibi kullanıyor. Köylülere de eleştirel bir tutumla yaklaşıyor, onları idealize etmiyor, ama bu hiçbir zaman mizaha dönüşmüyor.

İnce Memed 4'te dil, büyük bir yazıcı ustalığıyla kullanılmıştır.

Bu kitapta Yaşar Kemal'in bir buluşu var, çok sevmiş onu, belli, üç kere tekrarlıyor: "Her bir su o kadar aydınlıktır

ki, sanki akan su değildir de ışıktır. Dibine kitap düşse okunur." (s. 11). Bir sayfa sonra: "... Ve suların dibine Kuran düşse okunur." ve 557. sayfada: "... göller aydınlanır, diplerine Kuran düşse okunur."

Doğa'dan, Ferhat Hoca'dan, Memed çocuktan, Molla Duran'ın öteki ağalardan ayrılan yanlarından söz etmeyeceğim, çünkü yazı çok uzadı. Bir cümleyle bitireyim: Türk halkının 1950 yılında, çeyrek yüzyıllık bir siyasal iktidarı niçin değiştirdiğini anlamak için toplumbilimsel incelemeler okumak elbette gereklidir, elbette yararlıdır; ama bence *İnce Memed 4*'ü, bu, resmi tarihin dışında yazılmış romanı okumak, bu iktidar değişiminin nedenlerini anlamak için yeter.

1987

11. *Deniz Küstü*

Deniz Küstü'yü yayımlandığı yıl, 1978'de, okumaya başlamış, ama bitirememiştim. Anımsadığım kadarıyla romanda yer yer çok abartılı parçalar vardı, bu parçalar romandan soğutmuştu beni. Ayrıca, 1977-1978 yılları, okuma-yazma açısından kayıp yıllardır benim için; yaşadığım, bir acıydı yalnızca, üzerinde rakıların nöbet tuttuğu bir acı... Bu ruhsal durumun da etkisi olabilir *Deniz Küstü*'yü sonuna kadar okuyamamamda...

Geçenlerde Yaşar Kemal'le birlikte bir televizyon programına katılmayı kabul ettik; bu program dolayısıyla Yaşar Kemal'in İstanbul'a nasıl baktığını bilmem gerekiyordu, bunun için de *Kuşlar da Gitti* (1978) ile *Deniz Küstü*'yü yeniden okumam zorunluydu. Ve okudum. *Kuşlar da Gitti*'ye de kısaca değineceğim ama, asıl *Deniz Küstü* üzerinde durmak istiyorum, çünkü *Deniz Küstü* yarıda bırakılacak bir roman değil, o abartılı parçalar gene rahatsız etti beni, fakat o kadar güzel yerleri var ki romanın, onlar üzerine yazmamak içime sinmedi.

I

Yaşar Kemal'in gözüyle İstanbul... Hep bir yozlaşma, bir tükeniş, bir yok oluş görür Yaşar Kemal İstanbul'a baktıkça: "Çirkinin çirkini beton apartmanlar, durmadan parsellenen arsalar..." İstanbul'un güzel olduğu zamanlarda "her gün binlerce kuş tutulurdu Florya düzlüğünde, binlerce kuş götürülürdü İstan-

bul'a, Eyüp Camisinin, Yeni Caminin, Sultan Ahmed'in, Ayasofya'nın, Mihrimah Sultan'ın, Fatih Camisinin önüne: Azat buzat, beni cennet kapısında gözet... İnsanlar saldırırlardı kafeslere, birbirleriyle yarışırlardı bir kuş satın almak için. O zamanlar kuşçular İstanbul'a kuş dayandıramazlardı." İstanbul değişiyor, İstanbul'la birlikte insanlar da değişiyor: İnsanlar bir avuç arsa için birbirlerinin gözlerini oyuyorlar; çirkin beton apartmanlar, villalar, ağaçları, yeşillikleri yok ediyor; artık "Sokaklarda yalnız para para, para kazanmak için yaşayan, insanlıklarını unutmuş yaratıklar" vardır. "Belki kuşlar çok derin, eski bir içgüdüyle buraya, o zaman kesilmiş olacak olan şu ulu çınarın üstüne, göğüne uğrayacaklar, bir an duraklayıp bir şeyler arayacak, birşeyleri anımsamaya çalışacak, beton yığını evlerin üstünde küme küme dolaşacak, konacak bir yer bulamayıp bir uzak keder gibi başlarını alıp çekip gidecekler." Yaşar Kemal, "Kuşlar da gitti, kuşlarla birlikte de..." diyor, cümlesini yarım bırakıyor, biz tamamlayalım: "Kuşlarla birlikte insanlık da..." Kuşlarını satamayan çocuklar, sonunda satamadıkları kuşları yerler! *Kuşlar da Gitti* şöyle biter: "... önümde İstanbul şehrinin acımasızlığının, yitmişliğinin, kendi kendini, insanlığını unutmuşluğunun, çok şeyler yitirmişliğinin bir anıtı, yüzlerce kuş başından dikilmiş bir anıtı duruyordu."

Doğa sevdalısı Yaşar Kemal, İstanbul'un çöle dönüşünü, canlıların yaşayamayacağı bir kent haline gelişini anlatıyor *Kuşlar da Gitti*'de; kuşlarla birlikte, insanlığın da, sevmenin de, acımanın da gittiğini...

Kuşlar da Gitti'yi ilk okuyuşumda bir "ayrıntı fukaralığı" görmüştüm, Yaşar Kemal hep aynı ayrıntıları 'tekrarlıyordu'; bu okuyuşumda da aynı ayrıntı fukaralığını gördüm.

Yaşar Kemal, *Deniz Küstü*'de, gene İstanbul'un tükenişini (Özellikle Marmara'nın!) anlatıyor, enine boyuna, daha geniş bir coğrafyada; ama bir yandan da insanlar, insan dramları anlatıyor... *Deniz Küstü*, Yaşar Kemal'in ilk "İstanbul romanı". Evet, bir İstanbul romanı ve hemen bir gözlem: içinde "İstanbullu" olmayan bir İstanbul romanı. Romanın iki kahramanından biri, "Selim balıkçı", Kafkasya göçmeni bir Çerkezdir; öbürü, Karadenizli bir delikanlıdır, Rizeli Zeynel. Menekşe balıkçı-

ları da Anadolu'dan gelen insanlardır, büyük zengin Veziroğlu da, Zeynel'in çocuk arkadaşı Dursun Kemal de. (Karadeniz'de "Dursun Ali" adı yaygındır, "Dursun Kemal"i bulsa bulsa Karadenizlinin tersi olan Yaşar Kemal bulur!) Yaşar Kemal, *Deniz Küstü*'de, sadece romanın coğrafyasını değiştirmiş; romandaki insanlar, bildiğimiz Yaşar Kemal romanı insanları. İnsanları, Anadolu insanları olunca, Yaşar Kemal de ancak bu insanların gezip görebilecekleri bir İstanbul'u anlatıyor: Yenicami yöresi, Eminönü, Köprü, Unkapanı, Kumkapı, Menekşe, Beyoğlu'nda Çiçekpazarı... Gerçek İstanbullunun olmadığı bir romanda Nişantaşı'nı, Osmanbey'i, Bebek'i anlatacak değil ya!

Deniz Küstü'deki insanlar için "bildiğimiz Yaşar Kemal romanı insanları" demiştim: Gerçekten de Yaşar Kemal'in "köylüler"i gibi düşünüp davranıyor *Deniz Küstü*'nün insanları da. Bir örnek: Canını kurtarmak için Zeynel'i vurmak zorunda kalan Selim, adam öldürmenin acısına dayanamaz, intihar etmek ister, ölmez, Selim'i hastaneye kaldırır Menekşe'deki balıkçılar, Selim hastaneden kaçar, yarası kanamaktadır, sargı bezleri kana bulanmıştır. Selim, denize yürür, "Sular göğsünü aşmıştı", Menekşeli balıkçılar Selim'i denizden çıkarırlar, gecekondusuna götürürler, doktor getirirler; "Selim balıkçının iyileşmesi uzun sürdü. Fatma abla, öteki Menekşeli kadınlar, erkekler, hastalığı süresince ona çocuklarına bakarcasına baktılar, ona şefkat, sevgi, dostluk gösterdiler." Oysa daha önceki sayfalarda aynı insanların Selim'in arkasından durup dinlenmeden dedikodu yaptıklarını, Selim'i kötülediklerini, kuyusunu kazdıklarını Selim'in, biliyoruz. (Yaşar Kemal, o insanların bu davranışlarını sayfalar boyu yazdıktan sonra, 398. sayfada, bir de özetlemek gereğini duymuş! Ey Yaşar Kemal! "Öğün"mek, "çalışmak" bir yana, ama "güven" –okurlara!) Yaşar Kemal, Menekşelilerin Selim'e davranışına benzer bir davranışı *Yer Demir Gök Bakır*'da –yıllar önce– yazmıştı: Bunalan köylüler öfkelerini Ali'den alırlar, ölesiye döverler Ali'yi. "Bütün öfkelerini Ali'den alan, Ali'yi ölesiye döven köylüler, dövdükten sonra, ona en dostça ilgiyi de gösterirler. İlk yumruğu atan Gömleksizoğlu, sabaha kadar Ali'nin başında bekler. En büyük kışkırtıcı Zalaca, 'Ali'nin yatağının üstüne buruşmuş, ama hoş kokulu bir dağ el-

ması' koyar." (Gene bir ayraç: Menekşeliler de "Denizin en iyi balıklarını, meyvelerin, sebzelerin turfandasını, yoğurdun en tazesini, balın, kaymağın en iyisini ona [Selim'e. - F.N.] getiriyorlardı.")

Çevre koşulları insanları elbette değiştiriyor, ama bunun için zaman gerek, uzun zaman gerek, belki bir iki kuşağın gelip geçmesi gerek; geçecek zamanın durağan bir zaman olmaması, ekonomik, toplumsal, siyasal koşulları değiştiren bir zaman olması gerek... Bunun için Yaşar Kemal'in köylerde yaşayan köylülerle İstanbul'da yaşayan köylülerin benzer davranışlar içinde olmalarını olağan karşılamak gerek.

Yaşar Kemal'in köylüleri değişmiyor da Yaşar Kemal değişiyor mu? Bir açıdan değişiyor: Kültür düzeyiyle bir "birey" durumuna geliyor; ama bir açıdan değişmiyor: Çocukluğundan, gençliğinden gelen etkiler kendilerini hemen belli ediyor, yaşadığı yörelerin izleri satır aralarından gösteriyorlar kendilerini. Deniz hakkında onca söz etmiş bir Sait Faik, "Sabah saat üçte deniz usul usul ağarıyordu, az sonra bütün Marmara kar yağmış dümdüz bir ovaya benzeyecekti" biçiminde bir cümle yazamazdı, bunu yazabilmek için "kar yağmış düz ovalarda" yaşamış olmak gerek – Yaşar Kemal gibi. Yaşar Kemal'in belleğinde öyle yer etmiş ki "kar yağmış gibi beyazlık", tutamıyor kendini, aynı benzetmeyi bir kere daha tekrarlıyor: "Denizin yüzü kar yağmış gibi beyazdı..."

Yaşar Kemal'in betimlemeleri hep "ova"lı değil tabii; çoğu betimlemeler yıllarca İstanbul'da yaşamanın ürünü. Bir örnek: "... ışık, Boğazdan, Kız Kulesinin oralardan, Moda burnundan, Fenerbahçeden denizin yüzüne bir sıvı gibi yayılarak ağır ağır geldi..."

Ama Yaşar Kemal'in İstanbul'dan böyle sevgiyle söz ettiği parçalar pek az *Deniz Küstü*'de; *Deniz Küstü*, çirkinleşen, pisleşen, denizi öldüren İstanbul'un romanı; ölen İstanbul'a ağıt değil, okkalı bir küfür! İşte Haliç: "Haliç, çamur, büyük bir lağım, çöplük, köpek, kedi, at, iri fareler, martı leşleriyle ağır, çalkanmayı, akmayı, dalgalanmayı unutmuş, neon, otomobil, puslu donuk güneş ışıklarıyla, üstünde odun parçaları, kabuklarla, süprüntülerle, sebze halinden dökülmüş (*Deniz Küstü*'nün

1978'de yazıldığını anımsamak gerek. - F.N.) yüzlerce kilo sebzeyle, domatesle, patlıcanla, portakal, pırasa, karpuz kavunla kımıltısız, yıllardır hiç durmadan akıtılan fabrika artıklarıyla, yanmış acı, kokan yağlarla kaymak bağlamış, dünyada hiçbir kokuya benzemeyen ağır, öğürtücü, delirtici bir kokuyla, gene dünyada hiçbir bataklığa benzemeyen bir bataklıktı. Yorgun, pis, korkunç Haliç..." *Kuşlar da Gitti*'yi anımsatan bir parça: "Şu, kuşların on bin yıllık yığınak yerlerine, şu sarı dikenlerin üstlerine, kurumuş ulu kavağın, gövdelerinin içi boşaltılmış çitlembik ağaçlarının yörelerine çimento yığını apartmanlar, evler döşeniyordu. Ya bu güz, o küçücük, binlerce, on binlerce kuş buraya gelince ne olacaktı, nereye konacaklardı, en çok buna şaşıyordu." Korkunç bir "çürümüşlük": "Vapurlar işleyemiyordu, yaramıyordu çürümüşlüğü..."

Yaşar Kemal'in İstanbul'u, ne Kanlıca'dan söz ederken *"Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa..."* diyen, *"Hiç dönmemek ölüm gecesinden bu sâhile, / Bitmez bir özleyiştir, ölümden beter bile."* (*"... Ölümden beter bile."*, Yahya Kemal'e yakışmıyor!) diyen Yahya Kemal'in İstanbul'una benzer, ne de Orhan Veli'nin o güzelim, ama alabildiğine nostaljik "İstanbul'u Dinliyorum"una; Yaşar Kemal'in İstanbul'unu benzetsek benzetsek Tevfik Fikret'in 'Sis'ine benzetebiliriz: *"... Ey Marmara'nın mâi der-âguşu içinde / Ölmüş gibi dalgın uyuyan tîde-i zinde; / ... Üstünde coşan giryelerin hepsine bî-his. / Te'sis olunurken daha, bir dest-i hıyânet / Bünyânına katmış gibi zehr-âbe-i lânet! / ... Ey ma're-ke-i tîn ü gubâr eski sokaklar; / Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar / Vîrâneler, ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirra; /... Ey fazl-ı tabîatle en âmâde ve müin'i / Bir fıtrata makrûn iken aç, âtıl ü âkim / ... Ey kimsesiz, âvâre çocuklar... hele sizler, / Hele sizler... / Örtün, evet, ey hâile... Örtün evet, ey şehr; / Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!.."* (Memet Fuat, *Tevfik Fikret - Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları* adlı kitabında şöyle Türkçeleştirmiş bu dizeleri: "... ey Marmara'nın mavi kucağında / ölmüş gibi uyuyan canlı yığın; / ... üstünde coşan gözyaşlarının hepsine hissiz. / Kurulurken daha, bir hainlik eli / yapına katmış gibi zehirli bir kargış suyu! / ... ey çamur ve tozun savaş alanı eski sokaklar; / ey her açılan gediği bir olay saklar / viraneler, ey uykulu it kopuğun pusu yerleri;

/ ... ey doğanın bağışıyla en hazır ve nimetli / bir yaratılışa ulaşmışken aç, tembel ve kısır; / ... ey kimsesiz, başıboş çocuklar... hele sizler, / Hele sizler... / Örtün, evet, ey facia... Örtün, evet, ey kent; / örtün ve sonsuzca uyu, ey dünya orospusu!..")

Sait Faik'in 1951'de yayımlanan *Mahalle Kahvesi* adlı hikâye kitabında "Söylendim Durdum" adlı bir hikâyesi, daha doğrusu o Sait Faik'e özgü "denememsi" bir hikâyesi vardır, şöyle başlar: "Şöyle bakıyorum şehre de, yeşil yeşil bir şey geçiyor içimden. Su mu, çayırlık mı, orman mı? Değil. Yeşil bir şey, *zehir yeşili* bir şey. Birtakım yeşil renkli zehirlerle zehirlenmiş yeşil bir su..." Yaşar Kemal de İstanbul'un denizini anlatırken aynı sözü kullanıyor: "... denizin dibine bir *ağı yeşili* çöküyor..." (İtalikler benim. - F.N.)

Deniz Küstü'den, zaman zaman, Sait Faik'e selamlar uçuruyor Yaşar Kemal.

II

Deniz Küstü'nün kahramanı, "Selim balıkçı". Yaşar Kemal, "balıkçı Selim" demiyor da "Selim balıkçı" diyor. İstanbul'da yalnızca Anadolu'dan İstanbul'a göçen insanları anlatan Yaşar Kemal, roman kahramanlarını daha da uzaklardan, ta Kafkasya'dan getirtmiş; Balıkçı Selim, Kafkasya'dan gelen "savaş göçmeni" bir ailenin oğlu, bir Çerkez. Önce "sıcak, ağılı Çukurova toprağına" konuyorlar, sonra Uzunyayla'ya ("Uzunyayla'nın göğünde yapayalnız kalmış bir güneş...") yerleşiyorlar. "Selim Uzunyayla'da doğdu. Sonra babası öldü. Kaçış. Kumkapı. Kumkapı'da balıkçılık, sonra askerlik, boynundaki yarası sızlıyor daha. Cerrahpaşa Hastanesi." Ve Cerrahpaşa'da başlayan bir eski zaman aşkı, bir masal aşkı: "Saçları sarı, gözleri duru mavi, ışıklı bir su gibi, gökyüzü damıtılmış, ela, büyük, hayran, güzel." Selim'in yaşamında bir Rum sevgili var (Rum kızı, "Vre, sen çok konuşuyor, hiçbir şey yapmıyorsun. Vre, sen hayal kuruyorsun," demiş, Selim de vurmuş tekmeyi kapıya çekip gitmiştir. Anası, kızı Atina'ya kaçırmış, kızı düşündükçe kahrolmak düşmüştür Selim'e.), bir de Kürtlerle savaşırken vu-

rulup geldiği Cerrahpaşa Hastanesi'nde kendine bakan sarı saçlı hemşire. Hemşireyi yirmi beş yıl boyunca düşler. Önce arsa alacaktır: "... yirmi beş yıl, tam yirmi beş yıl ben içki içmedim, ben, yosun yedim. Ben suya kurumuş ekmeği katık ettim. (...) Tam yirmi beş yıl ben bu arsayı, bu çınarı gözlerimle okşadım büyüttüm..." Selim, arsa (Sevdiği, almak istediği her arsaya ağaçlar diker, bakar bu ağaçlara, büyütür.) için para biriktirir: "Böylelikle on beş yıldır, her balık akınında Veziroğluna, para torbası elinde gidiyordu." (Veziroğlu, ilk kez, Selim'in kendini arsa için öldürebileceğini sezince büyük bir korkuya kapılır, arsayı vereceğini söyler Selim'e. Ama Selim birden vazgeçivermiştir o arsadan, "Ben ne yapacağım Çengelköydeki arsayı, değil mi? Ben buradan ayrılamam ki... (...) Ben Zeki Beyin arsasını alacağım" der. Arif Damar'ın iki dizelik bir şiirini anımsıyorum: "*İlle görmek için mi beklenir güzel günler / Beklemek de güzel.*" Rum kızı haklı: Selim, yalnızca hayal kurmayı seviyor!) Sonunda arsayı da alır Selim, evi de yaptırır, ama kendini öldürmeye kalkışıp da hastaneye düşünce, orada yabancı bir hastabakıcıyla karşılaşınca, romanın sonunda "O değildi, o değildi, o değildi. O, o olamaz. O değildi," diyerek...

Balıkçı Selim, sarı saçlı hemşireyi sever, bir; yunusları sever, iki; yıllardır kovaladığı kılıçbalığını sever, üç.

Yabancılara yunusbalığı yağı satmak için Marmara'da yunus kırımı başlayınca; yunuslar zıpkınlanınca, dinamiti, kurşunu yiyince çığlıklar atmaya başlayınca balıkçı Selim çılgına döner, "Deniz size küsecek," diyerek balıkçılarla savaşa tutuşur, Selim'in adını "Deniz küstü Selim" koyar balıkçılar, işlerine devam ederler... Ve deniz küser, gerçekten: "Her balıkçı, her balıkçı reisi bilir yunusların küçük balıkları kıyılara, balıkçıların üstüne sürdüklerini. (...) Yoksa her balıkçı bilir, yunuslar gidince denizin insanoğluna küseceğini, kuruyacağını."

Balıkçı Selim, kılıçbalığından ilk kez 54. sayfada söz eder: "Bir aydır ardındayım onun, gördüm, çok kurnaz, çok da atik... üç metreden fazlaydı boyu. Üç kere karşılaştım onunla. Kaçırdım, arıyorum, yakalayacağım." Balığı yakalayacak, yedi bin beş yüz liraya satacak, arsa parasını tamamlayacaktır. Kılıçbalığı ile ilk kez 71. sayfada karşılaşırız. Birden motor sallanır, Se-

lim, "O" der, "Haydi ya Allah!" Ama Selim'in zıpkını kılıçbalığının kuyruğuna "birazcık" battığı için ("Elim titredi" der anlatıcıya Selim!) balık, kurtulur kaçar. Kılıçla balıkçı Selim'in savaşını Yaşar Kemal 311. sayfada anlatır. Hem de nasıl! Balıkçı Selim kılıçla savaşırken Yaşar Kemal de sanki Hemingway'le (*İhtiyar Adamı ve Deniz*) savaşmaktadır! Hemingway'in balıkçısı yalnızca "ekmek parası" için savaşmaktadır; Selim de balığı satarak alacağı yedi bin beş yüz lirayı düşünmektedir elbette, yıllardır düşlediği arsayı sonunda alabileceğini düşünmektedir, "sarı saçlı" hemşireye ancak bu balığı yakalayarak kavuşabileceğini düşünmektedir, ama balığı da sevmektedir: "Balık yoruldukça üzülüyor, hızlandıkça seviniyordu. (...) Ya yakalarsa balığı? Bunu düşündükçe titriyor, eli ayağı birbirine karışıyor, içine bir sevinçle karışık bir acı çöküyordu." Balık bir parmak kalınlığındaki naylon ipi koparamadıkça, o kocaman zokayı ağzından çıkaramadıkça, balıkçı Selim, "Yazık kıramıyor, kesmiyor, koparamıyor," diye üzülmektedir! Direnmesini sürdüren balık, "suyun yüzüne atladı, gerildi, yay gibi oldu, sırtı güneşte som mavi ışıladı, denize dönerken menevişlendi, battı. Selim büyülendi kaldı, gözlerinin önündeki kayan, yaldırdayan balkıma daha bitmemişken balık suyun yüzünde bir daha balkıdı, dünyayı, denizi, suları, tekneyi, Selimi som maviye boğdu, yaylandı suya gömüldü. Üçüncüsünde suların üstündeki koskocaman menevişlenen mavi yay yeniden balkıdığında Selim artık hazırdı, elindeki keskin balıkçı bıçağını ipe doğru savurmasıyla balığın sulara gömülmesi bir oldu. Gömüldüğü yerde sular köpürdü. Selim gözleri köpüklerde bir süre öyle kaldı. Giden balığın arkasından, elleri düşmüş bakakaldı. (...) ... balıkçının yüreği, içi pır pır, pır pır apaydınlık, gittikçe gürleşen bir sevinçle doldu." Selim'in kılıçbalığıyla savaşını anlatan o sekiz sayfa, romanın belki de en güzel parçasıdır. *İhtiyar Adamı ve Deniz*'i okuyalı yıllar oldu, ama o romanda beni böylesine etkileyen sekiz sayfa yoktu...

Kılıçbalığına kıyamayan balıkçı Selim, Zeynel'e kıymak zorunda kalır. Canını kurtarmak için de olsa, istemeye istemeye de olsa, Zeynel'e iyilik yapmak uğruna kendini tehlikeye atmış da olsa, sonunda, Zeynel'i öldürmüş olmak olgusu dayanılmaz

hale gelir Selim için; beklediğinin bilincinde olmadan "denizden geleceği" bekleyerek günler geçirir, "denizden geleceği" bekleyerek arsayı alır, evi yapar, evi döşer, "denizden geleceği" beklemek "sarı saçlı"yı bile unutturmuştur Selim'e; ama denizden kimse gelmez... Ve balıkçı Selim, kendisini vurur. Hastaneye kaldırılır. Sonra, hastaneden kaçar: "... Selim balıkçıyı koridorlarda koşarken gördüm, (...) gözleri pörtlemiş, deli deli ışıklanmış...." Menekşe'de dedikodular başlar, Yaşar Kemal dedikoduları Yunan tragedyalarındaki koro gibi kullanır: "... Niye ağladı hastalığında sabahlara kadar? / Kimi sayıkladı? / O, o değildi, o, o değildi... / (...) O kimdi? / Birini bekledi Selim balıkçı. / Kırk yıl birisini bekledi. / Her şeyi onun için yaptı. / Gelmedi. / (...) O gelmeyince de..."

Selim, yaptırdığı köşke dönüp bakmaz bile. Dünyadan elini eteğini çekmiştir artık. Menekşe'nin yok edilerek yerine turistik otel yapılması karşısında, bu işin sorumlusu Veziroğlu'nu vurur Selim, biner teknesine, Hayırsızada açıklarında durur; bir mucize gerçekleşir, bir yunus balığı sürüsü "bir sevinç ışığı" gibi gelirken, balıkçı Selim son sözlerini söyler: "O değildi. (...) O, o olamaz. O değildi." Deniz, "koskocaman, mavi, terütaze, dibinden ışık verilmişçesine yumuşacık bir sevinç çiçeği olup açmış," balıkçı Selim'i beklemektedir.

Selim'in aşkı için "bir eski zaman aşkı, bir masal aşkı" demiştim; sonu da öyle: Sevgilisine kavuşamayan âşık, yaşamını sürdürme gücünü yitiriyor... Tıpkı Mecnun gibi. Fuzuli'nin *Leylâ ile Mecnun*'unu düşünüyorum, Leylâ'nın öldüğünü duyunca Mecnun'un söylediklerini: *"Hem-râhım idin bu yolda ey mâlı / Hem-râhı koyup gider mi hem-râlı (...) Âlem hoş idi ki var idi yâr / Çün yâr yok, olmasın ne kim var (...) Yâ Rab bana cism ii can gerekmez / Cânânımsız cihan gerekmez..."* (Fark etmişsinizdir: 16. yüzyılda yaşayan [ölüm tarihi: 1556] Fuzuli'nin dili 1915'te ölen Tevfik Fikret'in dilinden çok daha kolay anlaşılır bir dil!)

Yaşar Kemal, "lümpen" denebilecek bir çevrede yaşayan balıkçı Selim'in kişiliğinde halkımızın kimi erdemlerini yaşatmak istemiş: Doğa sevgisi, insan sevgisi, merhamet, yardım isteyene yardım etmek, az konuşmak, "topraktan (ya da deniz-

den – kısaca doğadan) öğrenip kitapsız bilmek", inandıkları için gözünü kırpmadan sonuna kadar savaşmak, sevince bütün yüreğiyle sevmek... Sarılabilecek ortak değerleri kalmamış, çürümüş bir ortamda yaşadığımız için mi balıkçı Selim'i ta Kafkaslar'dan getirmiş Yaşar Kemal?..

III

Kale Kapısı üzerine yazarken, "*Kale Kapısı*, korkunun romanıdır," demiştim. O romanı okuyan herkesin kolaylıkla görebileceği bir gerçekti bu; nitekim başka yazarlar da *Kale Kapısı* üzerine konuşurlarken "korku" üzerinde durdular. Bu satırları yazarken düşünüyorum da "Herhalde onlar da, benim gibi, *Deniz Küstü*'yü sonuna kadar okumamışlardı," diyorum. Çünkü "korku" izleğini ilk kez *Deniz Küstü*'de işlemiş Yaşar Kemal: *Kale Kapısı*'ndan tam sekiz yıl önce!

İlkin 27. sayfada (Okuduğum kitap, 2004 yılında yapılan YKY baskısı) "korku" konusuna değiniyor anlatıcı: "İnsanlar bu kadar korkmasalar, bu kadar zalim olurlar mı, bu kadar birbirlerine düşmanlık eder, birbirlerinin böylesine kuyularını kazarlar mı, insan öldürürler mi, (...) düşünebilme yeteneklerini böylesine yitirirler mi, (...)"

156. sayfada "korku" ile "öldürme" arasındaki ilişki üzerine duruyor anlatıcı, "Korkunun son sınırına varır kaça kaça, son, en üst sınırda korkusu o kadar büyür ki, insan orada insanlığından çıkmaz, çözülmez, laçka olmaz, bitmezse geriye aynı şiddetle, şiddeti yoğunlaştırarak döner, işte o zaman ölür, öldürür..." diyor.

191. sayfada Zeynel'in İhsan'ı "korku"dan öldürdüğüne değiniliyor; 392-393. sayfalarda Zeynel'in "korku"sunun Zeynel'i nasıl öldürdüğünü okuruz: Balıkçı Selim, sonunda, yalvarmalarına dayanamayarak Zeynel'i Limni Adası'na kaçırmayı kabul etmiştir, ama Zeynel'in korkudan ne hale geldiğinin farkındadır: "... çok korkmuş, korku onu delirtmiş, sakınmalı bu gece ondan, ya kendisini denize atar, ya da beni öldürür..." Ne durmadan "el-

ham okumak" (s. 365) kurtarır Zeynel'i korkudan, ne de balıkçı Selim'i korkutmak (!) için sıktığı palavralar; korku dayanılmaz hale gelince Zeynel balıkçı Selim'i öldürmeye kalkışır, Selim de kendi canını kurtarmak için Zeynel'i öldürür.

IV

Deniz Küstü'de, romanın o kendine özgü "dil"ini, söylenmeyenin söylenenden çıkarılmasını gerçekleştiren dili, ustaca kullanıyor Yaşar Kemal. Birkaç örnek vermek istiyorum.

Balıkçı Selim, kendince çok önemli bir konudan söz açtığı zaman, lügat paralamaya başlar: "Sarı saçlı" sevgilisinden söz ederken "iktiza" sözcüğünü kullanır, iki sayfada üç kere (ss. 86-87); 293. sayfada, Mahmut'a, Veziroğlu arsayı vermezse Veziroğlu'nu vuracağını anlatırken "kelam" der, 293. sayfada iki kere. (Ne var ki "iktiza" için bir açıklama yapmayan, okura güvenen Yaşar Kemal, bu kez, tutamaz kendini, "Sözüm demiyordu da, işin önemini daha büyüteceğine inandığından, kelamım diyordu," diye bir açıklamaya girişerek işi berbat eder!)

Balıkçı Selim, evini yaptırmış, mobilyacı mobilyacı dolaşarak beğendiği eşyaları almış, evini döşemiştir. Ev, Kör Mustafa'nın evini andırmaktadır. Çünkü Selim'in yaşamı boyunca içini gördüğü tek zengin evi, Mustafa'nın evidir! Başka türlü olması olanaksızdır...

İşte lodosçu Hasan: "Kulakları, gözü, burnu, saçları, elleri ayaklarıyla, kanıyla bakıyordu denizin dibine."

Olta, çocuk Kemal'in avucuna saplanıp yaradan kan fışkırınca "katil" Zeynel "sararır".

Dedikoducuların gerçekleri nasıl bozup değiştirdiğini, eski dille söylersek nasıl "tahrif" ettiğini ne güzel anlatır Yaşar Kemal. (Bu arada "Dursun Kemal", dedikoducuların dilinde, "Dursun Ali Alkaplan" olmuştur!)

Dursun Kemal, bağladıkları polislerden birinin şapkasını almak ister, ama hiçbirinin şapkası uymaz başına, "Hiçbiri başıma olmadı," der Zeynel'e. Zeynel'in (daha doğrusu bir yanı

hep "çocuk" kalmış Yaşar Kemal'in) cevabı: "Sana kafası küçük bir polis bulurum şimdi, onun şapkasını alırsın sen de..."

Daha ne güzel ayrıntılar var *Deniz Küstü*'de...

V

Gelelim *Deniz Küstü*'nün sevmediğim, beğenmediğim yanlarına...

En başta Zeynel! İnsani gerçekliği olmayan, baştan sona yapaylığı sırıtan bir tip... Ne işlediği cinayet inandırıcı, ne bir çocukla kurduğu dostluk, ne lokantaya girmekten korkup da banka soyması! Yaşar Kemal de özen göstermiyor Zeynel'i anlatırken: Bir yerde "altı ay evden çıkmadı" diyor, bir yerde "birkaç ay sonra artık her işe koşan oydu" diyor 107. sayfada, Zeynel için, "Ayakkabıyı da Beyazıttan alacaktı" diyor: Bir güvenlik önlemi olarak bunun anlamı var, ama bakıyoruz, üç sayfa sonra, Zeynel Galatasaray'dan alıyor ayakkabıyı!

Dursun Kemal de gereğince çalışılmamış bir roman kişisi. (Yaşar Kemal Rizeli Dursun'a, iki kere, Adanalılar gibi, "Allooo!" çektiriyor!)

Kötülük temsilcisi Veziroğlu da inandırıcılıktan uzak. Çünkü Veziroğlu'nun olaylar içinde gelişen bir kişiliği yok, Yaşar Kemal Veziroğlu hakkındaki bilgi toplamını anlatmakla yetiniyor.

Yaşar Kemal, gereksiz açıklamalardan kurtaramıyor kendini; balıkçı Selim'in konuşmasıyla ilgili bir "açıklama"sına değinmiştim, iki "açıklama" daha: "Yörelerindeki kalabalık azıcık seyrelecek olsa kendilerini çırılçıplak, güvensiz (...) buluyorlar..." (s. 276); "Zeynel, anası öldürülmüş, korkudan kendinin arkasına düşmüş, polislerce birlikte öldürülmeyi göze almış Dursun Kemale..." (s. 286).

Dil ustası Yaşar Kemal, zaman zaman kendini, anlatmanın şehvetine kaptırarak, çalakalem yazmaya başlıyor ve akıl almaz dil yanlışları yapıyor. Bir örnek: "... kokoreç doğrayıp, üstüne biraz maydonoz, soğan, domates ekerek..." (s. 62). Evet, domates ekerek! Kokoreç değil de sanki tarla! (Tarlaya da domates ekilmez, domates fidesi dikilir!)

Balıkçı Selim'in kırk yıllık aşkı, arsa satın alma konusundaki açıklaması olanaksız çocuksu tutumu (Selim Menekşe'de değil de sanki ayda yaşıyor!) gerçekçilikle bağdaştırılması zor bir aşk, bir tutum...

Bütün bunlara rağmen *Deniz Kıistü*'nün büyük bir bölümü keyifle okunuyor. Öyle parçalar var ki (Balıkçı Selim'in kılıçbalığı ile savaşı gibi.), okurken, "Aman bitmese!" dediğim oldu. Kimi tutarsız yanlarına rağmen balıkçı Selim'i unutabileceğimi sanmıyorum, o, yüreği sevgiyle, acıyla, özlemle dolu balıkçı Selim'i...

1992

YAŞAR KEMAL'İN ROMANCILIĞI

Fethi Naci (Giresun, 3 Nisan 1927 -) Eleştirmen, yazar. Asıl adı İsmail Naci Kalpakçıoğlu. İlk ve ortaöğrenimini Giresun ve Erzurum'da tamamladı (1945). İÜ İktisat Fakültesi'nden mezun oldu (1949). Kurucuları arasında bulunduğu Yüksek Tahsil Gençlik Derneği yöneticiliğinden dolayı tutuklandı, 1.5 ay kadar Sultanahmet Cezaevi'nde kaldıktan sonra salıverildi (1951). Uzun süre İstanbul'da bir fabrikada muhasebecilik yaptı. Nisan 1965'te görevine son verilince Gerçek Yayınevi'ni kurdu. O tarihten bu yana geçimini yazarlık ve yayımcılıkla sağlayan Fethi Naci, halen İstanbul'da yaşamakta ve *Cumhuriyet* gazetesinin haftalık kitap ekindeki eleştiri yazılarını sürdürmektedir.

Çok sevdiği babaannesinin ölümü üzerine kaleme aldığı ilk yazısı 1943'te *Erzurum* gazetesinde yayımlandı. İlk eleştiri yazısı (Behçet Necatigil'in ilk kitabı *Kapalı Çarşı* üzerine) 1945-46 kışında *Aksu* dergisinde yayımlandı. 1953'te babasının adını kendi adına ekleyerek, Fethi Naci adıyla yazmaya başladı. *Dost* dergisinin düzenlediği soruşturmada 1960'ın en beğenilen eleştirmeni seçildi. 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne giren Fethi Naci, *Vatan* gazetesinde ve *Sosyal Adalet* dergisinde siyasal yazılar yazdı. Partiyle ilişkisi kesildikten sonra aynı doğrultudaki yazılarını *Yön*'de ve bir süre yönetimine katıldığı *Ant* dergisinde sürdürdü. 1968'de siyasal yazılarına son veren Fethi Naci, "100 Soruda" dizisini yayımlamaya başlamasıyla edebiyata da kesin dönüş yapmış oldu.

Yazar, ilk yapıtıyla toplumcu sanatın ilkelerini koymaya çalışan ve bilimsel bir tutumu benimseyen bir eleştirmen olarak tanındı. Edebiyat merakı içinde yürütülmüş bir iktisat öğreniminin sağladığı iki yanlı gözlemin avantajları ilk yapıtlarında belirgin olarak görülmektedir. Güvenilir yargıları, dikkatli inceleyiciliği, bireşimci kültürü ve tutarlı dünya görüşüyle öne çıkan bir eleştirmen olarak değerlendirildi.

Bir Hikâyeci: Sait Faik - Bir Romancı: Yaşar Kemal adlı yapıtıyla, 1991 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Yapıtları: *İnsan Tükenmez* (1956), *Gerçek Saygısı* (1959), *Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm* (1965), *Emperyalizm Nedir?* (1965), *Azgelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi* (1966), *Kompradorsuz Türkiye* (1967), *100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri* (1968), *On Türk Romanı* (1971), *Edebiyat Yazıları* (1976), 100 *Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme* (1981), *Eleştiri Günlüğü I* (1986; *Türk Romanında Ölçüt Sorunu* adıyla, 2002), *Bir Hikâyeci: Sait Faik - Bir Romancı: Yaşar Kemal* (1990), *Gücünü Yitiren Edebiyat* (1990, 2002), *Roman ve Yaşam* (1992, 2002), *Eleştiride 40 Yıl* (1994), *40 Yılda 40 Roman* (1994), *Reşat Nuri'nin Romancılığı* (1995, 2003), *50 Türk Romanı* (1997), *Şiir Yazıları* (1997), *60 Türk Romanı* (1998), *Kıskanmak* (1998), *Sait Faik'in Hikâyeciliği* (1998, 2003), *Yaşar Kemal'in Romancılığı* (1998), *Yüzyılın 100 Türk Romanı* (1999), *Dönüp Baktığımda* (1999), *"Dünya Bir Gölgeliktir"* (2002).

Yaşar Kemal'in *Teneke, Ortadirek, Ölmez Otu, Yusufçuk Yusuf, Kale Kapısı, Kanın Sesi, Deniz Küstü* ve *İnce Memed 4* yapıtları üzerine Fethi Naci'nin kaleme aldığı on bir yazıdan oluşan *Yaşar Kemal'in Romancılığı*, onun romancı dünyasını daha yakından tanımak isteyenler için bir yol gösterici, YKY'nin 40 kitaplık Yaşar Kemal dizisine önemli bir katkı.

"Romancılarımız, Türk köylüsünü ya idealize etmişlerdir, ya köylülerin kimi davranışlarını, düşünüşlerini saklamışlar, kentlilere karşı 'kol kırılır yen içinde' havasına girmişlerdir, ya da köylülere 'büyük mal' diye, 'kavat' diye bakmışlardır. Bir Yaşar Kemal vardır romanımızda köylüleri 'olduğu gibi' gösteren; Yaşar Kemal, yaşantısına ve tanıklığına bağlı kalmış, gerçekçilikten sapmamıştır. Bunun içindir ki Türk köylüsünü 'olduğu gibi' tanımak için elimizdeki tek kaynak, Yaşar Kemal'in romanlarıdır."

Fethi Naci

—K.D.V. DAHİL—

ISBN 975-08-0791-X

9 789750 807916